

CASA COLELOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ

No. 6830

ISAGOGIA

adecă

Introducere în cunoștința cărților sânteii scripturii

de

Dr. Harion Pușcariu,
Arhimandrit, vicariu arhiepiscopesc ș. a.

Cu charta Palestinei.

S

~~~~~  
Edițiunea II.  
~~~~~

— ❖ ❖ ❖ ❖ ❖ —
SIBIIŪ.

Proprietatea și editura tipografiei archidieceșane.

1904.

CASA COLEȚOR
BIBLIOTECA PEDAGOGICĂ
16830

pre amănunt în Cărtan
de la
Constantin Meștera
serl. an I

ISAGOGIA

62742

adecă

1909/III-14

Transilvan

Introducere în cunoștința cărților sântei scripturii

de

Dr. Ilarion Pușcariu,
Arhimandrit, vicariu arhiepiscopesc ș. a.

Cu charta Palestinei.

~~~~~
* Edițiunea II. *

SIBIIŪ.

Proprietatea și editura tipografiei archidieceesane.

1904.

193955

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARA
BUCURESTI
COTA 62742

1956

PC 68/03

„Vă rătăciți nesciind scripturile . . .”

Mat. XXII, 29.

B.C.U. Bucuresti

C143955

Prefață.

Biblia, cartea cea mai însemnată dintre toate cărțile, a fost și va fi pentru omenime izvorul cel mai bogat pentru înavușirea spiritului. Din ori ce punct de vedere se va privi, studiul sântei scripturii oferesce omului momente de cel mai înalt interes. Biblia este obiect de predilecțiune nu numai pentru cel ce 'și caută liniștea sufletescă, dar' și pentru filosoful adevărat. Din ea învață omul nu numai religiunea adevărată a lui Dumnezeu, dar' și dezvoltarea și starea de cultură a omenimii dela început.

Dacă în general studiul biblic e de așa mare folos pentru fiecare om, el trebuie să aibă un îndoit interes pentru preot, care este chemat a învăța pe alții cuvântul și voia lui Dumnezeu. Trebuința acesta impune preotului datorința a deschide neîncetat cartea sântă. Un preot fără cunoștințe biblice va rămâne străin de chiamarea sa. De aceea studiul biblic ocupă un loc de frunte la institutele teologice bine organizate; el predominază într-o teologie. *Isagogia* orientează mai ales pe eseget în chiamarea lui.

Lipsa unui manual corăspunđător de întrodúcere în sânta scriptură m'a îndemnat la compunerea manualului de față.

Deosebiții scriitori dau întrodúcerii în sânta scriptură saú Isagogiei o estindere mai mare saú mai mică. Unii se mărginesc pelângă istoria cărților și a întregii colecțiunii a cărților sântei scripturi; alții îi dau o estindere mai mare — trăgênd în cadrul ei tot felul de cunoscințe pregătitoare și ausiliare, cari contribuesc la esplicarea și înțelegerea sântei scripturi, așa dară: istoria, geografia, archeologia biblică, ermeneutica, ba chiar filologia biblică. Manualul de față ține samă de tóte aceste cunoscințe; dar' are în vedere mai ales elementul istoric — fiind acesta caracteristic pentru studiul isagogic.

Autorul.

INDICE.

Secțiunea I.

Cărțile sântei scripturi.

PARTEA I.

Partea generală.

Pagina

Scopul introducerii în sânta scriptură	1
Definițiunea sântei scripturi	2
Impărțirea sântei scripturi	2
Numărul și numirea cărților sântei scripturi	3
Timpul scrierii sântei scripturi	6
Deosebitele numiri ale sântei scripturi	6
Manuserisele cele mai vechi, ce există astăzi pentru s. scriptură	7
Traducerile sântei scripturi	8
Traducerile sântei scripturi în limba romană	11

PARTEA II.

Partea specială.

Cap I.

Cărțile Legii vechi.

Impărțirea istorică a cărților Legii vechi	13
Autoritatea sântei scripturi a Legii vechi în general	14
Autoritatea relativă a cărților Legii vechi	15

Cap II.

Cărțile Legii vechi în parte.

A. Cărțile canonice	19
a) Cărțile istorice	20
b) Cărțile poetice	38
c) Cărțile profetice	52
B. Cărțile apocrife	65

Cap III.

Cărțile Legii nouă.

	Pagina
Cărțile Legii nouă	73
Autoritatea cărților din Testamentul nou	74
Scriitorii Testamentului nou	76
A. Cărțile istorice	84
a) Patru Evanghelii	84
b) Faptele apostolilor	101
B. Epistolele	103
a) Epistolele apostolului Pavel	104
b) Epistolele sobornicesci	119
C. Cartea profetică	123
Adaus	125

Secțiunea II.

Cunoscințe istorice biblice.

PARTEA I.

Prospect în istoria biblică.

Cap I.

Cele mai vechi date istorice despre omenime până la Avraam	129

Cap II.

Timpul dela Avraam până la darea legii lui Moise și intrarea în Chanaan	132

Cap III.

Timpul dela ocuparea Chanaanului până la desbinarea împărăției lui Israil	140

Cap IV.

Timpul dela desbinarea împărăției până la esilul vavilonic	148

Cap V.

Timpul dela esilul vavilonic până la nascerea Domnului Christos	159

PARTEA II.

Cunoscințe din geografia Palestinei.

Numele și determinarea geografică a țării. (§. 27).	169
Topografia	171
Clima și produsele	179

PARTEA III.

Anticități biblice.

Cap I.

Pagina

Desvoltarea culturală a omenimii după biblie 179

Cap II.

Constituțiunea și instituțiunile civile 197

Cap III.

Religiunea 202

PARTEA IV.

Privire generală în istoria bisericii creștine.

Iisus Christos 219

Lucrarea publică a lui Iisus 220

Religiunea creștină și legea lui Moise 224

Christos și ómenii 226

Invingerea creștinismului 227

Liniamente generale din istoria bisericii creștinesci 229

SECȚIUNEA I.

Cărțile sânteii scripturii.

Partea I.

Partea generală.

§. 1.

Scopul introducerii în sânta scriptură.

Bărbații de știință permit de regulă scrierilor lor, de cuprins mai mare, câte un tractat intitulat **Întroducere**. Acésta nu se face din careva modă, ci îndemnați de folosul practic al aceleia. Luând cineva la mână un op lipsit de întroducere — va trebui, ca să-l cetască întreg sau părți însemnate din el până va ști, despre ce tracteză; din contră, o întroducere bine întocmită, face cunoscut în general pe cetitor cu întregul și cu singuratecele părți, escită interesul la cunoșcerea detaiată a întregului, și cu deosebire înlesnesce priceperea celor scrise. Constatat fiind în general necesitatea introducerii la orî-care op mai însemnat, acéastă necesitate se arată în măsură și mai mare la „cartea cărților“ — la „sânta scriptură“. Voluminositatea cărții este un motiv mai mult pentru o întroducere la ea. Scopul „întroducerii în sânta scriptură“, după cele de mai sus, este a iniția pe cetitor și a-î escita interesul prin procurarea unui conspect sinoptic al cuprinsului singuratecelor părți și al întregului. Întroducerea este mai tot aceea, ce

să numesce tractare enciclopedică a unei științe, cu aceea deosebire, că enciclopedia presupune cunoștința detaliată și reasumă numai întregul — pe când introducerea deschide o privire în lucrurile încă necunoscute.

§. 2.

Definițiunea santei scripturi.

Sub numirea „santa scriptură“ se înțelege cartea, în care este depus cuvântul lui Dumnezeu și din care omul cunoște adevărurile religiunii sale; cartea aceasta se numesce „santă“ pentru-că cuprinsul ei, fiind în-sufflat omenilor dela Dumnezeu, conține adevărurile cele mai înalte dumnezeesci și este depărtată de totă ignoranța omenescă; autorul ei este însuși Dumnezeu, carele este sant — prin urmare și cartea este santă, adecă curată de ori-ce neadevăr.

§. 3.

Împărțirea santei scripturi.

Santa scriptură se împarte în două părți principale: adecă în cărțile Legii vechi și în cărțile Legii nouă. Sub Legea veche se înțeleg scrierile, în cari și-a descoperit Dumnezeu voia sa, după care a îndreptat pre Evrei înainte de nascerea Domnului Christos; érá sub Legea nouă se înțeleg scrierile sante compuse după întruparea Mântuitorului Christos. Cuprinsul Legii nouă nu este isolat de cuprinsul Legii vechi. Însuși Christos dice: „n'am venit să stric legea¹⁾“ ș. c. l. Legea nouă este împlinirea Legii vechi, adecă împlinirea promisiunii dumnezeesci despre răscumpărarea neamului omenesc și împlinirea prociilor despre Mesia.

Cuprinsul Legii nouă este mai perfect și mai înalt decât al Legii vechi, întocmai precum mai înalt este

---

¹⁾ Matei V, 17.

mijlocitorul Legii nouă, Mântuitorul Christos față cu mijlocitorul Legii vechi, Moise ; „Căci legea prin Moise a fost dată, érá darul și adevărul prin Iisus Christos.“ ¹⁾

§. 4.

Numărul și numirea cărților sântei scripturî.

Numărul cărților sântei scripturî preste tot este 76, dintre cari 49 ale Legii vechi, érá 27 ale Legii nouă.

A. Cărțile Legii vechi sunt următoarele :

1.	Cartea Facerii (genesis).	}	5 cărți ale lui Moise sau Pentateuchul.
2.	„ Eșirii (exodos).		
3.	„ Leviților (leviticon).		
4.	„ Numerilor (arithmi).		
5.	„ A doua lege (devteronomion).		
6.	„ Lui Iisus Navi.		
7.	„ Judecătorilor.		
8.	„ Rut.		
9.	„ I. a Împăraților.	}	2 cărți ale lui Samuil.
10.	„ II. „ „		
11.	„ III. „ „		
12.	„ IV. „ „		
13.	„ I. Paralipomenon.	}	Chronica.
14.	„ II. „ „		
15.	„ I. a lui Esdra.		
16.	„ II. a lui Esdra (numită și a lui Neemia).		
17.	„ Estirei.		
18.	„ lui Iov.		
19.	Psaltirea lui David (150 ps.).		
20.	Pildele lui Solomon.		
21.	Eclesiastul lui Solomon.		

¹⁾ Ioan I, 16.

22. Cântarea Cântărilor lui Solomon.
23. Cartea prorocului Isaia.
24. " " Ieremia.
25. " plângerii lui Ieremia.
26. " prorocului Ezechiel.
27. " " Daniil.
28. " " Osia.
29. " " Ioil.
30. " " Amos.
31. " " Avdia.
32. " " Ioana.
33. " " Micheia.
34. " " Naum.
35. " " Avacum.
36. " " Sofonia.
37. " " Ageu.
38. " " Zacharia.
39. " " Malachia.
40. " lui Tovit.
41. " — Iuditei.
42. " lui Varuch. ¹⁾
43. " III. a lui Esdra.
44. " Înțelepciunii lui Solomon.
45. " " " Iisus, fiul lui Sirach. ²⁾
46. " I. a Macaveilor.

---

¹⁾ Împreună cu o epistolă a lui Ieremia către conaționali săi robiți în Vavilon, care în unele biblii s'a luat separat. Cartea lui Varuch în bibliile românesce constă din 5 capete — luându-se epistola lui Ieremia separat ca o carte din 1 cap; ér' în ediții mai vechi cartea lui Varuch constă din 6 capete, în care se compută și epistola acésta.

²⁾ În unele ediții ale bibliiei urmăză nemijlocit după cartea lui Iisus, fiul lui Sirach, istoria Susanei, istoria omorîrei balaurului și a sfărîmării lui Vil ca cărți separate; noi însă la numerisarea acésta le privim ca fragmente din cartea lui Daniil, unde în mai multe ediții așa sunt primite.

47. Cartea II. a Macaveilor.
48. " III. " "
49. Rugăciunea lui Manase.

B. Cărțile Legii nouă sunt următoarele :

1. Sânta Evanghelie dela Matei.
2. " " " Marcu.
3. " " " Luca.
4. " " " Ioan.
5. Faptele apostolilor dela Luca.
6. Epistola sântului apostol Pavel către Romanî.
7. Epistola I. a apostolului Pavel către Corintenî.
8. " II. " " "
9. Epistola apostolului " " Galatenî.
10. " " " " Efesenî.
11. " " " " Filipenî.
12. " " " " Colosenî.
13. " I. a " " Tesalonicenî.
14. " II. " " " "
15. " I. " " " Timotei
16. " II. " " " "
17. Epistola apostolului " " Tit.
18. " " " " Filimon.
19. " " " " Evreî.
20. Cartea sobornicescă a apostolului Iacov.
21. " I. " " " Petru.
22. " II. " " " "
23. " I. " " " Ioan.
24. " II. " " " "
25. " III. " " " "
26. " sobornicescă " " Iuda.
27. Apocalipsa sântului apostol și evangelist Ioan.

§. 5.

Timpul scrierii santei scripturi.

Între cărțile Legii vechi se numără cu totul 49. Aceste cărți au fost scrise în deosebite timpuri prin deosebiți bărbați. Cărțile cele d'intăi sunt scrise de Moise pre la anul 1500 a. de Christos și cele din urmă pre timpul Macaveilor a. 200 a. de Christos.

Între cărțile Legii nouă se numără 27. Ele fără excepțiune au fost scrise în seculul I. al erei creștine, când au viețuit autorii lor.

Orî-cât diferesc aceste cărți cu timpul și cu scriitorii — totuși după cuprinsul lor intern sunt în armonie una cu alta; pentru-că bărbații, cari le-au scris se privesc numai ca niște mijlocitori ai descoperirilor dumnezeesci, — ér' ca autorul lor cel adevărat se privesce însuși Dumneșeu.

§. 6.

Deosebitele numiri ale santei scripturi.

Cărțile santei scripturi la olaltă pòrtă deosebite numiri. Ele se numesc:

a) *Testamentul vechi și nou*; de Iudei s'a numit scriptura veche: „cartea legăturii“ (adecă cu Dșeu); în traducerea alesandrină: *διαθήκη*; de creștini: *παλαιά διαθήκη*, spre deosebire de testamentul nou: *καινή διαθήκη*; se numesce așa în înțelesul, că omul stă în legătură cu Dumneșeu, că dacă împlinesce voia lui, este fiu și moșten al bunătăților lui.

b) *Legea veche și nouă* e o numire dată întregului dela o parte adecă dela cele șce porunci date de Dumneșeu lui Moise în muntele Sinaï. ¹⁾ Christos perfecționază legea prin adevărul și darul evangelic.

¹⁾ Ioan X, 34; XII, 34; XV, 25.

c) *Proroci, psalmi.*¹⁾

d) *Biblie*, numire, ce s'a adoptat în traducerea alecsandrină pentru cărțile Legii vechi; ér' la creștină s'a conservat numirea acésta pentru cărțile legii vechi și nouă. Numirea acésta la creștină ocură pentru întâiaórá la Ioan Gură de aur, așa dar pe la an. 400 d. Christos.

e) *Sânta scriptură* saũ numai *scriptura* — *scripturi* —, numiri date cărților sante în sens eminentior pentru cuprinsul lor cel înalt și sânt.

§. 7.

Manuscrisele cele mai vechi, ce există astăzi pentru sânta scriptură.

Tecstul cel mai vechi evreesc, ce există astăzi este textul *masoretic*, numit așa după *masoreți*, cari sunt învățații evrei ai seculilor 6—11 d. Chr. De masoreți s'a staverit tecsturi autentice. Manuscrisele testamentului noũ, cari se mai află astăzi sunt numeroșe; unele conțin tóte cărțile, altele numai unele cărți. Cele mai vechi datéză din secolul al IV. Unele din ele (cele din secolul al IV—XI) sunt scrise pe pergament; altele de mai târziu sunt scrise pe papir de bumbac saũ mătase și cele din urmă pe papir din sdranță.

Manuscrisele Testamentului vechi aũ formă de roluri; ér' cele ale Testamentului noũ aũ forma fasciculelor foliante și cuadrate.

Manuscrisele Testamentului noũ sunt unele numai în limba elină; altele sunt scrise pe lângă limba elină și în alte limbă și sunt însoțite de note și comentare.

Dintre manuscrisele cele mai însemnate se află astăzi unul în Petropole, dăruit de călugării din Sinaia în a. 1862 cu ocasiunea sêrbării jubileului de 1000 an

¹⁾ Luca XVI, 16.

dela esistența imperiului rusesc; altul în biblioteca din Roma, numit codicele Vatican; altul în Londra, codicele numit Alesandrin, dat de Ciril Lucari museului britanic.

Aceste trei manuscrise sunt cele mai vechi — dóră din seculul IV d. Christos.

Precum se vede dară scrierile autografice ale autorilor înșiși ai Testamentului vechi și nou nu se mai află nici întregi nici în părți.

§. 8.

Traducerile sântei scripturii.

Limba originală a cărților Legii vechi a fost cea evreică și puține cărți, precum cartea lui Daniil, Esdra s. a. au fost scrise în cea chaldeică.¹⁾

Din limba originală s'au făcut mai multe traduceri: mai întâi în limba elină și apoi succesive în limbele tuturor popórelor creștine.

Traducerile cele mai însemnate în limba elină sunt:

1. *Traducerea celor șaptezeci* bărbați învățați dela șcóla filosofică din Alecsandria. Traducerea acésta din limba evreică în cea elină se numesce după locul unde s'a sevêrșit: „alecsandrină,“ sau după numărul rotund al traducătorilor 70 (72) se numesce traducerea „celor șaptezeci“ (*ἑβδομηκόντα*, septuaginta). Ea s'a făcut sub Ptolomeu Filadelful pre la anul 270 a. de Christos prin 72 evrei învățați cu scop de a se întrebuiță din partea evreilor emigrați în Egipt sub Ptolomeu Lagi (320 a. de Christos), cari uitaseră în decursul timpului limba lor. După istoriograful Plutarch²⁾, Dimitrie Phalereu a

¹⁾ Iudeii uitaseră în esilul vavilonean limba lor și de aceea după scăparea din esil scriau în limba chaldeică, ér' limba veche evrească ne mai cunoscându-o Iudeii, aveaú trebuință de învățați sau rabiní, cari să le tãlmăcescă legea după scrierile vechi.

²⁾ Edițiunea de Hutten v. VIII pag. 124.

îndemnat pe Ptolomeu de a pune ca să traducă mai întâi pentateuchul spre a-l avea în biblioteca sa și spre a-l ceti împreună cu alte scrieri politice dela deosebitele popore pentru a se cualifica în arta de rege. Succesive în decursul seculului al III-lea a urmat traducerea celorlalte cărți. După Iosif Flaviu ¹⁾, care se ia după istorisirea lui Aristeas, unui păgân în serviciul de stat a lui Ptolomeu Filadelful, a pus acesta, la îndemnarea bibliotecarului regesc Dimitriu Phalereu, pe 72 bărbați învățați, de a traduce cărțile lui Moise, cari decopiindu-se apoi în mai multe exemplare, au ajuns în întrebuințarea obștescă numai înainte de Christos dar' și la creștinii. După tradițiunea bisericească, această traducere s'a săvârșit după inspirațiunea dumnezească. Traducerea acesta a aflat mai multe recensuni; cea d'întâi recenziune s'a făcut prin Origine, care voind să combată obiecțiunile Evreilor față de creștinii, că textul original al traducerii alecsandrine s'ar fi schimonosit prin dese decopieri, a așezat paralel textul original împreună cu toate traducerile, ce se făcuseră până atunci, punând traducerea alecsandrină în mijloc, după acest model:

Tecsturile. ²⁾

Evreice cu litere evreice	Evreice cu litere grecești	Aquila	Simach	Alesandrina	Teodoțiană	V traducere	VI traducere	VII tra- ducere

Opul acesta de însemnătate a lui Origine să se fi nimicit cu arderea bibliotecii din Cesarea prin Saraceni. După acest text a lui Origine, numit hexaplu, au mai

¹⁾ Archeolog. cartea XII c. 2, §. 1—15.

²⁾ Jahn, introd. în libros sacros. Vienhae 1804.

aflat Eusebiu și Pampilin o ediție nouă, care a devenit în întrebuințare la bisericile din Palestina, și se află în mai multe biblioteci. A doua recensiuie a textului aleksandrin s'a făcut prin mucenicul Lucian la începutul secolului al IV-lea.

2. *Traducerea lui Aquila*, a unui Iudeu botezat, dar' cădut ér' din credință, a fost sêvêrșită între anul 90—130 după Christos. Îndemnul traducătorului a fost a da în mâna Evreilor armă de a combate pre creștinii în disputele lor religioase cu aceștia.

Traducerea este decî tendențioasă și mai cu samă la locurile ce privesc prorociile despre venirea Mesiei.

Traducerea este verbală și conservă toate proprietățile limbei evreesci, de aceea este atât de obscură, încât mai nu se pôte pricepe fără original.

3. *Traducerea lui Teodoțiu*. Teodoțiu a fost născut în Efes, și după mărturisirea lui Eusebiu a fost Ebionit (semicreștin). Traducerea s'a făcut în jumătatea întâia a secolului al II-lea. Îndemnul acestei traduceri a fost cêrta Ebioniților cu Evreii.

4. *Traducerea lui Simach* sêvêrșită pe la anul 150 după Christos. Traducerea acêsta este liberă, după înțeles și de aceea clară.

5. *Traducerea ascunsă aflată în Ierichon* (211—217 după Christos).

6. *Traducerea aflată în Nicopole* pe timpul împăratului Alesandru Sever (222—235 după Christos).

Traducerile douê din urmă sunt de traducători necunoscuți.

Dintre traducerile cele 5 din urmă nu se mai păstrează nici una completă afară de unele fragmente, cari le-a cules

mai întâi Petru Morinus pe la anul 1587 și le-a adaus la ediția alecsandrină.

Afară de traducerile făcute în limba elină aũ urmat traduceri în limbele altor popóre, precum în limba latină,¹⁾ în limba arabică, persică, egipténă, etiopică, arménă slavă,²⁾ germană,³⁾ română ș. a.

§. 9.

Traducerea sântei scripturî în limba română.

Traducerea sântei scripturî în limba română esistă numai dela lățirea artei tipografice în țerile nóstre. Din acéstă împregiurare nu se póte deduce, că înainte de aceea n'ar fi esistat sânta scriptură saũ cel puțin părți ale ei traduse în limba română — ca manuscrise. „Dacă s'ar fi inventat mai înainte arta tipografiei — în acest înțeles se esprimă fericitul metropolit Șaguna,⁴⁾ — am fi fost norocoși a se fi dat posterității traducerî românesci și mai vechi“. Se știe adecă, că pe lângă tóte influințele slave și bisantine totuși Româniĩ aũ avut până la un timp liturgia în limba lor, prin urmare este probabil, că și sânta scriptură aũ avut'o dacă nu întrégă, de sigur unele părți din ea. Acésta a corěspuns și caracterului bisericeĩ orientale, care értă fie-cărei națiunii, de a se folosi de limba sa in biserică.

Tipărirea traducerii testamentului noũ a premers tipăririi testamentului vechi. Traducerile cele mai

¹⁾ De Ieronim 400 după Christos (vulgata); și mai înainte de acésta a esistat o traducere latină mai veche numită „itala“ pe la anul 150 după Chr.

²⁾ Tradusă în seculul al IX de Metodiur și Ciril. Ediția cea d'intăi completă la Praga pela 1570 și în Rusia în Ostrog la anul 1581.

³⁾ Afară de traducerea lui Ulfila în limba gotică (388 după Christos) a tradus Luther biblia în limba germână la anul 1534 și de atunci s'a făcut alte mai multe.

⁴⁾ Istoria bis. §. 53.

vechii a căror conservare este de a se mulțami tiparului sunt:

1. Psaltirea, de Coresi, Brașov 1560.
2. Tetrevangelu, Brașov 1580.
3. Evangelia cu tîlc, Brașov 1580.
4. Cartea Facerei și Apocalipsa sântului Ioan tipărită la Orăștie la anul 1583.

5. Testamentul nou complet tradus și tipărit sub metropolitul român dela Alba-Iulia, Simeon Stefan sub principele Ardélului George Racoczi la anul 1648.

De interes atât istoric bisericesc cât și național limbistic este precuvîntarea metropolitului Simeon Stefan la această carte. Ea este reprodusă după original și în prefața bibliei tipărită la Sibiiu la anul 1856—1858 de metropolitul Baron Șaguna.

6. Biblia întregă, adecă testamentul vechii și nou s'a tipărit în București la anul 1688 sub Domnul României Ioan Șerban Cantacuzin Basarab prin îngrijirea fraților Greceni: Radu și Șerban, și adecă testamentul nou după traducerea din Alba-Iulia, ér' testamentul vechii după traducerea logofetului și gramatistului Nicolae Milcul, făcută pe la anul 1652.

7. Altă ediție a bibliei în limba română a urmat la Blaj la anul 1795 prin îngrijirea ieromonachului, Samuil Clain.

8. Ediția din Petropole de societatea biblică rusescă, după cea din Blaj, urmată la anul 1810.

9. Biblia edată la anul 1854 din partea episcopului Filotei al Buzelui.

10. Biblia adecă Dumneșca scriptură a Legii cei vechii și nouă după originalul celor 70 tâlcuitori

din Alecsandria și totdeodată cea d'întâiū biblie ilustrată în limba română; s'a edat la Sibiiū în tipografia diecesană la anul 1856—1858 prin îngrijirea episcopului Andrei bar. de Șaguna.

Partea II.

Partea specială.

CAP I.

Cărțile Legii vechi preste tot.

§. 10.

Împărțirea istorică a cărților Legii vechi.

Numărul cărților Legii vechi la Evreii era 22 după numărul literilor din alfabetul lor. Numărarea acésta simplificată s'a păstrat și la cei mai însemnați bărbați ai bisericeii creștine precum la Atanasiū, Grigoriū, Nazianzianul, Basiliū cel mare, Ciril al Ierusalimului, 85. Can. Apost.; 60 Canon Laod; 32 Cart.

Împărțirea cea mai veche a cărților Legii vechi, care se păstrează de comun până în ziua de astăzi este: *a)* în lege, la care se numără pentateuchul; *b)* în cărți istorice și *c)* în proroci. Cărțile singuratece, purtau numele scriitorului, afară de cărțile lui Moise, cari se numeau după cuvântul începător, așa d. e.: Cartea Facerii se numea „bereșit“ (întru început). Cărțile singuratece erau împărțite în despărțeminte mai mici, după cum cerea întrebuintarea practică în viața religioasă și morală a poporului jidovesc. Astfel cele 5 cărți ale lui Moise erau împărțite în 50 sau 54 parașe sau tăieri, după numărul sâmbetelor de preste an, cari erau după anul lunar comun 50 sâmb-

bete, și după anul intercalar 54 sâmbete. Parașele erau întocmite spre a se ceti în fiesce-care sâmbătă una; parașele erau subîmpărțite în capete mai mici spre a se ceti în sinagogă în fiesce-care ȃi. Ér' scrierile prorocilor le împărțiau în „Haftare“, cari erau tot atâtea câte părășe după numărul sâmbetelor, căci și acestea se ceteau în fie-care sâmbătă. Haftarele ér' erau subîmpărțite în tăieri mai mici.

Împărțirea în capete și stichurî s'a luat din textul original evreesc și se află și în traducerea alecsandrină.

Unî scriitorî și mai ales din sinul bisericeî apusene datează împărțirea biblieî în capete și stichurî abia din seculul al XIII. Părerea acésta însé este combătută prin o autoritate mare bisericească apusenă — prin S. Ieronim, care vorbește de „capete“ ale textului evreesc și ale traduceriî alecsandrine.

Împărțirea de Evreî în capete și stichurî s'a susținut și se susține de cătră scriitorî bisericeî orientale și este și mai coréspundătoare rațiunii, căci întrebuițarea practică a textului a trebuit să aducă pre Evreî la împărțirea acésta. Póte fi, că împărțirea primitivă în capete nu s'a susținut în bibliele nóstre până astăȃi în tocmai, ci a suferit micî strămutări.

§. 11.

Autoritatea sânteî scripturî a Legîi vechî în general.

Autoritatea cea mare se dá cărților sânteî scripturî a legîi vechî mai ales:

a) Pentru cuprinsul eî intern.

Aci se cuprind principiile adevărate dumneȃescî, privitoare la viața religiósă și morală a poporului evreesc. Aceste principii sunt eterne, pentru-că și autorul lor Dumneȃeu este etern și nestrămutat. Miî de anî a rămas neschimbat poporul, ce a fost condus de aceste principii în mijlocul idololatrilor. Câtă vreme a rămas poporul evreesc credincios poruncilor lui Dumneȃeu cuprinse

în Legea veche, el a înflorit și a prosperat; abaterea dela această lege aducea cu sine totdeauna decadența.

b) Autoritate primesc cărțile sânteii scripturii a Legii vechi prin autorul lor, care este însuși Dumnezeu; ér' ómeniî plăcuți lui Dumnezeu au fost numai mijlocitorii voiei dumnezeesci. ¹⁾

Aceeași autoritate se dă Legii vechi și de creștinii. ²⁾

c) Autoritatea se dă sânteii scripturii a Legii vechi prin însuși Domnul Christos, care nu numai se provócă la sânta scriptură a Legii vechi, ³⁾ dar' apriat ȓice: să nu socotiți, că am venit să stric legea saú prorocii: nu am venit să stric, ci să plinesc ⁴⁾; de asemenea apostolii se provócă la sânta scriptură a Legii vechi și prin acesta îi dau însemnătate și autoritate și în biserica creștină. ⁵⁾

d) Autoritate primesc sânta scriptură a Legii vechi prin împlinirea prorociilor cuprinse în ea și cu deosebire prin împlinirea prorociilor despre Mesia.

§. 12.

Autoritatea relativă a cărților Legii vechi.

În special după genuitate, valóre și autoritate singuratecele cărți se împart în două clase: 1. Cărți canonice; 2. Cărți apocrife.

I. Canonice.

Canonice se numesc acele cărți, cari nu s'au tras nici când la îndoélă, și despre cari nici astăȓi nu există nici un fel de îndoélă în privința inspirării lor

¹⁾ Eșire XVII, 14; XXX, 19; XXXII, 15 și 16. A II lege IX, 10 și 11; Ieremia II. Isaia VIII, 1; Ezechil XXII, 2; Daniil XII, 4.

²⁾ Pavel către Evrei I, 1—6.

³⁾ Matei XI, 13; XV, 7—8. Luca XVI, 16. Ioan V, 46.

⁴⁾ Matei V, 17—18.

⁵⁾ Romanii XV, 5.

dela Dumneđeū. Ele s'aū primit în tôte timpurile de adevăratul cuvânt al lui Dumneđeū. Christos ¹⁾ și apostoliī le dau aceeași însemnătate și valóre, care o aveau ele la Iudei, căci de multe ori se provócă la ele. Sē numesc canonice, pentru-că numărul lor încă de timpuriū s'a normat printr'un canon (regulă, lege, în înțeles mai depărtat, registru, catalog), atât la Evrei înainte de venirea Mântuitorului Christos, cât și după Christos prin sinóde și sântiī Părinți. ²⁾

După numărarea specială a singuratecelor cărți, între cañonice, se numără 39 dintâi, după cum s'aū înșirat mai sus, și cele 10 din urmă se numesc apocrife; ér' după numărarea istorică adoptată de scriitorii vechi atât la Evrei cât și la creștini sunt 22 după numărul literilor evreesci și adecă următoarele:

1. Facerea	}	5 Cărți ale lui Moise (Pentateuchul).
2. Eșirea		
3. Levițiī		
4. Numeriī		
5. A II lege		
6. Iisus Navi		
7. Judecătoria și Cartea Rut		
8. 2 Cărți ale lui Samuil	}	4 Cărți ale Impăraților.
9. 2 Cărți ale Impăraților		
10. 2 Cărți paralipomenon		
11. Esdra și Neemia	}	2 Cărți ale lui Esdra.
12. Estira		
13. Isaia.		

¹⁾ Ioan X, 35; V, 39, 46. Matei XXII, 43. II. Timotei III, 14—17. I. Petru I, 10—12. II. Petru I, 19—21. Rom. I, 12, Galat. III, 8—16. Fapt. Apost. II, 25—31; III, 18—21; IV. 24.

²⁾ 85 can. Ap.; 60, c. Laod.; 32, c. Cart. Epist. III. a lui Atanasiū; Grigoriū Teologul; Amfilochiū.

14. Ieremia și plângerea lui Ieremia.
15. Ezechil.
16. Daniil.
17. 12 Proroci mici.
18. Iov.
19. Psalmii.
20. Pildele lui Solomon.
21. Eclesiastul.
22. Cântarea cântărilor lui Solomon.

Numărându-se cărțile Judecătoriai și Rut, ale Impăraților, Paralipomenon, cărțile lui Esdra și Neemia, Ieremia și plângerea lui Ieremia, precum și prorocii cei mici singuratic, iese numărul 38.

Afară de cărțile Legii vechi, cari s'aŭ conservat până în zilele noastre, se vede din unele locuri, că aŭ mai existat și alte cărți, cari s'aŭ pierdut și adevărat: 1. la numeri XXI, 14 se face amintire de *cartea războiului*; 2. la Iisus Navi X, 13 se amintesc de *cartea dreptului*; 3. la I Imp. XI, 41 este vorba de *cartea istoriei lui Solomon*; 4. la II Paralipomen. XXVI, 22 se amintesc de *istoria lui Usia*.

II. Apocrife.

Apocrife se numesc acele cărți, în privința cărora există îndoielă despre însuflarea lor de la Dumnezeu. Numirea de apocrife nu se reduce la cuprinsul, ci mai ales la autorii și timpul neprecis al scrierilor. — Aceste cărți deși nu s'aŭ primit la Evrei și nu se primesc nici de biserica creștină cu asemenea autoritate ca celelalte, totuși ele aŭ servit la Evrei ca îndreptări și norme ale vieții religioase și morale și neconținând ele de altă parte nimic contradicțor creștinismului, se prețuesc și din partea creștinilor și sunt primite în bibliile noastre.

Ele se mai numesc și devterocanonice, adevărat primite în un al II-lea canon (catalog), ce s'a compus

Dr. II. Pușcariu, Introd. în cunoștința cărț. s. scripturii.

mai târziu ca adaus la cel d'întâi. Cărților apocrife se dă o valoare numai secundară din următoarele motive:

a) Pentru-că ele nici din partea Evreilor nu s'aû preþuit cu celelalte de o potrivă, ba în canónele (cataloge) cele mai vechi¹⁾ nici nu sunt petrecute.

b) Pentru-că ele vin numărate într'o colecțiune cu celelalte numai în traducerea alecsandrină, afară de cărțile Macaveilor, cari s'aû adaus și mai târziu.

c) Pentru-că nici Domnul Christos nici apostoli nu se provócă la nici una din ele.

d) Distincțiunea acésta (în canonice și apocrife) s'a făcut încă din seculi cei d'întâi ai creștinismului²⁾.

Între apocrife anume se numără:

1. Cartea lui Tovit.
2. " " Iuditei.
3. " " Varuch.
4. " III a lui Esdra.
5. " Înțelepciunii lui Solomon.
6. " lui Iisus, fiul lui Sirach.
7. Istoria Susaneî, a omorîrii bălaurului și a sfârîmării lui Vil (ca fragmente din Prorocia lui Daniil).
8. I carte a Macaveilor.
9. II " "
10. III " "
11. Între apocrife se mai numără de uni și rugăciunea lui Manase.

Cartea lui Varuch, de care se știe a fi fost scriitorul lui Ieremia, constătătoare din 6 capete, se póte privi ca un apendice la scrierile lui Ieremia, și prin urmare de canonică.

¹⁾ Făcut sub Esdra 450 a. Chr. (II Macav. II. 13.)

²⁾ Can. 85 apost. 59 Laud. 32 cart. Atanasiu Epis. III.

Din partea unora se numără între apocrife și un psalm, al 151, și la cartea Estirei dela cap 10 mai departe încă 6 capete, cari în unele ediții românesce nu sunt cuprinse.

Este de însemnat, că unii scriitori și anume apusenii fac cu privire la valoarea cărților o împărțire triplă și adevărată:

1. Protocanonice se numesc acele cărți, cari biserica răsăritenă le numește canonice.

2. Devterocanonice, cu puțină excepțiune sunt acele, cari biserica răsăritenă le numește apocrife.

3. Apocrife, la cari se numără a IV carte a lui Esdra, rugăciunea lui Manase și a III carte a Macaveilor; apusenii dau și cărților devterocanonice aceeași valoare ca și cărților protocanonice; Ei dic, că și cele devterocanonice sunt inspirate și se află în traducerea alecsandrină și deosebirea este numai în numirea lor, care vine de acolo, că la Evrei au existat două cataloage, unul mai vechi și altul de mai târziu; în cel d'intăi sunt cuprinse cărțile deosebite protocanonice și în al doilea cele deosebite devterocanonice. Adevărul însă este, că cărților devterocanonice nu se poate da în biserica creștină mai mare valoare, decum avuse ele la Evrei.

CAP II.

Cărțile Legii vechi în parte.

A. Cărțile canonice.

§. 13.

Impărțirea cărților canonice ale Testamentului vechi după cuprinsul lor.

Precum instituțiunile de viață socială, de stat, religioase și morale ale poporului evreesc sunt efflucul voiei lui Dumnezeu descoperite; așa și literatura Evreilor întregă este curat națională-religiasă.

Biblia, care se referesce la religiunea și cultul lui Dumnezeu, s'a împărțit de Evrei în lege (*thora, νόμος*)

proroci (*προφῆται*) și psalmi (*αγιόγραφα*). În biserica creștină cărțile Testamentului vechi s'a împărțit în mai multe moduri; împărțirea cea mai corăspundătoare a cărților este:

a) *Istorice*, la cari se numără:

1. Cele 5 cărți ale lui Moise.
2. Iisus Navi.
3. Cartea Judecătorilor.
4. „ Rut.
5. Patru cărți ale Impăraților (două ale lui Samuil).
6. Două cărți Paralipomenon.
7. Esdra și Neemia.
8. Estira.

b) *Poetice*, la cari se numără:

1. Cartea lui Iov.
2. Psalmii.
3. Pildele lui Solomon.
4. Ecclesiastul lui Solomon.
5. Cântarea cântărilor lui Solomon.

c) *Profetice*, la cari se numără:

1. Patru profeți mari.
2. Doisprezece profeți mici.

a) Cărțile istorice.

§. 14.

Cărțile istorice, începând cu facerea lumii istoricesc, cum s'a întreținut legătura între Dumnezeu și poporul evreesc sub patriarhii; espun desvoltarea unei monarhii teocratice la poporul evreesc, în care Iehova, Domnul Dumnezeu, este împăratul tuturor, éra regiilor lor sunt numai esecutorii voiei lui Dumnezeu. Tótă mântuirea și bunăstarea poporului stă în îm-

plinirea voiei lui Dumnezeu, și din contră totă nenorocirea, ce-î întimpina, era pedepsa lui Dumnezeu pentru abaterea dela legea Lui.

§. 15.

Pentateuchul (*ἡ πεντάτευχος* scil. *λίβρος*).

În fruntea Testamentului vechi stau cele 5 cărți ale lui Moise numite la olaltă Pentateuch ¹⁾; acestea sunt: Facerea, Eșirea, Leviții, Numerii și a II-a lege. ²⁾

Aceste cărți formeză un întreg, și conțin cunoștințele cele mai vechi despre omenime, mai ales cu privire la religiune și morală, legislațiune, prorocie ș. a.

Autorul acestor cărți este Moise. —

Scrierile acestea se numesc în multe locuri și lege, *legea lui Moise*, ³⁾ pentru-că Moise este mijlocitorul legii lui Dumnezeu cuprinse în scrierile sale.

Numirile de lege, legea lui Iehova, legea lui Moise, s'a dat scrierilor lui Moise în toate timpurile și sub numirile acestea nu este de a se înțelege numai cele 10 porunci (cuvinte ale lui Dumnezeu, decalog) date lui Moise în muntele Sinaï, ci întreg Pentateuchul. ⁴⁾ Din uniformitatea stilului, ce se observă în toate aceste 5 cărți, se conchide cu siguritate, că ele au fost scrise de unul și același autor, afară de cele ce se referesc la mórtea lui Moise, ⁵⁾ cari sunt adause de altă mână.

Din scrierile sale, Moise se arată ca un bărbat de o educațiune și cultură mai înaltă în timpul acela; se distinge între scriitorii vechi prin cunoștințe geografice și istorice nu numai încât privesce pre po-

¹⁾ *Πεντά-τευχος* = cinci legături (rotuli).

²⁾ *Γένεσις, Ἔξοδος, Ἀριθμοὶ, Λευιτικόν, Δευτερονόμιον.*

³⁾ II Lege XXXI, 9—13; 22—30. I. Par. XVI, 40; XXI, 13.

⁴⁾ Iisus N. I. 7 și 8; XXIII, 3—16.

⁵⁾ A II lege XXXIII, 34.

porul evreesc, dar' și pe alte popóre, mai ales pe Egipteni; el este versat în arta militară și are cunoștință despre bólele acelor timpuri.

Moise e mijlocitorul Legii vechi și întemeitorul a tótă viața familiară, politică și religiósă a poporului evreesc.

Moise însuși dispune, ca scrierile sale să se conserveze în locul „preasânt“ al cortului și să se cetéscă poporului de către preoți și leviți tot la 7 ani.¹⁾

§. 16.

Cuprinsul general al Pentateuchului.

În pentateuch se cuprinde tot ce are interes pentru om: aci se află date istorice despre începutul lumii, unitatea Dumneșirii, starea omului celui dintâi, căsătoria și începutul vieții familiare; Dumneșeu este creatorul cerului și al pământului, al ómenilor și popórelor. El este singur Dumneșeu și afară de el nu este altul.²⁾

El este Dumneșeu cel viu,³⁾ atot știutor și în tot locul de față,⁴⁾ adevărat și drept.⁵⁾ El este Domn și al altor popóre;⁶⁾ dară s'a arătat mai ales Evreilor și patriarhilor, căroră și-a descoperit iubirea, bună-tatea⁷⁾ și voia sa; Dumneșeu dă ómenilor porunci, pentru a căror împlinire dă bunătăți, și pentru ne-împlinire pedepsește; se numesc uni bărbai plăcuți lui Dumneșeu; atari sunt: Noe, care se privesce ca al doilea Părinte al ómenimii, Avraam, mândria națiunii evreesci, care chemat de Dumneșeu în Canaan susține închinarea la unul adevăratul Dumneșeu; Isaac,

¹⁾ II lege, XXXI, 9—13, 17, 18—20.

²⁾ a II lege IV, 28, 35, 39; VI, 4; XXXII, 16, 17, 39.

³⁾ Fac. XVI, 14.

⁴⁾ Fac. III, 8; XXVIII, 16.

⁵⁾ Num. XXIII, 19.

⁶⁾ Facere XX, 3; XXXI, 24. Eșire IV, 21.

⁷⁾ Facere XXVI, 24; XXVIII, 13; XXXI, 5, 42.

fiul promisiunii, ¹⁾ Iacov, bărbatul cel drept, ²⁾ în care se împlinesc promisiunile date lui Avraam și Isaac.

Una din cele mai însemnate părți ale pentateuchului este, fără îndoială, legislațiunea mosaică, care conține legi religioase, morale, civile și criminale. Împlinirea acestor legi cu autoritate dumnezească, să socotea ca împlinire a voiei lui Dumnezeu, și ca virtutea cea mai înaltă; ângerii sunt trimiși lui Dumnezeu, cari mijlocesc voia lui Dumnezeu între oameni. ³⁾

§. 17.

Cartea Facerii (genesis).

1. Cartea Facerii (genesis) începe cu istorisirea despre facerea lumii, despre facerea omului celui dintâi și căderea lui în păcat, înmulțirea genului omenesc pe pământ, decădița morală și nimicirea lui prin diluviu; arată dispozițiunile dumnezeesci pentru întreținerea religiunii între oameni înainte de legislațiunea mosaică, dela creațiunea omului până la mórtea lui Iosif; tracteză pe scurt mai întâi despre protopărinții lui Avraam; se continuă apoi mai pe larg și mai sistematic firul istoric despre patriarhii Evreilor: Avraam, Isaac, Iacov, până la mórtea lui Iosif.

Cuprinsul mai special: Cap. 1—10: Crearea lumii; istoria lui Adam și a următorilor lui. Următorii lui, Cain și Sit. Nemicirea genului omenesc prin diluviu. Scăparea lui Noe; turnul Vavilonului, amestecarea limbilor. Cap 10—50: Avraam. Emigrarea lui Avraam din Mesopotamia în Canaan împreună cu nepotul său Lot. Legătura lui Dumnezeu cu Avraam. Tărierea împrejur și promisiunea, ce o face Dumnezeu lui Avraam.

¹⁾ Fac. XXVI, 3.

²⁾ Facere XXV, 27.

³⁾ Facere III, 24; XVI, 17. Eșire XXXIII, 2. Num. XXII, 22.

Nimicirea cetăților Sodoma și Gomora. Fiul lui Avraam: Ismail și Isaac. Fiul lui Isaac: Isaav și Iacov; cei 12 fiți ai lui Iacov; Iosif.

§. 18.

Eșire (Exodus).

2. În Eșire se istorisește despre înmulțirea poporului Israil în Egipt, despre schimbarea sortiilor lui după mórtea lui Iosif, despre apăsarea Israiltenilor în Egipt; se arată nascerea, scăparea minunată a lui Moise de mórte, crescerea lui, porunca lui Dumnezeu cătră Moise și Aron a scóte pre Israiltenii din Egipt; după aceea minunile, prin cari Dumnezeu a adeverit purtarea sa de grije pentru Israiltenii, eșirea lor din Egipt (de unde și numirea cărții „Eșire“) sub conducerea lui Moise și trecerea prin Marea roșie. Mai departe se istorisește despre darea Legii vechii. Anume capul 20-lea al acestei cărți cuprinde cele 10 cuvinte (porunci, decalogul), cari și biserica creștină le-a luat drept basă a moralei sale. Cartea Eșirei încheie cu precepte privitoare la jertfe, la sântele vase, vestminte și la facerea cortului mărturieii.

Cuprinsul special: Eșirea poporului israiltean din Egipt, suferințele poporului israiltean în Egipt; Moise; Nascerea, crescerea, fuga lui Moise la Iotor în pământul Medianiților (Arabia sudvestică numită petreică). Căsătoria lui Moise cu Zenfora, fiica preotului Iotor; chemarea lui Moise de Dumnezeu a se întórce în Egipt și a scăpa pre Israiltenii din robia Egiptului. Minunile arătate de Dumnezeu lui Moise. Pășirea lui Moise înaintea lui Faraon; împotrivirea lui Faraon a elibera pre Israiltenii, 10 pedepse asupra Egiptului. Trecerea Israiltenilor prin Marea roșie; nimicirea lui Faraon; cântarea de laudă a lui Moise. Călătoria Israiltenilor prin pustia arabică; hrânirea minunată cu mană, potârnichii și apă. Învingerea asupra Amalechiților. Ajungerea după 50 zile la

muntele Sinai. Darea a 10 poruncă și a altor legi. Siciul legii. Intemeierea cortului.

§. 19.

Cartea: Leviticul (leviticus).

3. Cuprinde regule pentru preoții și leviții Evreilor (de unde 'și ia numirea cartea acésta) privitoare la cultul religios, anumit: la sântirea preoților, deosebitele jertfe, la animalele curate și necurate, la cunoșcerea și vindecarea leprei, la căsătorie, la daturințele preoților, la sărbătorile cele principale ale poporului evreesc, la seceriș, decimă, cari toate erau concredute purtării de grije a preoților.

Cuprinsul special: Legi pentru jertfe, preoți, mâncări și sărbători; C. 1—7: Jertfele sunt de penitenție, de mulțămită ș. a. Jertfele sunt private adecă pentru o singură persoană sau publice, adecă pentru întreg poporul. Jertfele se ardeau de tot sau în parte și constaū din bucate, animale alese. Cap 8—10: Sântirea preoților; preoția lui Aron; Următorii lui Aron în demnitatea preoțescă. Precepte pentru jertfe. Cap. 10—21: Animalele curate și necurate; Lepra; Legi pentru curățenie și feciorie. Cap 21—27: Sărbătorile; Sâmbăta: Pasca, Sărbătorea cincidecimii, sărbătorea corturilor (frunsărilor); anul sabbatic; anul jubilar.

§. 20.

Cartea: numerii (numeri).

4. Să numesce așa pentru că cuprinde registre ale familiilor evreesci după trecerea prin Marea roșie. După acésta urmază legi privitoare la aședarea poporului în tabără, la diregătoria preoților și a leviților, la jertfe, la prasnice ș. a. Printre acestea sunt întreșesute și pasage istorice. Istorisesce despre umblarea lui Israil prin pustie, despre nemulțămirea și cărtirea poporului asupra lui Dumnezeu, despre pedepsirea contrarilor lui Moise, despre mórtea acestuia

și înlocuirea lui prin Iisus Navi. În fine se fac descrieri despre stațiunile de odihnă ale Evreilor, prin pustie și despre pământul Canaan.

Cuprinsul special: C. 1—9: Numărarea poporului la eșirea din Egipt; Împărțirea poporului; Aședarea leviților pentru îngrijirea serviciului divin; Sântirea leviților; C. 9—22: Călătoria Israelitenilor dela Sinaï până la țara Moavitenilor; Cărtirea poporului; Moise trimite în Canaan 12 bărbați pentru a sonda terenul. Călătoria de 40 ani prin pustie ca pedepsă a poporului pentru cerbicositatea lui. Mórtea lui Aron. Cap 22—36: Călătoria prin țara Moavitenilor. Mórtea lui Moise și aședarea de următor a lui Iisus Navi (Iosua). Legi de jertfe; Invingere preste popórele de latorea stângă a Iordanului; Împărțirea pământului cuprins dincolo de Iordan între 2 $\frac{1}{2}$ némurî (Rubin, Gad și $\frac{1}{2}$ Manase); pregătire pentru trecerea Iordanului; Împărțirea pământului Canaan întreg.

Ș. 21.

A II-a lege (devteronomium).

5. A II-a lege se póte privi ca o codificare nouă a legii mosaice. Conține cele 10 porunci cuprinse în cartea Eșirii, regulele cerimoniale din cartea leviților și unele dispoziții nouă, după cum s'aú dezvoltat până atunci. Afară de aceste legi cartea acésta mai cuprinde istoria aședării poporului evreesc în Palestina (pământul făgăduinții), luptele lui cele grele și îndelungate cu neamurile păgâne din țară, învingerile lui asupra acestora și împlinirea promisiunii lui Dumneđeú cătră neamul evreesc. Cu istoria aședării lui Iisus Navi (Iosua) în locul lui Moise, cântarea de laudă, binecuvântarea de despărțire, prorocia și mórtea lui Moise se încheie cartea legii a II-a și cu dênsa cele 5 cărți ale lui Moise; capetele din urmă, în cari se espun acestea, sunt documente prea prețioase ale poesiei celei înalte evreesci.

Cuprinsul special: C. 1—25: Repetește istoria ocupării Canaanului, învingerea Amoriților. Cuprinderea celeilalte părți a Canaanului se condiționează dela ascultarea de legile lui Dumnezeu; se repetesc cele 10 porunci pe lângă unele adause și esplicări mai de aproape. Legile privesc la datorințele către Dumnezeu și către deaproapele. Închinarea la idoli este păcatul cel mai mare și se pedepsește cu mörte. Cu privire la aproapele se numără datorințele civile, sociale (căsătorie), pedepsele criminale. C. 25—34: Promisiuni către popor și binecuvântarea lui Dumnezeu, dacă va asculta de preceptele lui Dumnezeu. Moise îndatorază pre preoți a ceti cartea Legii neîncetat înaintea poporului. Cântarea lui Moise. Binecuvântând Moise pre popor, möre pre muntele Nebo — fără să fi ajuns în pământul Canaan.

§. 22.

Cartea lui Iisus Navi.

6. Acéstă carte se numesce așa, saũ pentru-că Iisus Navi însuși a scris-o, saũ, ceea-ce este mai probabil ¹⁾, pentru-că Iisus Navi este conducătorul poporului evreesc și prin urmare persóna cea mai distinsă pe acest timp.

Cartea lui Iisus Navi se póte privi ca o continuație dela cele cuprinse în a II. Lege ²⁾ despre istoria poporului evreesc. Iisus Navi ca următor al lui Moise conduse poporul evreesc în decurs de 17 ani; în cartea acésta se istorisesc minunata trecere a Iordanului, ocuparea Ierichonului și a altor cetăți, luptele Israilitenilor cu Amoreii, Moaviții și Cananiții, cucerirea Canaanului afară de puține poziții și cetăți; împărțirea prin sörte a pământului între cele 12 seminții după cei doispredece fii ai lui Iacob ³⁾. Leviților se

¹⁾ Să istorisesc fapte, ce s'aũ întâmplat numai după mörtea lui Iisus Navi; Is. N. XV, 63 espugnarea Ierusalimului sevêrșită numai după mörtea lui Iisus Navi.

²⁾ Iisus Navi XXV, 26.

³⁾ respective: 10 fii și 2 nepoți ai lui Iacob.

dă 48 cetăți; Iisus Navi ține mai în urmă o adunare în Sichem, unde recomandă poporului a se supune lui Iehova și a asculta de poruncile lui Cartea se încheie cu mórtea lui Iisus Navi și a preotului Eleazar, fiul lui Aron, și cu aducerea osămintelor lui Iosif din Egipt, și îngroparea lor în pământul Sichem, ce'l căpătase Iosif de moștenire dela tatăl său Iacov.

Cuprinsul special: C. 1—10: Iisus Navi trimite spionii preste Iordan și după ce face pregătirile de lipsă, trece Iordanul; Iisus N. cuceresce Ierichonul și alte cetăți, bate pre 5 împărații, ocupă în urma învingerilor sale partea de mēdădi a Canaanului; pornesce cu arma și spre partea de mēdă nópte și învinge pre 31 de împărați. C. 13—24: Impărtesce țara ocupată între celelalte 9½ neamuri ale poporului israiltean; se determină marginele fie-cărui. Numai neamului lui Levi nu se dă pământ, ci 48 de cetăți. Cartea se încheie cu o adunare generală a poporului în Sichem, unde Iisus Navi îndemnă pre popor a nu se abate dela legile lui Dumneșeu.

§. 23.

Cartea Judecătorilor.

7. Cartea acēsta se distinge prin caracterul ei curat istoric; Autorul ei adauge reflexiunile sale morale-religióse, că de câte ori poporul evreesc a rămas credincios poruncilor lui Dumneșeu, de atâtea ori a biruit pre inimiți, și din contră, de câte ori a înclinat spre idololatrie și s'a amestecat prin căsătoriile cu Cananiții, de atâtea ori a fost învins și dus în robie.¹⁾

Judecătorii se numesc în sânta scriptură a testamentului vechi acei bărbați ai poporului evreesc, pe cari 'i-a ales Dumneșeu din timp în timp după aședarea Evreilor în Canaan, ca să fie conducătorii ai poporului atât în timp de pace, cât și în timp de

¹⁾ Jud. II. 7; III, 6—16.

resbel; la acesta a fost chemați mai ales acei bărbați, cari după mórtea lui Iisus Navi, s'aũ distins prin înțelepciune și eroism în resbel. Ei câștigându'si autoritate prin învingeri aũ condus poporul dela 1440—1050 anı înainte de Christos.

Cei mai distinși în seria acestora sunt: Iuda, Baruch, Jeftae, Gedeon, Samson, prorocița Devora, soția lui Lavidot s. a. Multe din faptele lăudate în această carte, judecate din punct de vedere al moralei sublime creștinesci, nu se pot aproba; Ele însă pórta în sine caracterul timpului eroic de atunci al poporului evreesc și ca atari trebuiesc judecate.

Cuprinsul special: Cap 1—15: Să arată decădinta poporului israiltean după mórtea lui Iisus Navi, căderea poporului în idoloservire; numai neamul lui Simeon și Iuda mai păstrază curătenia legii și eroismul răsboinic. Continuă istoria poporului israiltesc în decurs de aprópe 300 anı sub conducerea Judecătorilor. Ehud bate pre Moabiteni, Sangar pre Filistenı; ceilalți judecători sunt Baruch, Devora, Gedeon, cari bat pre Medianiți, Avimelech, Jeftae cari înving pre Amoniteni, Samson, care bate pre Filistenı. Capetele din urmă ale cărței acesteia conțin o istorióră particulară despre fărădelegile locuitorilor din Gibeaa și despre răsbumarea poporului asupra neamului lui Veniamin.

§. 24.

Cartea Rut.

8. Acastă carte își ia numirea dela persóna principală din acesta carte. După cuprinsul ei această carte este cea mai mică dintre cărțile testamentului vechi și conține o istorióră familiară. Ea câștigă însă interes general prin aceea că femeea Rut a fost strămóșaa lui David ¹⁾.

¹⁾ Mat. I. 5. Rut IV. 21—22.

Cuprinsul este următorul:

Făcându-se fómete în Iudea, un Iudeu anume Elimelech emigréză din Vitleem dimpreună cu soția sa Noemin și doi fii ai săi în pământul Moabiților. Aci muri Elimelech, ér' fecioriî lui să căsătoriră ambiî cu moabitene; după scurt timp muriră și ei. Vêduva Noemin să reîntórse în Iudea, unde încetase fómetea. Nurorile ei vêduve: Orfa și Rut o însoțiră; Orfa la îndemnările sócrei sale să reîntórse acasă. Rut însă nu voi a să despărți de sócra sa. O rudenie de a lui Noemin anume Vooz cunoscênd pietatea aceleia cătră sócra-sa precum și hărnicia ei — precând culegea ea spice pe urma secerătorilor lui, — o luă de soție și astfel Rut deveni avută și fericită. ¹⁾

§. 24.

Cărțile Impéraților. (*βίβλον βασιλειῶν*, libri regum).

Două cărți dintâi se numesc și cărți ale lui Samuil: Ele cuprind istoria poporului evreesc sub regi în restimp de 400 anî; în acest period cade timpul strălucirii împărătiî evreesci. Cărțile acestea continuă istoria evreescă până la împărțirea și căderea împărătiî Evreilor și ducerea lor în robie.

§. 25.

Cartea I a împéraților.

9. Întâia carte a împéraților istoriscesc despre nașterea, creșterea, viața lui Samuil, care a fost cel din urmă judecător; apoi guvernarea poporului prin el; descrie timpul domnirei lui Saul, luptele lui cu Amoniteniî și Filisteniî, alegerea lui David de împérat;

---

¹⁾ Veđi alianța lui David cu Moabiteniî, când era persecutat de Saul; I Sam. XXII, 3.

persecuțiunile lui din partea lui Saul, înstrăinarea lui Saul de către Dumnezeu, mórtea lui Samuil, des-perarea și mórtea lui Saul prin sinucidere.

În cartea acésta este de interes persóna lui Samuil, care are cea mai mare influință la poporul israiltean. El apare ca adevărat proroc și judecător, Saul ca un rege precum nu se cade a fi, ér' David ca un rege după placul lui Dumnezeu.

Viața religiósă la Israiltenī începuse a decădea; însiși fiii preotului mare, Eli, dădură esemplu rău prin furt din biserică. Tata lor, care era după poziția sa ca un regent, nu-î admonia cu destulă asprime; dirigătoria preotescă scădù în vađa sa și serviciul idolorilor se lătea tot mai tare. Într'aceea păși ca conducător Samuil, un bărbat înzestrat cu talent și virtuți frumóse.

El se simți pre sine a fi chiebat de Dumnezeu a ridica religiunea din decadență și a pune națiunea israilteană érá pe basa ei solidă. El fu proroc și învățător și conducător al poporului, din sinul căruia a delăturat serviciul idolesc, împăcându'l cu Iehova. Trebile statului luară un curs bun și în afară desvoltau Evreii putere mare. Mai târđiú luă Samuil lângă sine ca judecători preste Israil și pre doi fii ai săi. Poporul însă nemulțămit cu fiii lui Samuil, cari erau avari și coruptibili, îngrijindu-se de viitor a decis a-și alege împărați după esemplul altor popóre păgâne. Samuil s'a împotrivit la acésta; dară poporul insistând la acésta — a trebuit Samuil să cedeze; alegându-și Israilteniū rege, Samuil știu să-l țină pre acesta atárnător dela sine. Răzimându-se pre legea lui Moise ¹⁾ conservă caracterul teocratic al monar-

¹⁾ A II-a Legé XVII, 15.

chiei celei nouă prin aceea, că el a uns de împărat în numele Iehovei mai întâi pre Saul, după aceea pre David.

Saul a fost ales pentru corpulența sa și puterea sa fizică, dela care se spera învingerea asupra inamicilor; însă nesatisfăcând el acesteia așteptări și mai ales după învingerea Amalechiților neascultând de Samuil, care 'i demandase în numele lui Iehova a omori pre toți Amalechiții și pre regele lor prins, — este amenințat cu pierderea domniei; Samuil unge de împărat în ascuns pre David, fiul lui Iesse din Vitleem. David, un tiner talentat, ajungând la curtea lui Saul, încheie cu Ionatan, fiul lui Saul o prietinie intimă, care durează și atunci, când Saul, persecută pre David, și când Ionatan se convinsese, că David voiesce a-i lua tronul tată-seu.

Cuprinsul special: Samuil fu fiul lui Elcan și al Anei; el servește sub preotul Eli și sub fiii lui în templul din Silo. Preotul Eli cade mort de pe scaun, când aude de învingerea Filistenilor asupra Israilitenilor, despre căderea siciului Legii în mâinile Filistenilor și a fiilor sei în luptă. Samuil punându-se în fruntea poporului său, după ce a căpătat înapoi siciul Legii, învinge pre Filistenii. El unge pre Saul de împărat. Saul învinge pre Amonitenii. Filistenii și Amalechiții. Samuil unge pre David de împărat în locul lui Saul, căci acesta n'a voit a asculta de el și a omori pre regele Amalechiților. Saul suferă muștrări de conștiință. David este chemat la curtea lui Saul pentru a-l desfăta cu harfa. David este persecutat de Saul; scapă însă din cursele puse, cu ajutorul amicului său, Ionatan; Fiii lui Saul, între cari Ionatan, cad în luptă contra Filistenilor. Saul se sinucide.

§. 27.

Cartea a II a împăraților.

10. A doua carte a împăraților începe cu tânguirea lui David pentru mórtea lui Saul și a fiului

acestuia Ionatan; se ocupă în partea cea mai mare cu domnirea lui David, continuând firul istoric până la morțea lui David.

Cuprinsul special: David scrie un vers de plângere pentru morțea lui Saul și Ionatan. David domnesce mai întâi preste două neamuri cu reședința în Evron. După 7 ani însă învingând și omorând pe rivalul său Isboset, fiul lui Saul, se face domn preste tot poporul și se strămută cu reședința în Ierusalim. În această cetate, care o mărește și înfrumusețază, introduce cultul divin pentru întreg poporul. David învinge pre toate popoarele din Canaan, cari își ținea încă independința, precum: pre Filistenii, Amonitenii, Idumeii, ș. a. David păcătuiesce greu prin răpirea femeii lui Urie. Dumnezeu îi anunță pedepsă prin gura prorocului Natan. David se pocăiesce și află iertare înaintea lui Dumnezeu. În contra lui David se revoltă fiul său, Avisalom; David învinge pe fiul său.

§. 28.

Cartea a III a împăraților.

11. A III carte arată întâmplările timpului din urmă ale domniei lui David, ridicarea lui Solomon pe tronul tătăne-său și domnirea lui Solomon; între faptele cele mai însemnate ale acestuia se numără edificarea și înzestrarea bisericeii celei pompoze din Ierusalim, care o începuse tatăl său; espune desbinarea împărăției urmată după morțea lui Solomon, continuă cu împărăția lui Iuda până la regele Iosofat și cu împărăția lui Israil până la regele Ahab.

Cuprinsul special: David aședă cătră finea domnirii sale pe fiul său, Solomon, de împărat. După morțea lui David un alt fiu al lui David cu numele Adonia se încercă a răpi lui Solomon domnirea. Adonia fu însă învins și omorit. Înțelepciunea lui Solomon arătată în judecățile sale. Legăturile de negoț ale lui Solomon cu Fenicia și Egiptul; bună starea țerei; edificarea templului și a altor case în Ierusalim; sântirea templului. Lucsul lui Solomon; demoralisația la curtea lui So-

lomon. Apăsarea poporului cu dări mari. După mórtea lui Solomon sub fiul și următorul împărat Rovoam se împarte împărăția Evreilor; 10 neamuri își aleg de împărat pre Ierovoam și forméză împărăția lui Israil cu reședința în Sichem; două neamuri, cari remaseră credincioși lui Rovoam forméză împărăția lui Iuda cu reședința veche în Ierusalim. Ahab și femeea sa Isabela aduc mari nenorociri preste Israil. Elie prorocul.

§. 29.

Cartea a IV a împăraților.

12. A IV carte arată sórtea împărăției lui Iuda sub regii următorii după Iosafat și ai împărăției lui Israil după Ahab până la căderea ambelor împărății și încheie cu anul al 37 al robiei vavilonice.

În cartea acésta sunt întretesute și istorióre singulare precum despre prorocul Elie și Eliseu.

Cele 2 cărți d'intăi ale împăraților se atribue lui Samuil, dela care-și și iaă numirea de „cărți ale lui Samuil“. Încât pentru autorul celor 2 din urmă nu se scie cu siguritate, cine a fost. Din unitatea planului istoric și asemănarea stilului, ce se observă în aceste cărți, deduc uniă a fi fost scrise tóte cărțile împăraților mai târziu de unul și același autor. Din unele locuri ale acestor cărți¹⁾ deduc alții, că ele ar fi niște escerpte din cronică mai detaiate, cari nu mai esistă astăzi.

Cuprinsul special: Preoții lui Vaal. Ahas împărat preste Israil după Ahab. Minunile lui Eliseu: ulciorul cu unt de lemn; vindecarea lui Neeman de lepră și pedepsirea lui Geeși. Robirea lui Osia, regelui israiltean, prin Salmanasar, regele Asirilor. În împărăția lui Iuda împărătește Hischia după legile lui Dumnezeu; Sancherib se încercă a lua Ierusalimul, dar' fără succes. Manase introduce cultul idololatric; Israilteniș duși în robia asirică se reintorc în patrie: Iosia domnesce cu cartea Legii în mână peste Iuda. El cade în lupta dela Megido con-

¹⁾ III Imp. XI, 41; IV Imp. XIII, 12.

tra Egiptenilor. Fiul și următorul său în domnire, Ioahas, fu robit de cătră Necho, regele Egiptului. Ioachim, fiul și următorul lui Ioahas domnesce cu tirănie preste Iuda; Navuhodonosor bate pre Necho la Carchemis și pornesce cu răsboi asupra Iudei: Zedechia aliindu-să cu Egipteni fu bătut și dus în robia vavilonică de cătră Navuhodonosor.

§. 30.

Cele două cărți Paralipomenon. (*Παραλειπόμενα*, Cronica).

Acestea, după cum arată și numirea, sunt un fel de adause sau suplamente istorice la cărțile împăraților. Ele sunt anale istorice, cari repețesc o parte mare din cele cuprinse în cărțile împăraților; mai conțin genealogii și istoria regenților din dinastia lui David până la căderea împărăției, cu deosebire cuprind ele faptele lui David și Solomon și mai în special ostenelele puse de ambi aceștia pentru edificarea bisericeii din Ierusalim. Ele nu sunt așa dară o continuare a istoriei poporului evreesc, cât mai mult o recapitulațiune și întregire istorică.

§. 31.

Cartea I. Paralipomen.

13. *Cartea I Paralipomen* începe cu genealogii luate mai ales din cartea facerii, dela Adam până la Iacov și dela Iacov până la David; după aceea trece la Saul, istorisesc mórtea lui în luptă cu Filistenii, ungerea lui David de împărat, genealogia casei acestuia, luptele cele norocóse ale lui David cu mai multe popóre, ungerea fiului său, Solomon, de împărat și mórtea lui David.

§. 32.

Cartea II Paralipomen.

14. *Cartea a II Paralipomen* istorisesc despre viața și domnirea cea fericită și îndelungată a lui Solomon,

despre puterea, averea și înțelepciunea lui, și în fine despre desbinarea împărăției sub Rofoam, fiul lui Solomon, în 2 părți: în împărăția Iudei, la care au ramas numai 2 neamuri, ale lui Iuda și Veniamin, și în împărăția lui Israil, care s'a format din celelalte 10 neamuri ale poporului evreesc. Tot aci se espune mai pe larg saū mai pe scurt viața împeraților din Iuda (dinastia lui David) până la ducerea poporului în robia vavilonică.

Ca isvóre principale a avut autorul cărților paralipomen și cărțile împeraților reproducând aprópe verbal din ele; se deosebesc totuși încâtva de acestea prin pragmatismul pur teocratic; din unele adause se vede a se fi servit autorul și de alte isvóre. Autorul cărților acestora nu este cunoscut cu desevêșire; Evreii cred a fi Esdra și acesta devine încâtva probabil din faptul, că cartea lui Esdra, ce urmează îndată după cărțile Paralipomen, se începe tocmai cu cuvintele, cu cari se finesc cărțile Paralipomen.

§. 33.

Cartea lui Esdra.

15. Cartea I a lui Esdra pórtă numirea scriitorului ei¹⁾, care este totdeodată și persónă principală a faptelor espuse în această carte. Esdra este împunternicit de Artaxerxe de a conduce pe multe familii evreesci din robia vavilonică la Ierusalim. El devine reformatorul serviciului dumnezeesc și al moravurilor evreesci. Cartea lui Esdra istorisescce mai întâi cele întemplate cu poporul evreesc sub Zorovavel²⁾ în răstimp de 20 ani, și anumit tractează despre libertatea, ce o aū căpêtat Iudeii dela Cir, regele Perșilor de a se puté întórce în patria lor și a'și edifica tem-

¹⁾ Esdra vorbesce ca scriitor în persóna I.

²⁾ I—VI.

plul, și despre urmata întorcere a Israiltenilor din robie și restaurarea cultului divin în Ierusalim. O altă parte a scrierilor lui Esdra ¹⁾ istorisesc faptele întâmplare sub el însuși.

§. 34.

Cartea lui Neemia.

16. Cartea lui Neemia numită și a II-a a lui Esdra poartă asemenea numele scriitorului ei. Neemia întrevine cu influința sa la curtea persică pentru poporul evreesc; primesce licență a să întorces din Persia la Palestina și a fortifica éra cetatea Ierusalimului; conc lucră în legătură cu Esdra pentru ridicarea poporului; delătură abusurile înrădăcinate și reduce instituțiunile evreesci la starea lor primitivă conform legii mosaice. Cartea acésta, precum se vede din forma istorisiréi în persóna I, este scrisă de Neemia însuși.

Multe din cele espuse sunt de interes general, altele éráși, precum consemnarea neamurilor și a numelor lor, sunt de interes special pentru poporul evreesc și se pot privi ca o parte a istoriei lui naționale.

§. 35.

Cartea Estirei.

17. Cartea Estirei se numesc așa după persóna, ce are rola principală în istoria cuprinsă în ea. Estira este o femeie evreică, care a ajuns în mare onóre la curtea regelui persic. Cartea conține un episod tragic dela curtea regelui din Persia.

Aman, un magnat persian înscenéză o conjurațiune în contra Iudeilor. Mardocheu, o rudenie a Estirei, o descopere acesteia, și ea regelui. Prin in-

---

¹⁾ VII, X.

trigă'î succese lui Aman, favoritul regelui Artaxerxes, a storce dela regele un ordin, ca toți Evreii din împărăția persică să se ucidă la o anumită zi, din cauză că Mardocheu, nu voia să arete lui Aman supunere ca alții.

Estira, a cărei origine evrească nu era cunoscută între curtenii regelui, mijloci la regele revocarea acestui ordin îndreptat în contra neamului ei, și-și resbună în contra lui Aman cu aceea, că pre Mardocheu il ridică în mare grație la regele, ér' pre Aman și pre alți 70 de miș îi împinse în cursa aceea, ce o pregătise el pentru Mardocheu și pentru Iudei. Memoria salvărei acesteia o eternisară Iudeii printr'o sărbătore anuală de bucurie numită Purim sau sărbătorea sortilor; în ziua acesta se cetesce cartea Estirei ca o gloriificare națională.

Simțul răsbunător al Evreilor, ce se manifestază în această istoriără din punct de vedere al moralei sublime creștinesci nu se pôte justifica; din acest motiv s'aũ aflat unii scriitori îndemnați a o numera între cărțile apocrife. Ea trebuie însă judecată după spiritul timpului de atunci și după împrejurările naționale ale Evreilor. Scriitorii vechi și Părinții bisericesci o-aũ numerat totdeauna între cărțile canonice, afară de unele adause constătătoare din 6 capete, (veđi §. 11. pag. 19), unde se reproduce visul lui Mardocheu, epistola regelui contra Iudeilor, rugarea lui Mardocheu de Estira și a Estirei de regele de a cruța pre Iudei, contramandatul regelui ș. a. Aceste adause fiindcă nici în textul original evreesc nu se află, ci s'aũ făcut mai târziu spre întregirea materiei, în biserica orientală s'aũ privit de apocrife și de aceea biserica răsăritenă nici nu le-a primit fără numai cea apusenă. Scriitorul acestei cărți este necunoscut.

b) Cărțile poetice.

§. 36.

Între cărțile canonice de caracter poetic sunt: Cartea lui Iov, Psalmii, Pildele lui Solomon, Cântarea cântărilor. Ele împreună în sine frumseța limbei cu

înălțimea ideilor și conțin un tezaur neprețuit de învățături religioase și morale și se numără cu tot dreptul între scrierile cele mai alese ale literaturii evreiești. Poesia Evreilor este parte lirică, în care se oglindează simțământul religios al acestui popor, parte didactică, care cuprinde învățături morale și îndreptări din viața practică. Representantul poeziei lirice este David cu psalmii săi; psalmii lui David se pot privi ca mărgăritarul poeziei evreiești.

Poetul în inspirațiunea sa religioasă vorbește cu Dumnezeu; cuvântul său este puternic; icónele sale sunt sublime și pline de încredere în Dumnezeu. Rugăciunile sale de laudă sunt pline de devotament religios; și cele de rugă sunt espresiunea cea mai adâncă a inimei. Nici un popor nu s'a ridicat când-va la atâta espresiune ca și la Evrei, David prin psalmii săi.

Poesia didactică se cuprinde în cartea lui Iov, în care se arată îngrijirea prevedinței devine, și în pildele și sentințele lui Solomon. Acestea conțin învățături basate pe viața practică a poporului.

Poesia Evreilor se deosebește prin forma sa de poezia altor popóre. Forma poeziei evreiești nu consta în cuantitatea silabelor, nici în asonanța silabelor din urma versurilor; ea consta în o armonie internă a ideilor și în figura espresiunilor. În fie-care vers se póte deosebi 2—4 sau chiar 6 membre, ce stău într'un paralelism unul cu altul, completând sau variind o idee prin deosebite figurí ale espresiunii. Paralelismul armonic al ideilor se forméază prin:

1. *Egalitatea* sau *sinonimitatea* espresiunilor. După forma acésta una și aceeași idee se exprimă în mai multe variațiuni de cuvinte d. e. Judecați smeritului și seracului; pre cel smerit și serac îndreptați.

2. *Antitesa* sau *contrastul* ideilor, care contribuie, ca ideea să se lămuréscă mai tare d. e. Ceí înțelepți vor moșteni mărire, ér' ceí necredincioși au înălțat ocară.

3. *Completarea* uneia și aceeași idei prin asemănări sau expresiuni nouă, d. e. Bun este Domnul tuturor, și îndurările lui preste toate lucrurile lui.

§. 37.

Cartea lui Iov.

18. Cartea lui Iov numită după numele persoanei principale, care formază obiectul scrierii, este una dintre scrierile cele mai vechi; după părerea unora, cartea acesta să se fi scris chiar de Moise. Iov, un bărbat plin de avere și temător de Dumnezeu, devine aruncat până la marginea deserațiunii prin pierderea avuțiilor sale, a fiilor săi, fiind cuprins și de o boală grea. Virtutea și încrederea lui în Dumnezeu face ca să iasă din aceste calamități înzestrat cu mai multe bunuri ca mai înainte. Partea principală a acestei cărți constă dintr'un dialog religios moral între Iov și 4 amici ai săi: Elifas, Bildat, Zofar și Elich, cari se dispută cu el despre cauza și scopul suferințelor sale, până când Dumnezeu decide disputa acesta pe partea lui Iov, care deveni mai fericit ca mai înainte.

Dumnezeu probază tăria credinței lui Iov, când trimite atâtea calamități asupra lui. El prin mai multe întâmplări nenorocose și-a pierdut totă avuția sa însemnată, pre fiii săi, și însuși a căzut într'un morb; aceste nenorociri au urmat repede una după alta; mai în urmă ajunse batjocorit și din partea soției sale și a amicilor săi în timpul când avea mai mare lipsă de consolație. Aceștia adecă susțineau, că Iov pentru păcatele sale suferă pedepsa dela Dumnezeu. El era însă drept înaintea lui Dumnezeu și de aceea susținea nevinovăția sa înaintea amicilor săi, și rămase constant și credincios lui Dumnezeu în nenorocirea

sa ca și în timpul norocirii sale. Pentru aceea Dumneșeu îi dă lui tóte înděrēt: sănătate, avere ș. c. și prin acésta a arėtat, că ómenii nu totdeuna sufer pentru pécatele lor, și că provedința lui Dumneșeu este mai pe sus de înțelepciunea lumescă. Cartea acésta este una din cele mai frumoșe poeșii didactice ale Evreilor, plină de sentințe, idei morale și asemănări frumoșe și nimerite; de aicea învață omul răbdare, în vreme de suferințe, cari nu sunt totdauna pedepse pentru cei pécătoși, ci probe din partea lui Dumneșeu pentru cei virtuoși.

§. 38.

Psalmii.

19. Psalmii saș psaltirea este o colecțiune a 150 de cântări lirice și didactice. Autorul celor mai mulți este David, împératul Iudeilor, și de aceea David se privesce de comun ca autorul întregii psaltiri. Sunt psalmi, ce se ascriu lui Moise ¹⁾, alții lui Asaf și altor autori nenumiți. Psalmii sunt parte de laudă, parte de mulțămire, parte de plângere; mulți din ei erau întocmiți pentru cântare în templu. Psalmii forméză cea mai alésă poeșie nunumaș la Evrei, dar' la tóte popórele orientale de pe acel timp. Psaltirea a rėmas până astăzi o fântână nesecabilă de rugăciuni de tot felul: de laudă, cerere, mulțumită, de mângăere în suferință, consilii înțelepte și îndreptări de viață. Multe locuri se referesc la momente cuprinse în celelalte cărți ale Legii vechi.

Psalmistul David inspirat de Dumneșeu se ridică în mai multe locuri la prorocii despre venirea Mesiei

---

¹⁾ ps. 89 și după unii scriitori judei și ps. 90-99.

și celelalte împrejurări legate cu venirea lui. Mulți din psalmi sunt cântări de război, de triumf și răsunare în contra inamicilor; aceștia în asemănare cu morala creștină trebuiesc judecați după ideile timpului aceluia. Ceii mai mulți dintre psalmi au și inscripțiuni sau titule, cari se referesc parte la numele autorilor, parte la ocasiunea, când s'a făcut cântarea, parte însemnază materia substrată a cântării, parte la vre-un lucru ținător de musică. Titulele acestea sunt de însemnătate pentru interpretarea psalmilor. Pentru priceperea acurată a unor locuri din psalmi se cer cunoștințe istorice speciale ale timpului aceluia. Lipsa acestora face ca unele locuri să rămână întunecate pentru cetitorul de astăzi. Colecțiunea psalmilor după cum s'a păstrat în traducerea alecsandrină să se fi făcut după robia Vavilonului cu ocasiunea restaurării cultului divin.

Creștinii de timpuriu au cunoscut prețul cel înalt al Psaltirii și o au întrebuințat ca carte de rugăciune și cântări la serviciul divin. Cum espune unul dintre ceii mai însemnați Sânti Părinți ai bisericei răsăritului, Atanasie cel mare, folosul practic al psalmilor pentru creștinii, se vede din epistola sa către Marcelin, unde cetim următoarele:

Laud statornicia ta în Christos, iubite Marceline, căci tu nu numai porți cu răbdare greutățile timpului de față, precum ai arătat și până acum prin suferințele tale: dară te ocupi și cu învățătura. Pentru-că încunoștiințându-mă prin cel ce a adus scrisoarea, cum trăiesci, în urma bôlei tale, din care te-ai sculat, am aflat, că te ocupi cu întrégă sânta scriptură și că cu mai mare zel cetesci mai ales cartea psalmilor, silindu-te cu deadinsul a cuprinde înțelesul acoperit al fiesce-cărui psalm. Decii mă bucur, căci și eu am o predilecțiune către aceeași carte, precum și către întréga sânta scriptură.

Cuprins de această predilecțiune m'am întâlnit cu un bătrân întreg la puteri, și voiesc a-ți scrie, ce mi-a spus acesta despre psaltire, ce o ținea în mână. Având el un dar deosebit de istorisire era o plăcere al asculta. El a vorbit astfel: Scriptura întregă, ce o avem, fiule, veche și nouă este în-suflată de Dumneșeu și e de folos pentru învățătură, după cum este scris; dară în cartea psalmilor — cetindu-o cu atențiune — aflăm ceva deosebit. Pentru-că totă cartea tractează un lucru deosebit, precum: cele 5 cărți despre facerea lumii, faptele patriarhilor, eșirea lui Israil din Egipt, despre darea legii și instituirea cortului și a preoților; triteuchul, despre darea de sorți, faptele judecătorilor și genealogia lui David; cărțile Impăraților, cartea lui Esdra despre eliberarea din robie, reîntorcerea poporului și zidirea bisericeii și a cetății; profeții despre venirea Mântuitorului, îndemnări la pădirea poruncilor, admonițiuni către călcătorii de lege și profeție pentru păgâni. Era cartea psalmilor, întocmai ca o grădină cu tot felul de sēmănături, cuprinde în sine în cântare toate din celelalte cărți, conținând totdeauna proprietăți ale sale predate în psalmi.

Pentru-că cele din cartea facerii sunt cuprinse în psalmul 18: „Cerurile spun mărirea lui Dumneșeu și facerea mânilor lui o vestesce tăria“; și în psalmul 23: „Al Domnului e pământul și plinirea lui, lumea și toți cei-ce locuesc într'ênsa. Pre mări l'aū întemeiat pre el“. Cele din cartea eșirii, numerilor, și a doua Lege le cânta în mod mareș în psalmul 77, 104, 105 și 113 dîcînd: „La eșirea din Egipt a lui Israil, a casei lui Iacov din pământ străin“. Tot aceea se cuprinde în psalmul 104 în cuvintele: „Trimis-a pe Moise, servul său și pe Aron, pe care 'și l-a ales“, și: „Trimis'a întunec și a întemeiat, prefăcut-a apele lor în sânge aducînd brôsce în țara lor“. Și se pôte vedé, că psalmul acesta întreg scrie tot despre aceea. Cele ce se referă la preoție și cort le spune la sêvșirea cortului în psalm 28: „Jertfiți Domnului, fi ai lui Dumneșeu, aduceți Domnului pe fiii berbecilor“.

Faptele lui Iisus Navi se arată pe scurt în psalmul 106 în cuvintele: „Și a aședat cetăți de locuit, a sēmănat țarinii și a sădit vii“; pentru-că sub Iisus Navi s'a împărțit pământul

făgăduinții; în același psalm suntem mânați la cărțile Judecătorilor, când într'una se dice: „Și ei au strigat în necasul lor către Domnul și i-a scăpat pe ei din nevoile lor. Căci când striga, atunci le deștepta lor judecatori din timp în timp și elibera poporul de către cei ce necăja. Și faptele din cărțile împăraților le cântă pe scurt în psalmul 19, dicând: „Aceștia în cară și aceștia pe cai, erau noi întru numele Domnului, Dumnezeului nostru, ne vom mări; aceștia s'au împedat și au căzut, erau noi ne-am sculat și ne-am îndreptat“. Faptele lui Esdra le cântă în psalmul 125: „Când a întors Domnul robia Sionului, făcutu-ne-am ca nește mângăiați“, era în psalm 121: „Bucuratu-m'am de cei ce mi-au dat mie: în casa Domnului vom merge; în curțile tale au stat picioarele noastre Ierusalime. Ierusalimul se zidesce ca o cetate, care se întocmesce pentru toți; acolo s'au suit semințiile Domnului, mărturia lui Israil.“

Ce se atinge de profetie mai în fiște care psalm se vestesce venirea Mântuitorului și că se va arăta ca Dumnezeul. Așa se dice în psalm 49: „Dumnezeu arătat va veni, Dumnezeul nostru și nu va tăcea“. Și în psalm 117: „Bindecuvântat e cel-ce vine întru numele Domnului. Bindecuvântat-am pe voi din casa Domnului; Dumnezeul e Domnul și s'a arătat nouă“. Dară că acesta este cuvântul Tatălui se arată în cântarea psalmului 106: „Trimis-a cuvântul său și-a vindecat pe ei și i-a scăpat de periciunea lor“. Pentru-că Dumnezeul cel-ce vine este cuvântul cel trimis; acest cuvânt știindu'l, că este Fiul lui Dumnezeu pune în cântare cuvintele Tatălui în psalmul 44: „Răspuns-a inima mea cuvânt bun,“ și erași în psalm 109: „Din pânțele mai înainte de luciafer te-am născut.“ Pentru-că ce altce-va s'ar pute numi nascerea lui Dumnezeu decât cuvântul și înțelepciunea lui? Pentru aceea fiind cunoscut cărții psalmilor, că acesta este cuvântul Tatălui dice în psalmul 32: „Cu cuvântul Domnului cerurile s'au întărit și cu duchul gurei lui totă puterea lor“.

Nici aceea nu era necunoscut, că Christos însuși va veni ci mai vartos vorbesce de dânsul în psalmul 44: „Scaunul tău Dumnezeule, în veac, toiagul dreptății este toiagul împărăției tale; iubit-ai dreptatea și ai urit fărădelegea; pentru aceea Te-a uns pre tine Dumnezeule, Dumnezeul tău cu untul de

lemn al bucuriei mai mult ca părtașii tăi“. Și pentru-ca să nu credă cine-va, că vine ca părere, arată, că acesta însuși se va face om și că acesta este, prin care toate s'au făcut, ținând în psalmul 86: „Maică Sionului va ține un om, și un om s'a născut într'ensul și cel preainalt 'l-a întemeiat pe el.“

Pentru-că acesta tot atâta însemnează, ca și când ar ține: „Intru început era cuvântul și cuvântul era la Dumnezeu și Dumnezeu era cuvântul, toate printr'ensul s'au făcut“. De aceea cunoscând și nascerea din fecióra n'a tăcut despre aceea, ci o însemnează îndată încâtva prin psalmul 44 în cuvintele: „Audi fecióra și veđi, plécă urechia ta și uită poporul tău și casa părintelui tău, că a iubit împératul frumșeța ta, că acela e Domnul tău.“ Pentru-că și acesta éráși e asemenea cu ceea ce a țis Gavriil: „Bucurate cea plină de dar, Domnul este cu tine“. Și numindu-'l pre el Christos îndată a făcut cunoscut și nascerea lui din fecióra, când ține: Gavriil o numesce pe numele ei Maria, măcar că era străină cu neamul de densa; érá David o numesce fică fiind din seminția sa.

Când a spus însă, că va să fie om, spre a se înțelege că va pătimi cu trupul, și având în vedere persecuțiunea pregătită de Iudei cântă în psalmul 2: „Pentru-ce s'au întăritat limbile și popóarele au cugetat cele deșerte? Impérații pământului să ridicară și boierii s'au adunat la un loc asupra Domnului și asupra Unsului lui.“ În psalmul 21 vorbesce el în numele Mântuitorului de felul morții: „In țérina morții m'ai pogorit“. Că m'au încunjurat câni mulți și m'a cuprins adunarea celor fără de lege; străpuns-au mânilé și piciórele mele. Numérat-au ósele mele. Impărțit-au hainele mele și pentru că-mașă au aruncat sorți“. Când ține dară: „Străpuns-au piciórele și mânilé mele,“ nu însemnează altceva, decât crucea; învățând acestea toate, adaugă, că Domnul suferé aceste nu pentru sine, ci pentru noi și érá vorbesce în numele lui în psalmul 87: „Preste mine s'a întărit mânia ta“, și în psalmul 68: „Ce n'am prădat, am plătit atunci“. Pentru-că n'a murit fiind vinovat, ci a pătit pentru noi și a luat asuprași mânia, ce era asupra noastră pentru călcarea porunci, precum se ține în psalmul 137: „Domnul va răsplăti pentru mine.“ Și Duchul Sânt ține în psalmul 71: „Și va mântui pre fiilé séracilor și va smeri pre

cel clevetitor: căci aŭ mântuit pe cel sêrac din mânilor celui puternic, pre sêrac, care nu avea ajutor“. Pentru acêsta procesce și înălțarea lui la cer și ȃice în psalmul 23: „Ridicați boeri porțile vostre, vă deschideți voi porți eterne și va intra împêratul mărirei“. Și în psalmul 46: „Suitu-s'a Dumneȃeu întru strigare, Domnul în glas de trâmbița“. Și șederea sê prevestesce ȃicând în psalmul 109: „Dis-a Domnul Domnului meu, șeȃi de-a drêpta mea până ce voi pune pre vrășmașii tȃi așternut piciôrelor tale.“ În psalmul 9 spune și despre periciunea diavolului, când strigă: „Șeȃut-ați pe scaun, cela ce judeci dreptatea, certatai neamurile și aŭ perit necredincioșii.“ Pentru-că nu ascunde nici aceea, a fi luat tôte judecata dela Tatăl, ci prevestesce în psalmul 71, că va veni ca judecator al tuturor: „Dumneȃeule! dă judecata ta împêratului și dreptatea ta fiului împêratului spre a judeca poporul tȃu în dreptate și pre sêracii tȃi în judecată!“ În psalmul 49 însă ȃice: „Chiemava cerul de sus și pământul, să judece poporul sȃu. Cerurile vor vesti dreptatea lui, că Dumneȃeu e judecator“. Și în 81: „Dumneȃeu a stătu în adunarea Dumneȃeilor și în mijlocul lor va judeca pre Dumneȃeu“. Așșderea putem cunosce din mai mulți psalmi și chiemarea limbilor și mai ales din psalmul 46: — „Tôte limbile plesniți cu mânilor, strigați lui Dumneȃeu cu glas de bucurie“; și în psalmul 71: „Înaintea lui vor cădea Etiopeni și vrășmașii lui vor linge pulbere; Împêrații din Tarsis și din insule vor aduce daruri și se vor inchina lui toți împêrații pământului, tôte poporele vor servi lui“. Și acestea sê cântă în psalmii ce sê vestesc; afară de aceea, în tôte celelalte cârți.

Ceva mai jos cetim despre psalmi în citata epistolă a lui Atanasie:

Pentru-ce însă sê spun astfel de vorbirii în forma metrică și în cântare, nici acestea nu trebuie să le trecem cu vederea. Pentru-că sê află între noi unii nepricepuți, cari deși cred că cuvintele sunt date de Dumneȃeu, totuși cred, că psalmii aŭ forma metrică pentru sunarea armonică și pentru de a ne desfăta urechile. Lucrul însă nu este așa. Pentru-că sânta scriptură n'a țintit la aceea a face o plăcere și efect, ci forma acêsta s'a ales spre folosul sufletului, din orî-care parte sê va

privi lucrul, mai ales însă din următoarele două motive. Mai întâi pentru că s'a convenit sânteii scripturii a lăuda pre Dumnezeu nu numai în forma prosaică, ci și într'un stil mai înalt. În cuvântare neîntreruptă s'a arătat așadară ce se cuprinde în Lege și proroci, precum și toate părțile istorice din Testamentul nou. Un stil mai înalt se află însă în psalmi, imnuri și cântări, ca în modul acesta să se arete, că ómenii iubesc pre Dumnezeu din toate puterile și cu toate simțurile lor. —

Al II-lea pentru-că precum armonia, care întrunesc flautele, dă un singur ton consunător, tot așa voesce și mintea, ca aflându-se în ea cugetare, dorință, mânia și eșind din mișcările lui activitatea membrilor din corp să nu se afle în omvre-o disarmonie și să nu fie el cu sine însuși în discordie, încât să cunoscă binele, dară totuși să facă răul ca Pilat carele a ăis: „Nu află nici o vină de mórte¹⁾ în El,“ dară tot fac Iudeilor pre voie; s'aú căutând cineva a face rău, însă nu póte ca bérâni cãtră Susana²⁾; saú nu comite adulter, dară un furt; saú nu este fur, dară este tâlhar; saú nu este tâlhar, dară face sacrilegi.

Ca să nu se nască o astfel de turburare, mintea stăruesce ca sufletul, ce are spiritul lui Christos, precum ăice Apostolul,³⁾ să ia pe acesta de conducător și cu acesta să se înfrêne patimile și să domnescă preste membrele trupului spre a asculta de minte. Astfel omul devenind psaltire și căutând la spirit întocmai ca tonul de armonie să se acomodeze cu întregă ființa sa, cu toate membrele și mișcările sale și să se supună voei lui Dumnezeu. De exemplu și de tip al acestei liniști și neturburări în vorbire ne servește forma melodică a psalmilor.

Precum în cuvinte adecă, ce le rostim, facem cunoscute și esprimăm cugetele sufletului, tot așa voind Domnul, ca melodia în cuvinte să fie un semn al armoniei spirituale în suflet, a dispus ca psalmii să se espună în melodii și în cântare. Și acésta este dorința sufletului ca să fie vesel, precum stă scris:

¹⁾ Luca XXIII, 23. 22;

²⁾ Daniil XIII.

³⁾ Galat IV, 6.

„De este cine-va cu inima bună să cânte“. ¹⁾ Astfel ce este turburat, neoblit și fără rânduélă în el, se aședă și se vindecă durerea cântând „pentru-ce ești trist sufletul meu și pentru-ce mă turbur“; ²⁾ și clătinarea lui o va cunósce dícând: „Era aprópe să alunce picióarele mele“; ³⁾ Frica o va delătura cu speranța dícând: „Domnul e ajutorul meu, nu mă voi teme, de ce'mi va face mie omul și voi nesocoti pre inimizii mei“. ⁴⁾ Ceí ce nu cetesc sântelescripturí în modul acesta, nu înțeleg cântările sânte, când le cântă, ci cântă a se delecta cu ele. Eí merită reprobă; „căci nu este frumósă lauda în gura pécătósului“. ⁵⁾ Ceí ce cântă însă după modul arătat, ca melodia cuvintelor să se înalțe după ritmul sufletului și în consonanță cu spiritul, aceia cântă bine cu limba; cântând eí însă cu spiritul, vor folosi nu numai lor înșiși, ci și celor carí vor să audă.

Fericitul David cel puțin plăcu cântând înaintea lui Saul nu numai lui Dumneđeú, ci imprăstia și tristeta și bóla turburării de spirit a lui Saul inspirând érá în sufletul lui liniște. Așa și preoții provocară prin cântarea de psalmi inimile popórelor a nu se înfricoșa și a fi în armonie corurile cerului. Melodia psalmilor astfel nu stă în cântarea sonului plăcut, ci ea este o probă despre armonia cugetelor în suflet și cântarea melodiósă este un semn al stăreí bine aședate și liniștite a inimii. Pentru-că și lauda lui Dumneđeú în chimvale bine resunátore, în citeră și în psalteri cu dece córde a fost érá un simbol și semn, că membrele corpului sunt legate cu regulă ca córdele, cugetele sufletului însă sunt ca chimvalele și că în fine prin sunet și suflarea gureí tóte acelea se pun în mișcare și viață.

Și așa omul trăesce, precum stă scris, prin spirit și omórá lucrurile trupului. Astfel cine cântă după cuviința, aduce sufletul în armonie, îl aduce óre cum din neliniște la liniște, ca ajungénd în starea naturală, să nu se înfricoșede de nimenea,

¹⁾ Ioan V, 13.

²⁾ Ps. XLII, 5.

³⁾ Ps. LXXII, 2.

⁴⁾ Ps. CXVII, 6, 7.

⁵⁾ Iisus Sirach 9.

ci să cugete cu ușurătate și să simtă o dorință mai mare pentru bunătățile venitoare. Căci ajungând prin melodia cuvintelor la o dispozițiune corăspunzătoare, uită suferințele sale și cugetând la ce e mai bun, privesce cu bucurie la spirit în Christos.

Trebue deci fiule! ca orî-cine cetesce cartea acésta, să cetască cu inimă curată tóte, cari s'aũ inspirat în ea dela Dumneđeũ, și privindu-o ca pre un dar din paradis să o foloséscă după cum va socoti. Eu cred adecă, că în aceste cuvinte ale cărții se cuprind și se determină viața întrégă a ómenilor, dispozițiunile sufletului și mișcările cugetelor și că între ómenî nu mai este nimic, ce nu s'ar cuprinde în ea.

Căci de voesce cineva a arăta părerea de rău, saũ a se mărturisi, saũ de ne-a cuprins tristeța, saũ am căđut în vre-o ispită, saũ de-a fost cineva persecutat și a scăpat de curse, saũ de 'l-a cuprins vre-o durere saũ turburare și de are vre-o suferință ca cele arătate mai sus, saũ de vede și el, că însuși progresézá, érá inimicul este împedecat, saũ de voesce a lăuda pre Domnul, a-'î mulțami și a-l mări, află îndreptare despre acestea în dumneđeesciĩ psalmĩ. El póte, fiind de tot felul, alege și a exprima cele scrise, ca și când ar tracta despre el și punédu-se în dispozițiunea descrisă în ei a-'î îndrepta cătră Dumneđeũ.

§. 39.

Scrierile lui Solomon.

(Pildele, Ecclesiastul și Cântarea Cântărilor lui Solomon).

Intre cărțile canonice se numără 3 scrieri poetice ale lui Solomon, două (pildele, Ecclesiastul) de cuprins didactic și una (cântarea cântărilor) de cuprins liric. Solomon a fost fiul lui David, care s'a ridicat la idealul înțelepciunii nu numai înaintea poporului evreesc, ci și înaintea tuturor popórelor orientale de pre acel timp. ¹⁾

§. 40.

Pildele lui Solomon.

20. Pildele lui Solomon sunt proverbe și sentințe pline de învățături, basate pe esperința vieții. Nu tóte

¹⁾ IX Imp. IV, 30—34.

sunt create de Solomon, ci ele să pot privi ca o avere a literatur i naționale evreesce dezvoltate în decursul timpului.¹⁾ Ele privesc la deosebite referințe omenesci; la probitatea  i neprobitatea omului,²⁾ la economia de casă, la administrarea trebilor de stat, la datorin ele fiilor, ale părinților, ale so ilor de căsătorie c tr  sine,³⁾ ale supu ilor, judecătorilor, regilor,⁴⁾ la bine, r u, nefericire, fericire, care este condi ionat  dela cinstirea de Dumnezeu, dela smerenie  i dreptate.⁵⁾ Multe din aceste  iceri (parimi) sunt de o frumse a deosebită  i cuprind adevăruri de via a rare  i surprin etore.⁶⁾

 . 41.

Eclesiastul.

21. Eclesiastul, numit a a după traducerea alexandrină, evreesce Koheleth,  i românesce *cuv nt tor* sau predicator, cuprinde o mulțime de lucruri, cu deosebire despre de ert ciunea lucrurilor p m ntesci, despre nestatornicia lor, despre pu inatatea omului. Acestea le aduce autorul ca pre nisce adevăruri probate prin esperința sa,  i s rtea altor ómeni. Mul i dintre explic torii acestei c r i n'au aflat o unitate a planului, ce ar esista în ac st  carte, ci o au privit mai mult ca o colec iune de nisce cugetări  i meditațiuni din deosebite timpuri  i deosebite situa iuni, despre prevedința, virtute, păcat,  n elepciune, nebunie, via a  i m rte; de aici vine  i greutatea pentru priceperea cuprinsului acestei c r i.

¹⁾ XXV, 1.

²⁾ III, 3; IV, 20—27, VI, 12—19; X, 9, 20; XI, 1, 3; XII, 17, 19, 22; XXIV, 5, 25; XVII, 7; XIX, 5, 9; XXIV, 28; XXV, 14, 18. —

³⁾ V, 1—14; XXXI, 10—30.

⁴⁾ XVI, 10, 12, 14; XIX, 12; XX, 8, 18, 26, 28; XXI, 8; XXII, 11; XXV, 2.

⁵⁾ I, 7.

⁶⁾ III, 31—18; IX, 1—11; XXXI, 10—32.

Precât unele părți sunt la înălțimea moralei, pre atât alte părți, pricepute unilateralmente, pot produce un scepticism în cetitor și astfel pot deveni mai mult stricăcioase, decât instructive; astfel sunt meditațiunile despre nestatornicia și nimicitatea lumii acesteia.¹⁾

Pentru bunapricepere a lor să cere ca cetitorul să fie deprins, spre a pute cuprinde pre autor în deosibitele situațiuni ale vieții. În una rămâne autorul cărții consecuent, când învață adecă a onora pre Dumnezeu, a ține poruncile lui în toate împrejurările vieții bune și rele. Cartea este de folos și plină de învățătură atât pentru arătarea deosebitelor dispozițiuni ale inimei autorului, cât și pentru adevărurile cuprinse în ea.

§. 42.

Cântarea cântărilor.

22. Cântarea cântărilor conține o istoriără idilică despre iubire în sens mai înalt moral, ce resistă la toate tentațiunile și este eflucul numai al unei inimi credincioase și nobile.

Cântarea acésta se presintă în partea ei cea mai mare ca un dialog între o feciără castă și un june dela țară, cari se iubiau.

Deosebiții interpretători ai acestei poesii, iudei și creștini au fost totdeauna în contra înțelesului verbal al ei și 'i-au dat un înțeles parte mistic, parte alegoric; numai după înțelesul ei figurat s'a aprețuit acésta carte ca canonică.²⁾

¹⁾ I, 2—16, 18; III, 19—22.

²⁾ Teodor Mopsuesen luând sensul verbal al cărții a propus în sinodul al 5-lea ecumenic din Constantinople la anul 553 lăpădarea acestei cărți dintre serierile canonice; pentru acésta încercare a fost el condamnat de sinod. Veđi Enchiridion de canóne de Mitropolitul Șaguna, pagina 88.)

Sub iubirea între acei tineri se înțelege, după unii explicători Iudei, iubirea reciprocă între Dumnezeu și poporul ales al lui Israil.

Același înțeles alegoric dau creștinii și sântii părinți din vechime, cu aceea deosebire numai de Iudei, că prin aceeași cântare lirică se simbolisază în mod profetic iubirea între Christos și biserica sa.

Cartea acesta poartă numirea sa dela frumseța poetică a ei, dela abundența icónelor bine alese, cu cari întrece totă poesia orientală.

Atât dintre Iudei, cât și dintre învățații creștini au fost unii de părere, că pentru neînvățați și tineri cetirea cărții acesteia să se oprască spre a nu fi rău înțelesă. Atanasiu cel mare, Patriarchul Alecsandriei, se pronunță ¹⁾ despre *Cântarea cântărilor* în chipul următor: „Și cartea acesta (cântarea cântărilor) este sub titlul lui Solomon; și acesta dela început până la finit sub espresiunii mistice în alt fel de înțeles acoperit este scrisă de dânsul; că nu arătat, ci ascuns este cuprinsul dogmatic dintr'ênsa, și de aceea cei înțelepți altă explicare dau cărții, ca nu pentru neștiința celor neînvățați întru necinste să cadă cele grăite aici“.

c) Cărțile profetice.

§. 43.

Proroci sau profeti (dela *πρόφημι*) se numesc în testamentul vechi bărbații aceia însuflați de Dumnezeu, cari erau chemați a promulga ómenilor voia lui Dumnezeu, și a pređice evinemente, ce avea a se întâmpla în viitor. Prorocii erau bărbați morali și religioși, cari duceau o viață curată, tréđă și neinteresată pentru bunurile trecătoare. Ei erau înzestrați dela Dumnezeu cu darul acesta mai presus de fire, avea și autoritate înaintea poporului și cuvintele lor se priveau de cuvinte

¹⁾ Sinopsis sau prescurtare a sântei scripturii vechi și nouă, tradusă românește din elinesce și slavonesce și tipărită în Rîmnic de Episcopul Filaret la anul 1783.

ale lui Dumnezeu. Ei biciuiaŭ fără cruțare abusurile din popor, pășiau cu îndrăsnelă și în contra regilor, din care causă veniau și în pericolul vieții. În partea cea mai mare din cuvintele prorocilor se cuprindeau admonițiuni către popor de a rămâne credincioși legii lui Dumnezeu dată prin Moise: prevestiri despre sörtea Iudeilor și a altor popore învecinate. Cele mai de însemnătate sunt privitoare la venirea Mesiei, și sunt de interesul cel mai mare pentru creștinii. ¹⁾ Moise a fost idealul tuturor prorocilor. El condamnă la mörte pre prorocii mincinoși. ²⁾

După timp se împart prorocii în 4 clase:

a) ai timpului celui mai vechi, dela Moise începând până în seculul al 9-lea, la cari se numără Achia, ³⁾ Azaria, ⁴⁾ Elia ⁵⁾ și Eliseu, dela cari însă nu avem scrieri. Sub Samuil se desvoltară școlii profetice, de unde eșiră învățătorii poporului, educătorii și consilierii împăraților.

b) Prorocii periodului asiric dela 800—700. Aceștia se pot privi ca flórea prorocilor. Intre ei se numără: Ioail, Amos, Osia, Isaia, Micheia și Naum.

c) Perioda chaldeică, la cari se numără: Sofonia, Ieremia, Avacum, Ezechil și Avdia.

d) Perioda după esiliul babilonén, la cari se numără: Iona, Aggeu, Zacharia, Malachia și Daniil.

Ér' după mărimea scrierilor, înălțimea ideilor și gradul inspirăției dumnezeesci se împart prorocii în mari (Isaia, Ieremia, Ezechil și Daniil) și mici (ceialaltă 12).

¹⁾ Matei II, 15, 18, 23.

²⁾ A II-a lege XIII, 2, 6.

³⁾ III Imp. XI, 2 și 4.

⁴⁾ II Paral. V.

⁵⁾ III Imp. XV, XVI, XXII, XXI.

Despre proroci în specie.

I. Patru proroci numiți mari.

§. 44.

Cartea prorocului Isaia.

23. Locul cel dintâi între proroci îl ocupă Isaia, fiul lui Amos din Ierusalim, atât pentru mărimea scrierilor sale (66 capete) cât și pentru însuflețirea sa cea înaltă dumnezească. El a trăit și lucrat cam de la 750—698 sub Uzie, Ioatan, Achaz și Ezechia, așa dar' ceva preste 60 ani. Cu limbagiul său vehement, dar' frumos, nobil, plin de patriotism și încredere în Dumnezeu, biciuesce rătăcirile poporului evreesc și prorocesce tot deodată poporului un timp mai fericit¹⁾ de aur, ce va răsări pentru o generațiune mai bună din ruinele prezentului; în fine prevestesce, că mărirea avută sub David se va recâștiga sub un împărat tot din seminția lui David, și acesta va fi când poporul își va întorce inima ér' la Dumnezeu cel adevărat și va părăsi altarele idolilor. Afară de prorocia despre venirea Mesiei²⁾ și toate împrejurările împreunate cu acesta venire, a prevestit și despre cele ce se vor întâmpla și s'aũ și întâmplat cu alte popóre, cetăți învecinate, precum: despre Egipteni, Idumei, Ierusalim, Damasc, Tir³⁾ ș. a.

El trecea înaintea Evreilor de modelul prorocilor și pentru înțelepciunea lui dumnezească se bucura de cea mai mare autoritate în întreagă împărăția Evreilor.

¹⁾ I—XII, XL—LXVI.

²⁾ VII, 14: Despre întruparea Domnului Christos; — IX, 1—7: Despre activitatea lui Christos în Galilea; — XI, 1—12: Prevestesce, că Christos se va naște din neamul lui David; — XL: Despre dreptatea lui dumnezească — LII, 13. — LIII, 2: Despre mórtea lui Christos pe cruce; — V: Despre lățirea învățăturilor evangelice.

³⁾ XIII—XXXV.

Maî multe părți din scrierile prorocului Isaia sunt primite în cărțile noastre bisericescî spre a se ceti în biserică. ¹⁾

Unele din scrierile lui s'aũ perdut. ²⁾

§. 45.

Cartea prorocului Ieremia.

24. Ieremia a fost fiul lui Helchia din neamul lui Veniamin. Activitatea lui profetică se începe cu al 13 an al regelui Iosia (628). El trăind în timpul cel din urmă al împărăției lui Iuda, a fost martor cãderii împărăției, și pãrtaș robiei din Egiptet. El ia parte la afacerile de stat ale Evreilor și pre lângă tóte persecuțiunile, ce a avut să îndure din partea națiunei sale, se arată ca cel maî patriotic și tot de o dată moderat între Iudei.

Scrierile sale de astãđi sunt dictate de el scriitorului sãu Varuch și se pot distinge în douë despãrțeminte: unul înainte de cãdere și altul dupã cãderea Ierusalimului.

Dupã cuprinsul intern ele sunt admonițiunii, amenințãri, plãngerî, consolațiunii și prorocii, cari se referesc ca și ale lui Isaia, atãt la poporul evreesc ³⁾ cât și la alte popóre învecinate; ⁴⁾ cu deosebire pređice el risipirea Ierusalimului, robia vavilonică ⁵⁾ și scãparea din robie; în fine pređice și venirea Mesie. ⁶⁾ Cartea acãsta conține și părți din istoria timpului aceluia. ⁷⁾ Intre scrierile lui se numãrã:

a) Cartea prorociilor sale.

¹⁾ I—II, 31; VII, 17; VIII 1—10; XI, 1—11; XXXV, 1—10; LI—LV, 60—62.

²⁾ II Paralipom. XXVI, 22.

³⁾ I—XXIV.

⁴⁾ XLVI—LI.

⁵⁾ XXV.

⁶⁾ XXIII, 30; XXX, 9; XXXI, 15—31.

⁷⁾ XXXV—XLV, LII.

b) Plângerea lui Ieremia constatătoare din 5 cântece elegice, în cari se tractează în un cântec despre ducerea Iudeilor dimpreună cu regele lor Ioachim în robia Vavilonului, în al doilea despre cuprinderea Ierusalimului, în al 3-lea despre calamitățile lui Ieremia, în al 4-lea și al 5-lea despre decădița Ierusalimului după cucerire și miseria Iudeilor rămași în Ierusalim; prorocul într'un limbaj nobil și pătrunzător deplânge căderea Ierusalimului și risipirea poporului.

c) Scrierea, ce poartă numele scriitorului său Vavuch și conține 2 epistole, una a împăratului Iehonia celui robit la Vavilon către preotul Ioachim din Ierusalim ca să facă rugăciuni către Dumnezeu pentru frații lor din Vavilon, și altă epistolă ¹⁾ a lui Ieremia însuși către Evreii din Vavilon; în acesta arată nimicitatea idolilor păgânesci și se îndemna poporul la credință neclintită către Dumnezeul cel adevărat. Ambele aceste epistole conțin multe învățături frumoase și folositoare.

Încât pentru forma esternă, limbajul său este jalnic, mai copios, și mai blând decât al lui Isaia.

§. 46.

Cartea prorocului Ezechil.

25. Prorocul Ezechil, fiul lui Vuzi, a trăit pe la anul 580 a. de Christos. Ezechil prevestește într'un limbaj poetic căderea Ierusalimului, ducerea poporului în robie ca pedepsă dela Dumnezeu pentru idolatrie și pentru alianța regelui lor Zedechia cu Egiptul; prevestește suferințele robiei, la cari însuși a fost părtaș; desmântă în scrierile sale poporul dela idolatrie; îl ferese de proroci mincinoși și promite eliberarea din esil. ²⁾

¹⁾ Acastă epistolă stătoare din un cap, se află în bibliile românesce separate sub numirea de: „Cartea prorocului Ieremia“.

²⁾ XI, 16—20.

În altă parte a scrierii sale prevestește și popórelor vecine precum Filistenilor, Moabiților, Egiptului, supunerea prin Nebucadnesar (Navuhodonosor). ¹⁾

Unele părți ale scrierilor sale sunt de cuprins pur moral, în cari muștră fărădelegile poporului și ale conducătorilor celor falși, ²⁾ cari în loc de a vesti dela Dumneđeș, vestesc din inimile lor; și în loc de a învęta dreptatea, învęta minciuna și deșertăciunea. ³⁾

Ezechil are un limbagî viu și plin de icóne nimerite. Cu deosebire iubesce el asemnările, cari ca și un pictor le desemnă cu colorî vii până în cele mai amănunte trăsături. Una din asemnările lui cele mai frumoșe este aceea, în care asamnă necredința poporului evreesc cătră Dumneđeș cu necredința unei soții cătră soțul sęș. Apoi împęrațiile Iuda și Israil le asamnă cu două surori desmerdate din casa mamei lor. ⁴⁾ El predice ridicarea unui împęrat din casa lui David, la care sę vor pleca tóte limbele. ⁵⁾ Ezechil a scris o parte însemnată a cărții sale, aflându-se în robia Vavilonului. Multe din scrierile sale, fiind îmbrăcate în vęlul poesiei sunt întunecate și nu sę pot înțelege pe deplin.

§. 47.

Cartea prorocului Daniil.

27. Prorocul Daniil este unul dintre prorocii de mai târđiș, căci a trăit parte pe timpul robiei din Vavilon, parte încă și după aceea. Daniil fiind din familie împęrătęscă a fost dus ca prizonier la curtea regelui

¹⁾ XXV—XXXV.

²⁾ XIII.

³⁾ XIII.

⁴⁾ XXIII, 2—16; XXXIII, XXXIV.

⁵⁾ XI, 16—20; XX, 40—44; XXXIV, 23—31; XXXVI, 24—29, 38; XXXVII, 21—28; XLVII, 1—12.

asiric, Navuhodonosor, (probabil pe la 605), dimpreună cu alți tineri aleși: Anania (Sedrach), Misail (Misach) și Azaria (Avdenago). Acolo sub numele de Valtezar a primit o educațiune mai înaltă în științele chaldeice și s'a distins prin statornicie în credința părinților săi; prin înțelepciunea sa ajunsese la mare vață și influință, în lucrurile de stat, cu deosebire în urma prorociei despre căderea Vavilonului prin Perși și omorîrea regelui vavilonic Belsasar. ¹⁾

Sub domnirea cea nouă a Meșilor și Perșilor fiind Daniil suspiciionat pentru nesubordinațiune la regele Dariu al Medilor ²⁾ din partea curtenilor de influință a fost aruncat în grópa leilor, însă în mod minunat salvat de perire.

Prorociile lui Daniil cad în anii din urmă ai robiei vavilonice; scrierile lui sunt parte istorice, parte morale și parte profetice.

Daniil prorocesce scăparea Iudeilor din Esil, căderea împărăției vavilonice prin Perși, căderea împărăției Perșilor prin Alesandru cel mare, sórtea împărăției macedonene și venirea Mesiei. ³⁾

¹⁾ Veđi și Herodot cartea I și Cyropedia de Xenofon cartea VII.

²⁾ Istoria scie, că împărăția vavilonică a fost surpată prin Cyr, regele Perșilor. Când biblia vorbește după căderea împărăției vavilonice despre un rege al Medilor anume Dariu, ca domnitor al Asirienilor, se pare a fi o contradicere, cu atât mai mult, cu cât se scie, că și împărăția Medilor era subjugată deja prin Cyr din partea Perșilor. Păruta contradicere se deslégă prin referința Medilor cu Perșii, după care cei dintâi erau cu Perșii ca nisce aliați. Cyr adecă s'a purtat după surparea împărăției Medilor, cu regele lor cu cruțare, mai ales căci sta în referință de rudenie (nepot după Mandane, fca lui Astiage). El a lăsat încă domnia peste Medii moșului său Astiage cât și fiului acestuia Dariu (Ciaxares II), despre care este aci vorba — firese susținându-și suveranitatea sa preste întreg imperiul cel mare al Perșilor; Cyr având domnirea supremă preste întregul, dădu libertate Iudeilor de a se întóree din robia Vavilonului în patrie. —

³⁾ II, 44; VII, 26.

Cuprinsul mai special al scrierii lui Daniil: După luarea Ierusalimului prin Chaldei sub Ioachim, cel din urmă rege al Evreilor, Daniil fu transportat la Vavilon dimpreună cu alți trei tineri; Anania, Azaria și Misail. Fiind acești tineri distinși și primiți în serviciul de curte al regelui, nu voiră a se acomoda modului de viață păgănesc, ci trăiau și acolo după legea lui Moise. Daniil deveni în scurt timp o persoană distinsă la curtea regelui mai ales pentru tâlcuirea visurilor regelui. Astfel vădând Navuhodonosor odată un monstru cu cap de aur, pept și brațe de argint, pânțece și picior de fer, Daniil tâlcui: capul însemnă împărăția vavilonică, peptul și brațele domnirea medo-persică și pânțecul și piciorul domnirea macedonenă, cari aveau să urmeze. Fiului și următorului lui Navuhodonosor, Belsasar, îi proroci Daniil căderea, pentru că a folosit la un ospet vasele răpitate din templul din Ierusalim — tâlcuind visul regelui: Mene, Techel, Fares, Ifarsin scris pe părete, în cuvintele: măsurata..., aflata..., împărțita¹⁾ Daniil mai vede 4 monștri eșind din mare; prin acesta simbolizează împărățiile ce au urmat: a Perșilor, Macedonenilor, Ptolomeilor, și Seleucidilor; în urma acestora vede pre fiul omului pogorîndu-se din cer. Pre lângă alte detalii despre împărățiile următoare, se istorisește în cartea acesta despre aruncarea celor trei amici ai lui Daniil în cuptorul cu foc, despre scăparea lui Daniil din grôpa leilor ș. a.

II. Doispredece proroci numiți mici.

§. 48.

Prorocul Osia.

27. Prorocul Osia a fost fiul lui Beerî și contemporan al prorocului Isaia. El trăind pe când împărăția Israiltenilor era în lăuntru decăduță și din afară amenințată, combate înclinarea poporului cătră idolatrie, simbolizând necredința lui cătră Dumnezeu cu necredința unei femei cătră soțul ei conjugal; el certy pe regî, pentru-că nu se țin la înălțime, pre popor și preoți

¹⁾ V, 20—28.

pentru imoralitate; prevestește căderea împărăției,¹⁾ ducerea poporul în robie,²⁾ întorcerea³⁾ lui și un timp mai ferice, când Israiltenii vor deveni închinători Dumneșului celui adevărat.⁴⁾ Stilul prorocului Osia este coincis și sentențios.

§. 49.

Prorocul Ioil.

28. Este unul dintre cei mai vechi proroci. Activitatea lui cade în prima jumătate a veacului al 9-lea, după unii contimpuran cu Osia, după alții mult mai vechi decât acesta. El predice pustiirea înfricoșată a țerei prin lăcuste și un viitor mai bun, care atârnă dela îndreptarea poporului.⁵⁾

Unele locuri se referesc la reînnoirea neamului omenesc prin Christos.⁶⁾

§. 50.

Prorocul Amos.

29. Prorocul Amos a fost păstor, însă din viță împărătească. El a fost chemat prin preotul Amazia de a merge în orașul Betela din împărăția lui Israil, unde se ridicase un vițel de aur, la care se închinau Israiltenii. Aci este pârît la regele Ierovoam II (822—781) din Israil, contimpuranul regelui Uzia (811—759) din împărăția lui Iuda; cu toate acestea el pășește fără sfială în contra abuzurilor, dîcînd că el nu este dintre prorocii de profesiune ai lui Iuda, nici nu este fiu de

¹⁾ I, 4—7; II, 14—16; IV, 5; V, 8—9; IX, 6; X, 7—8, ș. a.

²⁾ I, 8—9; II, 15—16; IV, 16; IX, 3 ș. a.

³⁾ II, 15—23; IV, 5; 9.

⁴⁾ XIV, 2—10.

⁵⁾ II, 12—18.

⁶⁾ II, 1—4; III, 2.

Apostolul Petru în cuvîntarea sa ținută în Ierusalim după pogorirea Duchului sânt preste apostoli în ziua a cincișceea după înviere se provocă la locul din Ioil II, 28—32. (Veđi Fapt. Apost. II, 16—21).

proroc, care a învățat în școlă prorocilor ¹⁾ pentru de a-și câștiga pâinea de toate zilele, ci un păstor cu totă resignațiunea. El amenință pre popóarele vecine, căci se pórtă tirănesce față de Israiltenī, ²⁾ combate fărădelegile, desfrêul și alte vițiuni, ce se încuibaseră în împărăția lui Israil ³⁾ precum erau vanitatea, sumeția, din care provine apăsarea celor mai slabi din partea celor mai tari. Prevestesce mai departe căderea împărăției în urma resbelelor înfricoșate, ⁴⁾ și alte calamități, ce aveaș să urmeze ca pedépsă a păcatelor, ⁵⁾ și în fine despre venirea Mesiei, ⁶⁾ despre întórcerea din esil și întemeierea unei republici nouă naționale.

Stilul lui Amos este simplu fără de a fi lipsit de frumseția poetică.

§. 51.

Prorocul Avdia.

30. Avdia este un proroc, dela care s'a păstrat numai un fragment al scrierilor sale. În scrierea sa de un cap desmântă pre Idumei de a nu fi ostili către Evrei, a nu da ajutor Chaldeilor la luarea Ierusalimului, a nu se bucura de nenorocirile Iudeilor, căci toți vor avé una și aceeași sorte, până când mai târziu se va reedifica Sionul și vor cuprinde Evreii érá țara Iudumeilor. ⁷⁾

Activitatea lui profetică se pune pe la 880, cam de odată cu a lui Amos, după alții mult mai de timpuriu. La tot casul însă premerge ruinării Ierusalimului.

¹⁾ VII, 14.

²⁾ I—V.

³⁾ III—VI.

⁴⁾ VII, 1—9.

⁵⁾ IX, 1—10.

⁶⁾ IX, 12—15.

⁷⁾ S'a împlinit pe la anul 130 a. de Christos prin Macaveul Ioan Hircan,

§. 52.

Prorocul Iona.

31. Prorocul Iona, care viețui sub Ierovoam III pe la 800 a. Christ.¹⁾ este trimis de Dumneșeș la cetatea Ninive, ca să o îndemne a se pocăi ameninșând perirea cetășii, dacă nu se va îndrepta. El însă voia să se retragă dela acéșta misiune și din Ioppe se sui pe o corabie spre a fugi la Tars.

Dumneșeș însă trimise o tempestate pre mare, încât pre toșii din corabie îi ameninșta naufragiul. Aruncând corăbierii sorșii pentru de a afla pre cel pécătos, pentru care îi ameninșta pre toșii perirea, — sorștea cădu pre Iona. Acesta mărturisesce pécatul seșș, că a voit a se subtrage dela mandatul lui Dumneșeș și șice însușș corabierilor să-ș arunce în mare, căci numai așa vor fi salvașii de naufragișș; corăbierii il aruncară în mare rugând pre Dumneșeș să nu impute lor mórtea acestuș om, și tempestatea încetă. Dumneșeș însă trimite un chit, care inghite pre Iona și după treș șile și treș noșș il aruncă din stomach afară pe uscat nevătémát. Prorocul urmésză acum porunceșș lui Dumneșeșș, merge la Ninive și anunșta perirea cetășei, ce avea să urmeze după 40 de șile.

Ninivitenii se pocășesc și Dumneșeșș le értă. Iona, acum se supéră, căci nu 'i-s'a implinit prorocia lui, și se retrage în singurătate adumbrindu-se de o plantă; când un verme îi vătémase acéșta plantă de se uscà, Iona se arătă rěșș întristat pentru acéșta. Dumneșeșș arată lui Iona, că dacă lui 'i-a părut rěșș pentru nimicirea planteșș, ce-ș da umbră, cu cât mai tare s'a cuvenit lui Dumneșeșș a avea milă de o cetate atât de impopulată ca Ninive.

¹⁾ IV Imp. III, 14—25.

După forma din afară cartea lui Iona este istorică și însemnătatea profetică 'i-se dă pentru-că simbolisază în mod profetic șederea în mormânt a Domnului Christos.¹⁾

§. 53.

Prorocul Micheea.

32. Micheea prevestesce căderea ambelor împărății evreesci prin Asirienii și Vavilonenii; înfruntă fără-delegile poporului și a conducătorilor lui; prevestesce mai încolo reîntorcerea Evreilor din esilul vavilonean și reedificarea templului devastat din Ierusalim, restaurarea domniei naționale prin Macavei și fundarea unei împărății fericite sub un rege născut în Vitleem din dinastia veche împărătească a lui David.²⁾

§. 54.

Prorocul Naum.

32. Naum arată puterea lui Dumnezeu de a pedepsi pe inimiți (Asirienii) și de a salva pe cei credincioși ai săi; prevestesce anumit devastarea capitalei asiriene, Ninive, căderea împărăției Asirienilor, cari au apăsă pre Iudei, și restaurarea împărăției Iudeilor.

Prorocul Naum a trăit pe timpul regelui Hischia (Ezechia). Patria lui să fi fost Galilea. Scrierea lui să destinge prin frumsețe poetică.

§. 55.

Prorocul Avacum.

34. Prorocul Avacum deplânge cu puțin înainte de năvălirea Chaldeilor în imperiul Iuda (605)³⁾ sôrtea împărăției lui Iuda; tot odată laudă pre Dumnezeu, care va pedepsi pre inimiți.

¹⁾ Matei XII, 38—46; XVI, 4. Luca XI, 28—31.

²⁾ V.

³⁾ I, 5.

§. 56.

Prorocul Sofonia.

35. Sofonia predice sub Iosia (641—610)¹⁾ depărtarea tuturor locuitorilor din Iudea, pustiirea țerei, precum și nimicirea celorlalte popoare învecinate și a cetății Ninive; în capul din urmă înfruntă poporul pentru desfrâul moral, ce domina pre Iudei în timpul său și mai ales pentru idololatrie, ce era încuibată la ei. Tot deodată promite el după întorcerea din robia Vavilonului, venirea unui timp mai ferice, în care se vor reculege Iudeii din jugul păcatului. El prevestește și întorcerea păgânilor la legea lui Dumnezeu.

§. 57.

Prorocul Aggeu.

36. Prorocul Aggeu a viețuit pe timpul regelui persic Dariu Histaspes a. 521 și scrierea lui se poate împărți în patru cuvântări.

El îmbărbătează pre Iudei la continuarea reedificării templului, ce se întrerupsese în urma unui interdict al regelui persic Pseudosmerde.

Samarinenii suspicioasă adevărată pre Iudei la rege, căci nu-și lăsară să ia parte și ei la reedificarea templului din Ierusalim. Cu mărtea lui Pseudosmerde cădu și interdictul lui și Iudeii putură continua la îndemnările lui Aggeu reedificarea Sionului. Prorocul mângăia pre bătrânii, cari ca tineri vedură splendorea templului vechiu al lui David și se jelua, că templul de acum este atât de mic și neînsemnat — prevestindu-le, că Dumnezeu va ridica biserica în cele din urmă la o strălucire cu mult mai mare, decum a fost chiar a lui Solomon și că la acesta vor veni să se închine și po-

¹⁾ I, 1.

pórele păgâne; pređice în fine anī maī roditorī și schimbările, ce vor urma cu împărăția persică.

§. 58.

Prorocul Zacharia.

37. Prorocul Zacharia este contimporan al lui Aggeu. Scrierea lui tracteză despre reedificarea templului, cuprinde îndemnări și dojeniri către popor de a nu recăde în păcatele părinților, prin cari aceștia 'și-aū atras atâtea pedepse dela Dumneđu; pređice în fine cele ce aveaū să urmeđe în timpurile viitoare, anumit despre Alesandru cel mare, despre timpul Macaveilor, despre Mesia și despre rěscóla Iudeilor contra Romanilor. Scrierea lui Zacharia este cea maī voluminosă între scrierile prorocilor numiți micī; cuprinde 14 capete.

§. 59.

Prorocul Malachia.

38. Malachia este cel din urmă proroc al Legii vechi; el a trăit pe timpul lui Neemia, când templul era restabilit; Scrierea lui conține reprobări, căci Iudeii cărteaū pentru sórtea lor; înfruntări, căci Iudeii se amestecaū cu femeī de alte neamuri și nu țineaū în curățenie, cultul mosaic; prevestesce un timp, în care se vor aduce lui Dumneđu jertfe curate; întăresce pe Iudei în credința despre venirea Mesiei, care nu va pedepsi pre păgâni, ci pre Iudei și maī ales pre Leviți pentru rěutatea lor; și în fine vorbesce și despre venirea unui antemergător al Domnului Christos.

B. Cărțile apocrife.

§. 60.

Cărțile apocrife numite și devtero-canonicе, măcar că nu sunt coordonate în privința autorității lor cu căr-

țile din biblie numite canonice, totuși atât pentru cuprinsul lor instructiv religios și moral, cât și pentru însemnătatea lor istorică se aprețesc și sunt primite în bibliile noastre.

§. 61.

Cartea lui Tovit.

1. Cartea lui Tovit conține modelul cel mai frumos de virtute familiară și casnică, care se și remunerază de cătră Dumeđeș. Tovit, unul din iudeii robiți în Asiria, făcea mult bine coreligionarilor săi, chiar și cu pericolul vieții sale; el îngropa la Ninive pe ascuns pre Israiltenii omoriți și aruncați de pre zidurile cetății; până când odată amenințat scăpă cu fuga perđend tóte ale sale. Mai târđiú se întórse érá la Ninive, unde urmând ca mai înainte a îngropa pre morți în timp de nópte îi căđu de pre zid în ochi sdroburi dintr'un cuib de rëndunică, pe când dormia el obosit sub zid, și rămase orb. Acésta calamitate o suferia el cu paciență și femeea lui îl susținea din lucrul mânilor sale; când femeea sa, Ana, aduse pre lângă plata sa usitată și un ied, ce-l căpétase, el îi đice, să-'l ducă înapoi cugetând, că l-a furat; femeea lui se supéra pentru acésta și aruncă vorbe grele lui Tovit; în starea acésta părăsit își implora mórtea; dând apoi consiliile cele din urmă fiului său, Tovie, il trimise să priméscă îndérét 10 talanți, ce-í lăsase în Media în cetatea Raga la Gavail; Fiul său însoțit pe drum de un sol dumeđeesc, ingerul Rafail, după cale de o đi află la riul Tigris un pesce, pe care, la mandatul solului și soțului de drum, il prinse; carnea pescelui o fripse, érá pelea, inima, ficații și ferea le luă cu sine. Ajunđend la Ecbatana vindecă cu ele pre Sara, fica lui

Raguil, unui om foarte bogat. Pre Sara, care fusese cuprinsă de demon rău, o luă apoi de soție. Soțul său Azaria (Rafail) aduse într'aceea din Raga cei 10 talanți și Tovie se întorse acasă cu soție bogată, și astfel nu numai că scose pe tatăl său din calamitatea sărăciei ce-l ajunse, dar' cu pelea pescelui îl vindecă la ochi.

Voidnd Tovit și fiul său să remunereze pre Azaria pentru atâta bunătate, ce le aduse, acesta nu primi nimic, ci se descoperi pre sine de îngerul Rafail.

§. 62.

Cartea Iuditei.

2. Cartea Iuditei enareză istețimea și eroismul, prin care văduva Iudita vădând strimtorirea cetății Betulia din partea trupelor asirice conduse de beliducele Holoferne și perirea ce amenința pre întreg poporul evreesc, s'a espus a merge din cetate în castrele Asirienilor sub pretecest, că este persecutată de neamul său și fuge de mörte. Aci omöră pre Holoferne pre când dormia și capul lui îl aduse la Evrei în cetate; Asirieni descurajiați prin mörtea beliducelui lor, Holoferne, fugiră, érá Evrei îi bătură, prădară și alungară din țară.

Iudita, în urma acestei fapte, a fost în mare onóre la tot poporul evreesc.

§. 63.

Cartea lui Varuch.

3. Cartea lui Varuch se numesce așa după scriitorul ei. Varuch, fiul lui Niria, a fost scriitorul lui Ieremia, cu care a avut una și aceeași sörte; și stilul cărții aceștia se asemănă mult cu celelalte scierii ale lui Ieremia, de unde se deduce, că și celelalte scierii

ale lui Ieremia, ar fi scrise de Varuch¹⁾; de aceea și scrierea acesta a lui Varuch din 6 capete s'ar pute privi ca aparținătoare la scrierile lui Ieremia.

Cartea lui Varuch în privința valoarei ei s'a numărat din vechime între cărțile canonice²⁾ și numai mai târziu s'a numărat de unii între apocrife.³⁾ Cartea acesta cuprinde:⁴⁾ un prolog⁵⁾ în care se spune, că Varuch a cetit cartea acesta înaintea poporului evreesc și înaintea regelui lor Iechonia prins în Vavilon în anul al 5-lea al robiei. Ea conține mai departe îndemnări spre observarea legii, dicându-se, că Ierusalimul numai așa își va căpăta érá pre fiii săi.⁶⁾

Acéstă carte este trimisă ca epistolă de cătră cei prinși în Vavilon la confrății lor Iudei rămași în Ierusalim. Partea din urmă a cărții este altă epistolă scrisă de Ieremia cătră Iudeii duși în robie; aci arată vanitatea închinării de idolși și îndemnă pre cei esilați de a se feri de idolatrie.

§. 64.

4. Cartea celor trei prunci, istoria Susanei, a omorării bălaurului și a sfărîmării lui Vil.

a) Cartea celor 3 prunci, de un cap, conține cântarea de mărire lui Dumnezeu din partea tinerilor:

¹⁾ Ieremia XXXIV, 4—5.

²⁾ Sinodul laodicean și nicean.

³⁾ Veđi introducerea la biblia ilustrată de Baron Șaguna pagina V, Sibiiu 1856—1858.

⁴⁾ În bibliile românesce se împarte cartea acesta după cele două epistole, ce conține. Epistola I constă din 5 capete și singură este pusă pe numele lui Varuch; érá a li epistolă conține un cap și este pusă ca carte deosebită sub numele de „cartea lui Ieremia Prorocului“ care este de a se distinge așa dar' de prorocia lui Ieremia, care pórtă tot numirea de „Cartea prorocului Ieremia“.

⁵⁾ I—III, 8.

⁶⁾ III, 8; 8.

Anania, Azaria și Misail (Sedrach, Misail și Avdenago), cari, pentru-că nu voiseră a se închina statuei de aur puse de Navuhodonosor la Vavilon, fuseră condamnați la ardere într'un cuptor de foc; ei însă rămăseră nevătămați. ¹⁾

b) Istoria Susanei, a omoririi bălaurului și a sfărâmării idolului Vil încă sunt luate în unele biblii ca cărți de sine. Aceste cărți, cu deosebire cea din urmă se vede a fi rupte tot din scrierile prorocului Daniil. De aceea sunt primite în cele mai multe biblii ca adaus la prorocul Daniil. ²⁾ Sunt privite ca apocrife, căci nu se află în textul original evreesc.

În istoria Susanei se arată, cum Daniil descopere violența și răutatea a doi judecători evreesci, cari pe nedrept s'aun încercat a perde pe o femeie morală cu numele Susana. Êr' în istoria bălaurului se spune, că Daniil, invitat de împăratul a adora și el bălaurul, ce-l adoraun toți în Vavilon ca pe Dumneșeu, se ofere de a omori pe acel bălaur. Primind concesiune la acesta, dă bălaurului de mâncat o amestecătură otrăvicioasă, de care crepă îndată. Altă dată era constrins Daniil de împăratul, ca să se închine idolului Vil, de care se credea că consumă mâncările, ce se aduceau de popor, promise, a arăta împăratului, că nu mânâncă Vil mâncările, ce i-se aduc. Învoindu-se împăratul la acesta, dând de mâncare ca și altădată lui Vil, Daniil pune a se presăra templul lui Vil pe jos cu cenușe; Prin urmele, ce le lăsară preoții și copiii lor în ce-

¹⁾ Cântarea acesta după înțelesul ei și după cum se află în versiunea alecsandrină, este ruptă din cartea profetului Daniil. (Are locul între versul 23 și 24 din capul III). La îndoială s'a tras această carte, pentru-că în textul evreesc nu se află — ci ocură pentru întâia oară în traducerea alecsandrină).

²⁾ XIII—XIV.

nușa presărată arată Daniil împăratului, că preoții au luat mâncarea pusă pentru idolul Vil. În urma acestora împăratul nimici pe idolul Vil și pe preoții omori. Din cauza acesta poporul se sculă asupra lui Daniil și-l aruncă în grópa leilor, de unde a scăpat nevătěmat.

§. 65.

Cartea a III-a a lui Esdra.

5. Cartea a III-a a lui Esdra nu s'a primit de nici un sinod ca carte canonică. Sě pare, dupăcum sě póte vedé din începutul ei, a fi un fragment din una saũ mai multe scrieri.

Ea tracteză despre unele întěmplări ale Evreilor în Vavilon sub împěrații Cir și Dariũ, despre întórcerea Evreilor în patrie sub conducerea lui Zorovavel și Esdra, despre reedificarea Ierusalimului și a bisericei și despre restabilirea cultului divin într'insa. ¹⁾

§. 66.

Cartea întělepciunii lui Solomon.

6. Cartea întělepciunii lui Solomon, este una dintre cele mai prețioase și instructive cărți ale Testamentului vechi. Cu acéstă carte Solomon, renumitul împěrat evreesc, care sě privesce ca autorul ei, definéză întělepciunea și contrarul ei, ²⁾ arată cum sě póte câștiga; ³⁾ îndemnă spre întělepciune, lăudând frumseța și folosul ei, ⁴⁾ ilustréză acesta prin esemple istorice, aducěnd înainte ca model pe Avraam, Iosif,

¹⁾ Unele ediții (romano-catolice) ale bibliei conțin între cărțile apocrife și o a IV-a carte a lui Esdra.

²⁾ I, VI.

³⁾ VII—VIII.

⁴⁾ IX.

Moise etc., cari aũ devenit mari prin înțelepciune.¹⁾ Arată mărirea, puterea și bunătatea lui Dumnezeu celui adevărat pre lângă nimicitatea și deșertăciunea idolilor făcuți de mâni omenesci.

Cap. 2—5, 7 și 8 sunt de mare însemnătate dogmatică cu referință la *λόγος*, nemurire, și răsplătire după morțe.

În privința valórei acestei cărți — abstrăgând dela cuprinsul ei, care este fórte instructiv — aũ esistat păreri deosebite. Sinodul cartaginean o-a numărat între cele canonice; cei mai mulți dintre sântiți părinți o pun între cele apocrifre; îndoiala acésta s'a ivit mai ales cu privire la timpul, când s'a scris ea. După limba, în care este scris originalul, precum și după întreg cuprinsul ei judecând — ea pórtă caracterul timpurilor mai târđii după Solomon.

§. 67.

Cartea Înțelepciunii lui Iisus, fiul lui Sirach.

7. Cartea înțelepciunii lui Iisus, fiul lui Sirach, conține o mulțime de sentințe, điceri (proverbe, parimi) scóse din viața poporului evreesc și din esperința autorului privitóre la orĩ-ce stare socială.²⁾

Aicĩ se laudă acei bărbați ai poporului evreesc, cari aũ urmat după preceptele înțelepciunii.³⁾ În capétul ultim, al 51-lea, îndémnă a păzi înțelepciunea. Cartea acésta, precum se vede, are tot aceeași dispozițiune ca și cartea înțelepciunii lui Solomon, cu care séměná în multe privințe. Sě deosebesce însă de acésta prin cuprinsul ei mai special și tractarea mai puțin precisă a materiei.

¹⁾ X—XIX.

²⁾ I—X, LII.

³⁾ XLIII—L.

Cartea acésta ca și cea precedentă este o comóră bogată de îndreptări fórte folositoare pentru viață, mai ales pentru tineri. (Aparițiunea acestei cărți cade în timpul Seleucidilor).

§. 68.

Cartea I-a a Macaveilor.

8. Cartea I a Macaveilor este de mare însemnătate din punct de vedere religios și moral, dar' și pentru istoria universală. Cărțile Macaveilor se numesc așa după numele epitetiv al acelor eroi evreesci, cari au eluptat pe un timp scurt independința Iudeii de sub jugul siric în seculul al II-lea înainte de Christos. Seria acestor eroi s'a început cu preotul Matatia din neamul Hasmoneilor, și se continuă cu fii acestuia, începând cu Iuda numit Macaveul; dela acesta se numesc așa toți următorii lui, cari au continuat luptele de independință; după Iuda au urmat ca conducători frații lui, anume: Ionatan și Simon. Sub fiul acestuia, Ioan Hircan, se estinde teritorul Iudeii și peste Idumeea. Certele interne și desbinările în secte religioase le pregătiră jugul Romanilor.

Cel din urmă Macaveu a fost omorât de Idumeul Irod cel mare (30 ani a. de Christos).

§. 69.

Cartea a II-a a Macaveilor.

9. Cartea a II-a a Macaveilor nu istorisesc lucruri nouă, ci repeșesc acelea, ce se espun în cartea întâia; suplinese unele lacune istorice ale cărții întâi.

În ea se disting mai multe părți, cari nu coherează între sine, ba se și contradic în unele locuri. Cartea întâi este scrisă din timpul Macaveilor; ér' a doua se vede a fi compilațiune de mai târziu din

alte scrieri, anume din alte 5 cărți ale unui autor necunoscut: Iason Cyrineanul. ¹⁾

§. 70.

Cartea a III-a a Macaveilor.

10. Cartea a III-a a Macaveilor descrie patimile Evreilor în Egipt sub Ptolomeu Filopater și scăparea lor din acelea.

§. 71.

Rugăciunea lui Manase.

11. În bibliile românesce mai vine ca carte de sine încă și rugăciunea lui Manase, împăratul Iudeii, din timpul robiei sale în Vavilon. Acastă rugăciune se vede a fi un supliment de mai târziu la cartea a II-a Paralipomenon (Cap XXXIII între vers 12 și 13).

CAP III.

Cărțile Legii nouă.

§. 72.

Legea nouă numită și Testamentul nou (ἡ καινή διαθήκη) este complecsul acelor cărți scrise după născerea Domnului Christos, cari conțin principiile fundamentale ale religiunii și moralei creștine. Ele au fost scrise în limba elină și formeză dimpreună cu testamentul vechi (ἡ παλαιά διαθήκη) o carte numită *Biblia*.

Cărțile testamentului nou sunt scrierile cele mai vechi despre religiunea creștină; autorii lor au fost înșiși apostolii sau bărbații apostolesce. Cărțile testamentului nou se împart în următoarele grupe:

a) 5 cărți istorice, la cari se numără 4 Evangeliile: dela Matei, Marcu, Luca și Ioan și faptele apostolilor dela Luca.

---

¹⁾ II Macav. II, 24.

b) 21 epistole de cuprins didactic și adecă dela Pavel 14, Ioan 3, Petru 2, Iacov 1 și Iuda 1.

c) 1 profetică : apocalipsul de Ioan.

§. 73.

Autoritatea cărților din testamentul nou.

Mântuitorul Christos a dat ómenilor învățăturile sale cu grai viu și nimic n'a scris cu mâna sa.¹⁾ Din contră apostoli și bărbații apostolesci, ca unii, cari au fost sau martori la faptele și minunile lui Christos, sau le-au aușit din tradiția autentică și prospătă, au scris și însemnat acelea pentru toate timpurile și astfel au devenit cărțile lor, pe lângă tradițiune, unica basă a învățaturii bisericii creștine. Până când activitatea apostolilor a fost mărginită în Palestina, nu s'a arătat trebuință a se scrie învățăturile lui Christos; îndată ce s'a lășit învățăturile lui Christos la popóre și în țeri îndepărtate, a fost trebuință, ca și în scris să se predee cuvântul evangelic, învățăturile și deslușirile de lipsă.

Sânții părinți ai veacurilor dintâi s'au îngrijit a numera și conscrie aceste cărți spre a le avé pentru toate timpurile în evidență. La numărarea lor unele s'au primit în canon (catalog) fără cea mai mică îndoială, pentru-că tradițiunea în privința lor era consunătoare și sigură; din contră despre altele fiind tra-

---

¹⁾ Epistola, ce se ăice a fi scrisă de Christos în limba siriică ca răspuns la o epistolă a lui Avgar Uchomo, domnitorul Edesei, care prin o epistolă ar fi rugat pe Christos a călători la Edessa, pentru a-l vindeca, — nu este autentică. Epistola acésta precum și epistola lui Avgar le-a aflat Eusebiu în arhivul din Edessa; Christos promite în epistola sa către Avgar vindecarea prin un apostol al său după înălțarea sa la cer; epistola se începe astfel: „Avgar! fericit ești, de cređi în mine, fără să mă fi văđut“ etc. (Kurz Handb. der allgem. Kirchengeschichte).

dițiunea nesigură, s'a ivit îndoială în privința canonicității lor; după ce însă prin cercetări mai afunde s'a delăturat îndoielele acestea, cărțile acelea destul de timpuriu au fost primite prin sinóde și numărate până în ziua de astăzi între canonice.

Cărțile, despre cari s'a născut la început unele îndoielii, ce s'a delăturat mai târziu, au fost: Epistola lui Iacov, epistola a II-a a lui Petru, 2 epistole din urmă ale lui Ioan, a lui Iuda, Pavel către Evreii și Apocalipsul sântului Ioan.

Fiind-că afară de cărțile amintite până aci, cari toate sunt primite astăzi de întreaga biserică ca canonice, s'a mai ivit și alte cărți apocrife, așa părinții bisericesci s'a îngrijit de timpuriu, ca să le separeze pre acelea de către cărțile cele autentice și adevărate; așa d. e. cu clasificarea cărților Testamentului nou s'a ocupat în secolul al 2-lea Irineu, Tertulian și Climent Alecsandrinul; în secolul al 3-lea Origines, ér' la începutul secolului al 4-lea mai de însemnătate este clasificățiunea cărților făcute prin Eusebiu. El împarte cărțile în 2 categorii și adică: a) adevărate, la cari numără 2 specii: omologumena și antilegumena; b) pseude sau mincinoase, pre cari le numesce disebii.

El numără între omologumene cele cari s'au dis mai sus și protocanonice, ér' între antilegumene numără epistola lui Iacov, II a lui Petru, două epistole din urmă ale lui Ioan, epistola lui Iuda și Pavel către Evreii, încă și unele cărți numite: 1. faptele lui Pavel; 2. Apocalipsa lui Petru, 3. Epistola lui Varnava.

În fine mincinoase (disebii) numesce el scrierile numite: Evangelia lui Toma, Evang. lui Petru, apoi faptele lui Andrei, Ioan și ale altor apostoli.

Maî târziu numărul cărţilor din testamentul nou s'a precizat prin canóne ¹⁾ bisericescî şi până în ziua de astăzi s'a pădit numărul lor neschimbat.

§. 74.

Scriitorii testamentului nou.

Curênd după înălţarea la cer a Domnului Christos unii dintre învăţaceii lui au făcut însemnări despre învăţăturile şi faptele lui Christos; voind apoi să co-răspundă chemării lor apostolescî de a lăţi la tóte popóarele aceste învăţături mântuito-re ca o religiune nouă, au scris cătră felurite persóne şi comunităţi. Precum la învăţătura cu cuvêntul au fost ei chemaţi de Spiritul sânt, asemenea şi în scrierile lor fiind luminaţi de acelaş, s'au făcut mijlocitorî ai cuvêntului dumnezeesc. Acésta se susţine de însaşi scriptura şi de sântii părinţi. ²⁾

Aceşti bărbaţi, cari prin scrierile lor ne-au conservat religiunea creştină în curăţenia ei de astăzi au fost:

1. *Matei*, care a scris evangelia cunoscută în testamentul nou după numele lui.
2. *Marcu*, care asemenea a scris evangelia cunoscută după numele lui.
3. *Luca*, a scris evangelia şi faptele apostolilor.
4. *Ioan*, dela care avem 5 scrieri şi adecă: 1 evangelié, 3 epistole şi apocalipsa.
5. *Pavel*, dela care avem 14 epistole.
6. *Iacov*, dela care avem o carte pastorală.
7. *Petru*, dela care avem două cărţi pastorali.
8. *Iuda*, care a scris o carte pastorală.

¹⁾ Can. 60 şi 85 ap. 21 VI ecum.; can. 32 cartag.

²⁾ Ioan XIV, 16, 17; II Ep. a lui Petru I, 21; II Timot. III, 16. Ciril al Ierus. Catech. IV. Tertul. despre răbdare cap. VII.

§. 75.

Matei.

1. Matei, fiul lui Alfei a fost vameș în Capernaum. ¹⁾ Marcu ²⁾ și Luca ³⁾ îl numesc pre el Levi; Matei însuși se numește pre sine Matei ⁴⁾. Ceea-ce istorisește Matei de sine, aceeași istorisesc Marcu ⁵⁾ și Luca ⁶⁾ de Levi. Din toate împrejurările se poate deduce, că Matei și Levi a fost una și aceeași persoană; era lucru obicinuit a se da la una și aceeași persoană mai multe nume.

Matei ca toți apostolii, a fost Iudeu; despre persoana lui puține date au rămas; după chemarea sa la apostolie a ospătat pre Iisus în casa sa; în privința activității sale apostolești tradițiunea bisericască variază. După predicarea evangheliei în Palestina se fi călătorit spre acest scop în Etiopia, Partia, India și Arabia. Evangelia sa originală de 28 capete se o fi scris între anii 61—66 după Christos în limba evreică; ⁷⁾ originalul evreesc nu există; Evangelia lui Matei în limba elină să fie o traducere liberă făcută de însuși evangelistul către finea vieții lui după trebuința timpului.

Matei, născut în Galilea, descrie cu predilecțiune faptele săvârșite de Christos, în Galilea. Intre anii 76—80 să fi murit morțe mucenicască.

§. 76.

Marcu.

2. Marcu a fost fiul unei femei văduve din Ierusalim cu numele Maria, în a cărei casă se adună

¹⁾ Marcu II, 14.

²⁾ Marcu II, 14—17.

³⁾ Luca V, 27—32.

⁴⁾ Mat. IX, 9—13.

⁵⁾ II, 14.

⁶⁾ IX, 9.

⁷⁾ Eusebiu III, 39 cu provocare la mărturisirea lui Papias, Episcopul Ieropolei; Irineu contra Erodiților III, 1.

creștinii în Ierusalim.¹⁾ El s'a numit și Ioan²⁾ și a fost nepot al lui Varnava³⁾ și învățăcel al apostolului Petru, din care cauză în înțeles spiritual Petru îl numește pre Marcu fiu al său. Cu Pavel a făcut prima călătorie între păgâni; era după despărțirea de Pavel⁴⁾ a călătorit cu Varnava la Cipru;⁵⁾ după aceea însoțesce pre Petru în călătoria la Vavilon⁶⁾ și chemat de Pavel în Roma⁷⁾ îl aflăm de nouă conlucrând cu apostolii Petru și Pavel.⁸⁾ După mórtea acestora, Marcu, precum spune tradițiunea bisericescă, a mers la Alecsandria în Egipt, unde a întemeiat comunitatea creștinescă; de aici călători în părțile apusene ale Africei; întorcându-se apoi era în Alecsandria să fi murit sub Nero ca martir. După deducerile unor scriitorii, Marcu a scris evangelia sa din 16 capete aflându-se în Italia, ba chiar în Roma; ér' după Ioan gură de aur, Marcu a scris evangelia sa în Egipt la rugarea învățăcelilor săi.⁹⁾

§. 77.

Luca.

3. Despre persóna evangelistului Luca puține date avem. El după profesiunea sa a fost medic; ¹⁰⁾ era pentru lățirea creștinismului a conlucrat el cu apostolul Pavel, călătorind împreună până la Roma. ¹¹⁾ De aici întorcându-se a murit ca martir în Ahaia, la adânci bătrânețe.

¹⁾ Faptele apostolilor XII, 12.

²⁾ Faptele apostolilor XII, 12; XXV, 15; 37.

³⁾ Colos. IV, 10.

⁴⁾ Faptele apostolilor XIII, 13 și XV, 38.

⁵⁾ Faptele apostolilor XV, 39.

⁶⁾ I. Petru V, 13.

⁷⁾ II. Timot. IV, 11.

⁸⁾ Colos. IV, 10.

⁹⁾ 1 Omil. despre Mat.

¹⁰⁾ Colos. IV, 14.

¹¹⁾ Colos. IV. 14; Filimon 24.

Afară de evangelia, ce este însemnată după numele lui din 24 capete, a mai scris Faptele apostolilor. Pe ambe le dedică el unui bărbat cu numele Teofil, despre care nu se scie alta mai deaprobe, decât a fi fost un dirigător român, căci îl numește „puternice Teofile.“¹⁾

După mărturisirea scriitorilor vechi bisericesci, Luca n'a fost iudeu,²⁾ ci păgân; totuși el a avut o deplină cunoștință a legii mosaice. Stilul lui este ales și curat.

§. 78.

Ioan.

4. Ioan a fost fiul lui Zevedei și al Salomie. El a fost chemat de Christos la apostolie deodată cu fratele său Iacov (cel mai bătrân), pe când se ocupa cu meseria lor, care era pescăritul.³⁾ Ioan distingându-se prin un temperament vioi, zel înfocat la lățirea evangheliei, a devenit învățăcelul de predilecțiune al lui Christos.⁴⁾ El a fost martor la cele mai multe și mai însemnate acte ale lui Christos precum la schimbarea la față, la însași mórtea lui Christos; aici incredințeză Christos pre mama-sa purtării lui de grije.⁵⁾ El, după cum i-a preșis Christos, a avut viață lungă,⁶⁾ a trăit mai mult ca toți ceilalți apostoli, adecă până la finea seculului I-î creștinesc. In mod figurat se dice de Ioan a fi fost fiul a trei mame: al mamei sale naturale, al Mariei maicei Domnului și al tării de cuvânt (fiul tunetului.⁷⁾ El

¹⁾ Fapt. ap. XXIII, 26; XXVI, 25.

²⁾ Colos. IV, 10, 11, 14.

³⁾ Mat. IV, 21.

⁴⁾ Ioan XX, 2. XXI, 7, 20, 24.

⁵⁾ Ioan XIX, 27.

⁶⁾ Ioan XXI, 22 și 23.

⁷⁾ Marcu III, 17.

a conlucrat în Ierusalim, unde a luat parte la sinódele apostolescî și a asistat la mórtea Mariei, maicei Domnului. (48 d. Chr.) De aci a mers la Efes, unde după mórtea apostolului Pavel, a devenit conducătorul bisericilor din Asia mică. După unii scriitori să fi fost esilat de aici sub Domițian pe insula Patmos, de unde întorcându-se érá la Efes, a murit la adênci bêtrânețe de mórte naturală. Afară de evanghelie, Ioan a mai scris trei cărți sobornicescî și apocalipsa.

§. 79.

Pavel.

5. Pavel, numit înainte de creștinarea sa Saul¹⁾, a fost Evreú. Născut la Tars în Cilicia din părinți, cari se derivaú din neamul lui Veniamin²⁾, dară cari dobândiră dreptul de cetățean roman³⁾, a cercetat mai întâi în patria sa șcólele evreescî și elinescî; de aici mergând la Ierusalim a avut de învățator pre renumitul iudeú, Gamaliil; înzestrat cu cunoscințe, era la început un apărător înfocat al legii lui Moise și se ținea de partida fariseilor; pentru aceea era cel mai neîmpăcat inimic al creștinilor și se silea pentru stîrpirea lor.⁴⁾ În urma unei arêțări estraordinari se făcu creștin și totdeodată cel mai înfocat apostol.

Pe drumul dela Damasc, unde voia să pândescă după creștinî spre a-î prinde, arătându-i-se Christos, fu strălucit de o lumină cerescă supranaturală în a. 38 după Christos și în urma aceștia primi botezul în Damasc dela Anania.⁵⁾ El începu îndată a învăța aici și

¹⁾ Fapt. Ap. XIII, 9; I Cor. XV, 8, 9.

²⁾ Fapt. Ap. IX, 11; XXI, 39; XXII, 3.

³⁾ Fapt. Ap. XVI, 37; XXII, 27.

⁴⁾ Fapt. Ap. IX, 1—9.

⁵⁾ Fapt. Ap. IX, 10.

în părțile învecinate ale Arabiei evangelia lui Christos, care ca iudeu erudit o cunoscea.¹⁾ Intorcându-se ér' în Damasc, după trei ani²⁾ scăpă de aici de Iudei, ce-l persecutaū mergênd la Ierusalim, unde se întâlne cu Petru; De aici fiind privit cu neîncredere de tôte partidele s'a depărtat după 15 zile³⁾ mergênd prin Cesarea în cetatea sa (Tars) și apoi cu Varnava în Antiochia. Din acéstă cetate, ca dintr'un centru, a întreprins el 3 călătorii pentru lățirea evangheliei lui Christos între păgâni.

Întâia călătorie o făcu Pavel însoțit de Varnava și de Marcu mai întâi la Cipru. În Salamis întâlnește Pavel pe Climas sau Varjisus, pre care l-a blăstemat a fi orb, căci bërfea asupra învățăturilor lui Christos; pre proconsulul Sergiu Pavel îl făcu creștin; ⁴⁾ călătorește apoi prin Pamfilia, Pisidia, Licaonia întemeind comunități creștine. Preste Pergia și Atalia se întorse la Antiochia. ⁵⁾ În Antiochia s'aū ivit diferențe între apostoli și creștini trecuți dela iudaism, cari pretindeaū, ca creștini făcuți din păgâni să se taie împrejur. ⁶⁾ Din cauza acésta Pavel merse la Ierusalim, unde s'a ținut conciliu apostolesc. Pavel de aici se decise a întreprinde o călătorie nouă; în călătoria acésta nevând să ia cu sine și pre Marcu se despărți și de Varnava și luă cu sine pe Sila.

Călătoria a doua o făcu Pavel preste Siria, Cilicia, Licaonia. Aici în Listra află pe Timotei, cu care în-

¹⁾ Fapt. Ap. IX, 10; Gal. I. 17.

²⁾ Gal. I, 17.

³⁾ Fapt. Ap. XXII, 17—21.

⁴⁾ Fapt. Ap. XIII, 6—12.

⁵⁾ Fapt. Ap. XIV, 27—28.

⁶⁾ Fapt. Ap. XV, 1, 2.

soțindu-se călători prin Frigia și Galatia¹⁾ și preste Troas la Macedonia.²⁾ În Filipi, Tesalonic și Berea rămase mai mult timp întemeind comunități creștine; de aici se duse la Atena și Corint, unde rămânând 1½ ani³⁾ se întâlni cu Acuila și soția lui, Prischila, esilați ambii din Roma. Din Corint se întorse Pavel prin Efes și Ierusalim la Antiochia.

A treia călătorie o făcu Pavel prin Galatia, Frigia până la Efes, unde rămase mai bine de 2 ani. Aici făcând Dimitrie argintarul răscolă asupra lui se întorse prin Macedonia și Achaia la Ierusalim. În Ierusalim putu Pavel numai scurt timp a petrece învățând în pace; iudeii iritați asupra lui erau aprópe să-l omóre, dacă nu l-ar fi scutit miliția romană. Pavel fu trimis la Cesarea, unde resida procuratorul roman. În Cesarea rămase Pavel două ani, până când procuratorului Felix îi urmă Festus, care trimise pe Pavel la Roma, după-ce acesta, ca cetățean roman, apelase la împératul. Trimis fiind Pavel la Roma în anul 61 ajunse din cauza periculelor pe mare abia după o jumătate de an.

Cu acésta încheie Testamentul nou istoria sa despre ap. Pavel. După uni istorici bisericesci,⁴⁾ Pavel să fi fost eliberat din prinsórea acésta de 2 ani și după-ce ar fi făcut o altă călătorie, (în Spania?) să fi fost de nou pus în închisóre.

După tradițiunea bisericescă Pavel a încheiat viața ca martir tăindu-i-se capul la Roma în persecuțiunea creștinilor sub Nero la a. 64. 29 Iunie d. Chr.

Pavel a scris 14 epistole.

---

¹⁾ Fapt. Ap. XVI, 6.

²⁾ Fapt. Ap. XVI, 8.

³⁾ Fapt. Ap. XVIII, 11.

⁴⁾ Eusebiu hist. ec. II, 22.

§. 80.

Iacov.

6. Sub numele Iacov sunt cunoscuți doi apostoli și adecă : Iacov, fiul lui Zevedei și fratele lui Ioan; apoi Iacov, fiul lui Alfei (Cleopa) și al Mariei. Cel dintâi este numit și Iacov cel mai mare; érá al doilea, Iacov cel mai mic. Ca autor al epistolei sobornicesci, ce pörtă numele lui Iacov, s'a privit de cătră toți Iacov cel mic. El se numesce și frate al Domnului, căci Maria muma sa a fost rudenie a Mariei, maicei Domnului. Acest Iacov a fost antestătătorul bisericeii din Ierusalim. Pavel il numesce „Stâlpul bisericeii“. ¹⁾ Curênd după mórtea lui Pavel fu și el omorit de Iudeii înverșunați în a. 64 d. Christos.

§. 81.

Petru.

7. Petru, apostolul, născut în *Vitsaida*, a fost fiul lui Iona și frate al lui Andrei. El, dimpreună cu fratele său, aũ fost chiemați mai întâi la apostolie, pe când se aflaũ pescuind pe lângă lacul Genesaretului. ²⁾ El a fost unul dintre cei mai însemnați și înfocați apostoli; s'a chemat la început Simon și pentru credința sa cea tare s'a numit de Christos în mod figurat Petru sau Chifa. Slăbit în credință pe un timp scurt, el érá se reculese și reocupă demnitatea apostolésca, în care a rămas până la finitul vieții sale neobosit pentru lățirea evangheliei lui Christos.

După pogorirea Duchului sânt, pecând alți apostoli se imprăștiaseră prin alte țeri, Petru rămase în Ierusalim și Palestina; ceva mai târziu călători și în afară. După tradițiunea bisericească el a încheiat viața

¹⁾ Gal. 11, 9.

²⁾ Mat. IV, 18-20.

sa ca martir în persecuțiunea creștinilor sub Nero la a. 64, 29 Iuniu d. Christos.

§. 82.

Iuda.

8. *Iuda*, căruia să ascrie cartea cea din urmă sobornicescă, este, precum se poate vedea la începutul cărții, frate al lui Iacov, probabil fratele lui Iacov cel mai mic. La Luca ¹⁾ și Faptele apostolilor ²⁾ se chiamă el Iuda al lui Iacov și este în rândul Apostolilor. La Marcu ³⁾ se chiamă și Tadeu. El a fost primul Patriarch în Ierusalim; pentru viața sa cea sântă fu numit „cel drept“. El a murit ca martir la a. 62 d. Christos în persecuțiunea Archiereului Ananus.

Despre persoana lui puțin este sigur.

A. Cărțile istorice.

a) Patru Evangeliă.

§. 83.

Doi apostoli: Matei și Ioan și doi învățăcei ai apostolilor: Marcu și Luca au păstrat posterității cele mai însemnate documente din religiunea creștină. Prin scrierile lor numite evangeliă ⁴⁾ au însemnat și părțile principale din viața lui Christos. Scriitorii evan-

¹⁾ IV, 16.

²⁾ I, 13.

³⁾ III, 18.

⁴⁾ Cuvântul *Evangalie* (*εὐαγγέλιον*) înseamnă în limba greacă *veste bună* și este numirea corespunzătoare pentru cuprinsul cărților numite așa, căci vestea cea mai bună este venirea Mesiei și învățăturile lui mântuitoare. Numirea acesta o adoptară încă Iudeii înainte de nascerea lui Christos în așteptarea lor de a veni Mesia; în testamentul nou se traduse promisiunea în realitate, și cuvântul *evangalie* s'a împrumutat prin traducere din limba evreică în limba greacă după traducerea aleksandrină. Christos însuși numește învățătura sa *Evangalie* (Marcu XIII, 10; XVI, 15; și Matei XI, 5); asemenea întrebuințară și apostolii numirea acesta (Mat. IV, 23; Rom. I, 1; I, Corint. IX, 14.) Numirea acesta a devenit la creștinii generală.

geliilor, numiți și evangeliști, au scris despre viața, învățăturile și minunile lui Christos pe pământ după cum înșiși au vădut și au fost martori, ¹⁾ sau după tradițiunea contimporană. ²⁾

Ordinea, în care s'au primit evangeliile de către sântii părinți ai bisericei răsăritene a fost: 1. Matei, 2. Marcu, 3. Luca și 4. Ioan. Ordinea acesta se rașimă pe ordinea chronologică, în care a scris unul și celălalt evangelia sa. Evangeliștii au scris după înălțarea Domnului Christos la cer. Scriitorii bisericesci, Origene și Eusebiu ³⁾ numesc pe Matei cel mai vechi evangelist, apoi urmază Marcu, Luca și Ioan și motivază părerea lor pe tradițiunea vechie. ⁴⁾ În unele traduceri sêvârșite în biserica apusênă vine și altă ordine și adecă: 1. Matei, 2. Luca, 3. Marcu și 4. Ioan; dintre scriitorii răsăriteni numai Climent Alecsandrinul aderază la această ordine, basându-se pe aceea împrejurare, că Luca ca și Matei începe cu genealogia lui Christos.

Intrebarea dacă evangeliștii au folosit scrierile unui altuia, în lipsa de documente, nu este deslegată. Atâta este adevărat, că Evangeliștii: Matei, Marcu și Luca au aceleași puncte de vedere în scrierile lor; de aceea au și încercat unii a pune într'un conspect armonic scrierile lui Matei, Marcu și Luca. Armonia acesta a celor 3 Evangelii dintâi s'a numit sinopsis și de aici și Evangeliștii s'au numit sinoptici. Evangeliștii sinoptici conglăsuesc în mai multe locuri unul cu altul numai în idei, dar' chiar și în expresiuni. Din împrejurarea acesta nu se poate deduce, că unul ar fi folosit scrierea celuia-

¹⁾ Ioan I, 14; IX, 35; XXI, 24.

²⁾ Luca I, 1.

³⁾ Eusebiu hist. ec. VI, 25.

⁴⁾ Eus. hist. ec. III, 24.

lalt, ci se întăresce numai adevărul și fidelitatea tradițiunii, prin care evangeliștii, nefiind martori la toate faptele lui Christos, 'și-au completat scrierile lor. Istoria faptelor lui Christos luă în gura poporului o formă anumită numai în ce privește lucrurile dar' chiar și în expresiuni. Evangeliștii, rădîmîndu-se în scrierile lor pe tradițiune, au păstrat numai adevărul istoric, dar' chiar și forma tradițiunii recente, precum se păstră în gura poporului. Mai mult se deosebesce evangelistul Ioan de cãtră ceilalți. Tocmai pentru aceea evangelia lui Ioan are mare preț, numai pentru că în ea s'au păstrat pentru posteritate unele fapte, cari nu se află la ceilalți evangeliști, dar' și pentru aceea, căci Ioan își descopere părerea sa subiectivă asupra multor puncte de însemnătate, ¹⁾ cari altmintrelea ar fi rămas nedeslegate pentru religiunea creștină, sau cel puțin ar fi dat loc la îndoeli și dispute. În evangelia lui Ioan se arată în persóna evangelistului mai mult ca la ceilalți evangeliști, numai istoriograful dar' și învățătorul. El dogmatisează mai mult ca ceilalți evangeliști despre Christos. Evangelia lui deci are de basă un plan mai hotărît și mai înalt.

Evangeliștii sinoptici enaréză cu tótă obiectivitatea despre Christos; Ioan se provócă și la documente, mărturii, condițiuni de lipsă pentru un istoriograf.

Forma din afară a espunerii Evangeliilor este istorică, de aceea se și numără cărțile acestea între istorice.

Evangeliile nu sunt scrieri sistematice, nici după rîndul strict chronologic; ele sunt scrise fără multă artă și fără înfrumșetări; și tocmai pentru aceea strălucesc mai tare prin adevărul istoric despre Christos, religiunea și morala întemeiată de el. Totul contribuie a da o

¹⁾ Ioan XX, 31.

icónă completă despre Christos. În evangeliile se cuprind simbolurile dela toate câte s'a dezvoltat mai târziu în biserica creștină. Toate 4 evangeliile se completează una pre alta fără a veni în adevărată contradicere una cu alta; divergențele neesențiale se arată numai în puncte singuratiche. Motivele, din care a scris unul și celălalt evangelist evangelia sa, nu sunt unele și acelea.

Fie-cărui evangelist s'a dat o emblemă (simbol), așa: Matei poartă de emblemă tipul unui înger, Marcu tipul unui leu, Luca tipul unui bou și Ioan tipul unui vultur. La aceste s'a dat deosebite însemnări; după unii scriitori bisericesci, aceste embleme sunt luate dela închipuirea din legea veche, că adevărat dumnezeirea stă pe scaun ținut de cheruvimi, dintre cari; unul are față de înger, altul de leu, altul de bou și altul de vultur.¹⁾ Biserica creștină prin acele embleme simbolizează începutul texturilor fie-cărui evangelist d. e. omul simbolizează *nascerea după trup* a lui Christos, cu care începe Matei evangelia sa; bou simbolizează începutul evangeliilor lui Luca, care istorisesc, că preotul Zacharia tămăia la vițelul adus ca jertfă²⁾ etc.; după alții: Spiritul, care domnește în evangeliile și simbolizat prin cele 4 vietăți. Îngerul simbolizează inspirațiunea, leul vehemența stilului, bou, tăria și virtutea, cu care scrută, vulturul înălțimea ideilor, la care se ridică evangelistul în scrierea sa.

§. 84.

Evangelia lui Matei.

1. Matei a scris evangelia sa cu privire la creștinii din Palestina (Iudei), pentru a le arăta că Iisus este însuși Mesia cel promis. De aceea se și provocă în cele mai multe locuri la testamentul vechi; astfel părerea unora, că evangelia originală a lui Matei ar fi fost scrisă în limba evreică, (vezi §. 75) devine și mai mult probabilă. Matei aduce toate din legea nouă

¹⁾ Ezechiel I, 10.

²⁾ Teofilact, archiep. Bulgariei.

în legătură cu legea vechie. El dăce în mai multe locuri: „acésta s'a făcut, ca să se împlinescă scriptura“. Evangelia lui se póte împărți în 5 părți, adecă: istoria prunciei lui Iisus (c. I, II), pregătirea spre lucrarea mântuirii (c. III, IV), activitatea publică a lui Iisus în Galilea (c. V—XVIII), activitatea lui Iisus în Iudea (c. XIX—XXV) și patimile lui Iisus (XXVI—XXVIII). El observă așa dară în istorisirea sa mai bine ca ceilalți evangeliști ordinea de timp, deși ici coela întreprupe activitatea lui Iisus în Galilea cu activitatea lui Iisus în Iudea. Evangelia sa se începe cu nascerea lui Christos, cu senzațiunea, ce a făcut nascerea lui, închinarea magilor și persecuțiunea lui Christos încă dela nascere. Inainte mergătorul Ioan pređice apropierea împărăției cerurilor; Iisus se pregătesce spre lucrul misiunei sale, începe a învăța, a face minuni, a-și alege pre învățăcei¹⁾; învățăturile lui Christos le predă evangelistul în cuvântări mai lungi și în sentințe scurte; Christos descopere scopul venirii sale, care nu este a strica legea lui Moise, ci a o îndeplini și perfecționa.²⁾ Săvârșesce mai multe minuni;³⁾ dă unele instrucții învățăceilor săi.⁴⁾ Să descopere a fi Mesia și vorbește despre împărăția cerurilor;⁵⁾ se apără în contra fariseilor, arătând rătăcirile lor; pređice mórtea sa pe cruce, prin care biserica nu se va nimici, ci întărindu-se va dura în etern⁶⁾. Numindu-se fiu al Tatălui ceresc, pređice patimile, mórtea și învierea sa, învață pre apostolii din nou despre misiunea

¹⁾ II—IV.

²⁾ V—VII.

³⁾ VIII—IX.

⁴⁾ X.

⁵⁾ XI—XIII.

⁶⁾ XIV—XVI.

lor, promițându-le ajutorul său și al Tatălui; deslăgă mai multe întrebări ale fariseilor, învață pe apostolii săi a se lăpeda de bunătățile lumesci, promițându-le pentru ele răsplată eternă în cer; vorbește de nou despre patimile sale, și învață, că împărăția sa nu se câștigă prin mărire și strălucire lumescă, ci prin smerenie; vindecă pre mai mulți. ¹⁾ Merge la Ierusalim, unde poporul 'l-a primit ca pre Mesia; aici învață pre apostolii despre puterea credinței; predice pedepsa contrariilor săi, vorbește érá despre mórtea sa, despre învingerea bisericei sale, care se va estinde și între păgânii; îndemnă a asculta de stăpânire, învață pre saducheii despre viața viitoare, arată care poruncă este mai mare; combate principiile morale ale fariseilor; predice risipirea Ierusalimului și venirea sa a doua. ²⁾ Prevédând apropierea morții sale sêvêrșesce Pasca cu apostolii săi, predice vênđarea sa prin unul dintre ai săi, dá apostolilor pâne spre mâncare și vin spre beutură, numind mâncarea și beutura acésta trupul și sângele său; predice scularea din morți, se înfricoșiază de mórte, Iuda 'l vinde, fariseii îl prind, îl judecă la mórte. Iisus murind rěstignit pre cruce, fu îngropat ³⁾ Inviéză apoi din morți, se arată apostolilor, le demândă a predica evangelia la tóte popórele botezând în numele Tatălui, al Fiului și al sântului Duch. ⁴⁾

§. 85.

Evangelia lui Marcu.

2. Marcu se pare a fi destinat evangelia sa pentru Iudeii creștini dintre păgânii; istorisesc mai pe scurt

¹⁾ XVII—XX.

²⁾ XXI—XXV.

³⁾ XXII—XXVII.

⁴⁾ XXVIII.

cele scrise de Matei; de aceea evangelia sa are multă asemănare cu a lui Matei, fără ca să fie numai un extras din aceea; istorisesc alte întâmplări mai pe lung întregind împrejurări, ce nu se află la Matei. Marcu retăcând istoria nasterii și a prunciei lui Iisus începe evangelia sa cu botezarea Domnului, istorisesc faptele, minunile și învățăturile lui; de însemnat este că la el nu se află cuvântarea lui Iisus de pe munte. În altele numai în lucruri neesențiale difere de Matei. Caracteristic în evangelia lui Marcu este expresiunea, că Iisus este Mesia și fiul lui Dumnezeu. Acesta la Marcu se vede mai mult din minunile decât din vorbirile lui Iisus; căci el urmăresce cu predilecțiune minunile săvârșite de Iisus; el ne-a păstrat adevărat și învățăturile lui Iisus, dar' foarte pre scurt; Evangelistul însuși indigiteză în mai multe locuri ¹⁾ lăsarea afară a vorbirilor lui Iisus. Pecând preste tot evangelistul se silesce a fi foarte scurt în scrierea sa, pe atunci istorisesc unele întâmplări foarte circumstanțial. ²⁾ Tradițiunea veche bisericească precum și părerile unor scriitori vor să scie, că Marcu și-ar fi luat materia evangheliei sale din împărtășirile saū chiar dintr'o scriere a lui Petru.

§. 86.

Evangelia lui Luca.

3. Luca a scris evangelia și faptele apostolilor ca o continuare istorică pentru amicul său Teofil, căruia le dedică pre amândouă. ³⁾ Luca se potrivește până și în expresiuni cu ceilalți evangeliști; totuși evangelia sa conține multe lucruri deosebite, așa d. e. despre pruncia lui Ioan Botezătorul și-a lui Iisus; istorisesc mai cir-

¹⁾ I, 2; IV, 33. X, 1.

²⁾ I, 7, 19; II, 4; III, 5, X, 21.

³⁾ Luca I, 1—4. Fapt. Ap. I, 1.

cumstanțial unele întâmplări, cari la ceilalți evangeliști sunt numai pe scurt atinse ; pătrunde mai adânc în caracterul lui Christos, și păstrează cuvintele lui Christos în forma sentențioasă, cum le-a vorbit. Luca scrie istoria prunciei lui Christos mai circumstanțial decât Matei. Numai la el aflăm unele date interesante din anii cei dintâi ai lui Iisus, precum despre mergerea lui în Ierusalim ca copil de 12 ani ; ¹⁾ asemenea despre pășirea lui Ioan Botezătorul ca pregătitor al venirii lui Christos se află la Luca ²⁾ mai multe ca la ceilalți evangeliști.

§. 87.

Evangelia lui Ioan.

4. Ioan scrie evangelia sa în mod pragmatic, arătând Dumneșirea lui Christos. Obiectul principal al evangheliei lui Ioan sunt învățăturile și vorbirile lui Iisus, cari le reproduce verbal. Ioan devine ici coala, în asemănările sale pentru a defini dumneșirea lui Christos, încâtva mistic și prin urmare cam greu de înțeles. ³⁾ Părțile principale ale evangheliei lui sunt introducerea sa și prologul, prin care se definesce Christos, (c. I—III) ; descoperirea lui Iisus și învățăturile fundamentale despre împărăția lui (III—XVII) ; patimile lui Iisus, (XVII—XXI). Ideile principale ale lui Ioan despre Iisus sunt următoarele : Cuvântul lui Dumneșeu (Logos) trup s'a făcut ; prin credința în el devin ómeni fii ai lui Dumneșeu. Prin Moise a fost dată legea érá prin Iisus Christos darul și adevérul. Ioan scrie, ca să credă ómeni, că Iisus este fiul lui Dumneșeu. Ioan Botezătorul mărturisește despre demnitatea lui Chr ⁴⁾ Evangelistul aduce faptele lui Iisus ca probe ale Dumneșeirii Lui. ⁵⁾

¹⁾ II. 41—52.

²⁾ III. 1—18.

³⁾ I. 1—20.

⁴⁾ I. 19—36.

⁵⁾ II—XI.

Părți specifice ale evangheliei lui Ioan sunt: Minunea lui Iisus în Cana, întâia alungare a neguțătorilor din biserică, vorbirea lui Iisus cu Nicodim, vorbirea cu femeea samarinénă la fântâna lui Iacov, vindecarea orbului din nascere, vorbirea contra fariseilor, asemănarea sa cu păstorul cel bun, care-’și pune sufletul său pentru oî și primesce în turma sa pre tóte popórele; învierea lui Lazar; vorbirea cu Marta despre nemurirea sufletului și descrierea detaiată a prinderii ¹⁾ lui Iisus, iubirea lui de ómenî, îndemnarea învățăceilor la iubirea împrumutată și la smerenie, care însuși o a arătat prin spălarea piciórelor apostolilor; Iisus incredintéză pre învățăcei despre purtarea de grije a Tatăluî; iubirea cătră muma sa arătată la mórtea pe cruce; după înviere ²⁾ arătarea lui Iisus la grópă, în Ierusalim și Galilea; unele cuvântări pline de iubire dumnezeéscă; restabilirea lui Petru în credință; Iisus predice evangelistului viață lungă; în fine spune evangelistul și aceea, că n’a scris tóte câte a făcut Iisus. Acéstă mărturisire a evangelistului recifică pe deplin faptul, că multe din împărtășirile celorlalți evangelisti nu sē află la el, precum nascerea, pruncia, cuvântarea de pre munte, asemănări ș. a.; din tóte sē presupune, că Ioan a avut cunoscință despre scrierile celorlalți evangelisti, și de aceea după părerea unora, Ioan a voit să întregéscă prin evangelia sa unele, cari lipsesc la ceilalți evangelisti; alții érá véd în evangelia lui Ioan o icónă deosebită despre Iisus, de cum ne-a lăsat ceilalți evangelisti; și în fine alții aū aflat chiar contradicéri între Ioan și ceilalți evangelisti și diferință în espunerea evangheliei, în stil

¹⁾ XII—XIX.

²⁾ 20—21.

și modul de învățatură. Adevărul însă este, că diferențele părute au rezultat din scopul, ce l-a avut unul și ceilalți evangeliști la scrierea lor, Sinopticii dau în evangeliile lor istoria vieții, învățăturilor și minunilor lui Iisus, pentru ca ómenii să cunoscă pre Iisus și să credă în dumnezeirea lui. Același scop îl are și Ioan, cu deosebire numai, că el dă espresiune mai chiară scopului său, a dovedi dumnezeirea lui Iisus. Ioan urmărește în scrierea sa consecuent acest scop. El spre deosebire de ceilalți evangeliști nu înfățișează pre Iisus numai ca învățator teoretic și legislator, ci ca pre un ideal al moralei. Iisus, după Ioan, este plenitudinea charului dumnezeesc; prin iubirea și speranța în el se îndemnă credincioșii la observarea poruncilor lui Dumnezeu. La Ioan se prezintă Iisus în adevărata sa mărire și strălucire dumnezească. Deci evangelia lui Ioan nu este numai un suplement, ci un întreg pentru sine compus cu plan de a da o icónă despre mărirea dumnezească a lui Iisus.

Misticismul și idei speculative încă este una din caracteristicile evangheliei lui Ioan; astfel la Ioan avem espresiuni ca: „Pre Dumnezeu nimeni nu l-a văzut nici odinióră; cel unul născut, fiul, care este în sinul Tatălui, acela a spus“¹⁾. „Sciind Iisus, că tóte i-a dat lui Tatăl în mâni și cumcă dela Dumnezeu a eșit“.²⁾ „Cine mă vede pre mine, vede pre Tatăl, pentru-că eú sum în Tatăl, și Tatăl în mine“.³⁾ „Eu și Tatăl una suntem“.⁴⁾ „Ca toți una să fie, precum tu Părinte întru mine și eú întru tine, ca și

¹⁾ I, 18.

²⁾ XIII, 3.

³⁾ XIV, 9.

⁴⁾ X, 30.

aceștia întru noi una să fie¹⁾ etc. Cu toate acestea și la sinopticii aflăm ici coalea expresiunii mistice.

Deci se poate dice, că deși evangelia lui Ioan ne-a păstrat trăsături din caracterul lui Iisus, cari la sinopticii nu le aflăm, totuși nu contradice celorlalte evanghelii.

§. 88.

Cuprinsul special al Evangeliilor.

Evangeliile nu conțin o istorie sistematică a obiectelor cuprinse în ele; tot așa de puțin e observat în ele rëndul chronologic al întâmplărilor; de aceea pentru a pute câștiga mai cu înlesnire un prospect în singuraticele evanghelii și mai ales pentru a se pute trage mai cu înlesnire o paralelă între singuraticii evangeliști, se va grupa cuprinsul evangeliilor după trei direcțiuni:

- I. Lucrurile privitoare la persoana lui Christos.
- II. Învățăturile lui Christos.
- III. Minunile lui Christos.

I. Lucrurile privitoare la persoana lui Christos.

1. *După Matei*: Genealogia lui Christos (cap I). Magii dela răsărit și ducerea lui Christos în Egipt, întorcerea (cap II); Botezul dela Ioan, (cap III); Ispitirea de diavolul în munte (cap IV 9); alegerea învățăcelor, instrucțiunea și puterea, ce li-o dă (cap IX, 91; c. X); Christos merge în Ierusalim pe asin, gonesce din biserică pre schimbătorii de bani (cap XX). Cărturarii se sfătuesc a prinde pe Christos, o muere unge picioarele lui Christos cu mir scump, Iuda vinde pre Christos. Cina de Taină. Christos descopere apostolilor patimile, ce 'l aștepta. Christos prevestesce lăpădarea lui Petru, petrece în grădina Getsiman, de unde se dă în mânilor cărturarilor (cap XXVI). Christos se restignesce (cap XXVII). Christos înviează din morți (cap XXVIII).

2. *După Marcu*: Christos se botează de cătră Ioan, se ispitesce de cătră satana, chiamă pre Simon (Petru) și Andrei,

¹⁾ XVII, 21.

pre Iacov și Ioan, ca să urmeze lui, (cap I). Christos chiamă pre Levī a lui Alfei (cap II); și pre apostoliī toți (cap III). In munte se schimbă la față (cap IV). Christos este primit în Ierusalim în triumf mergând călare pe un mânz de asin; în Ierusalim scôte din biserică pre cei-ce negustoreaū (cap IX). In casa lui Simon Leprosul o muere unge picioarele lui Iisus; Iuda Iscarioténul tradéză pre Christos. Christos face cina de taină; aici arată pre Iuda de trădător al său. Petru descopere zelul său pentru Christos. Christos predice lăpédarea lui Petru; vine în satul Getsimanī, unde este dat în mânilé ostașilor și dus la Archierei. Petru se lapédă de Christos de 3 ori (cap XIV). Christos pătimesce, se restignesce și se îngropă (cap XV). Christos învieză și se înalță la cer (cap XVI).

3. *După Luca:* Angerul vestesce Mariei, că va lua în pânțece și va nasce pre Christos (cap I). Maria nasce pre Christos în Vitleemul Iudei; ângerii descoperiră păstorilor nascerea lui Iisus; Iisus se taie împrejur; la 40 de zile după nascere se duce în biserică spre a fi pus înaintea Domnului; fiind Iisus de 12 ani și mergând în Ierusalim se dispută în biserică cu dascălii poporului (cap II). Iisus se botéză dela Ioan; genealogia lui Iisus; Iisus se ispitesce de diavolul în pustie (cap IV). Chiemarea lui Petru a urma lui Christos; chiemarea lui Levi dela vamă (cap V). Iisus chiamă pre cei 12 apostoli (cap. VI). In munte se schimbă la față (cap IX). Merge în Ierusalim pe asin (cap XIX). Iisus se vinde de Iuda din Iscariot; așeză cina de taină; patimile lui Iisus; lăpédarea lui Petru (cap XXII). Rêstignirea, mórtea și îngroparea lui Iisus (cap XXIII). Învierea și înălțarea lui Iisus la cer (cap XXIV).

4. *După Ioan:* Iisus chiamă la apostolie pe Andrei, Petru, Ioan, Filip și Natanail (după Sinopticii Bartolomeiū¹⁾, (cap I). În Ierusalim scôte din biserică pre cei ce neguțătoreaū (cap II). Iisus călătorind spre Galilea vorbesce cu muierea samarinencă și învață pre Samarineni (cap IV). Maria a uns în Vitania picioarele lui Iisus cu mir de nard prețios; Iuda Iscarioténul resonéză pentru fapta acésta; Iisus merge la Ierusalim în triumf călare pe asin, fiind întâmpinat cu stâlpări de finic (cap XII).

¹⁾ (Mat. X, 3. Marcu III, 18. Luc. VI, 14.)

Iisus la cină spală picioarele apostolilor, arată pre Iuda Isca-rioténul de vândător al său și pregătesce pe apostoli pentru patimile sale și înălțarea sa la cer; îndemná la iubire împrumutată; lui Petru îi predice lăpędarea lui de 3 ori (cap XIII). Patimile lui Christos, rēstignirea, mórtea și îngroparea lui (cap XVIII și XIX). Arētarea lui Christos după învierea sa din morți (cap XX și XXI).

II. Învētăturile lui Christos.

1. *După Matei*: Cuvēntarea de pe munte despre fericire. Paralelă între legea veche și nouă; îndreptarea legii, demnitatea apostolēscă, poruncile, mărirea deșertă, iubirea de avuție; cum să fie rugăciunea; calea strimță; prorocii mincinoși; casa fundată pe pētră (cap V—VII). „N’ău trebuință cei sănătoși de doftori, ci cei bolnavi“; „milă voesc nu jertfă“ (cap XII, 7); întrebarea despre postire (cap IX, 11—18); secerișul bogat și lucrătorii pușini (cap 37). Rēspunsul lui Christos la solia lui Ioan (cap XI). Ținerea Sămbetei (cap XII). Din corabie învață prin asemănare despre sēmănător; cauza pentru-ce vorbesce în asemănări; despre neghină, grăunțul de muștar, aluat, comoră, mărgăritar; despre judecata ce va fi; nu e proroc în patrie (cap XIII). Invață muștrând pre fariseii, cari ău cārtit pentru nespălarea mânălor, îndemná pre apostoli a sē feri de aluatul fariseilor; mărturisirea lui Petru despre Christos; prevestirea patimilor (cap XV și XVI); despre sminteală, ertare, exemplul datornicilor (cap XVIII). Despre căsătorie; chemarea pruncilor la sine, un tiner bogat nu voesc a urma lui Christos; promisiunea, ce o face Christos apostolilor, căci ău urmat lui (cap XIX). Exemplu despre lucrătorii viei. Christos pregătesce pre apostoli despre rēstignirea sa. Muma lui Iacov și Ioan sē rōgă de a distinge pe fiii ei; Christos combate acēstă cerere (cap XX). Despre puterea credinței; Iisus prōvōcă pre Archie-reii, cari îl ispitesc a rēspunde, dela cine a fost botezul lui Ioan, îi înfruntă cu exemplul despre doi fii trimiși la vie; despre lucrătorii viei, cari ău māniat pre stăpānul; despre nunta împērătēscă (cap XXI—XXII). Christos fiind ispitit de irodianī, de saducheii și de fariseii învață despre dajdie, învierea morșilor și despre porunci; întrēbă pre fariseii, cum

să înțelege prorocia lui David: „*Dis-a Domnul Domnului meu*“ s. c. l. (cap XXII). Caracterizează pre farisei și învață poporul, cum are a înțelege legea (cap XXIII). Procesoese risipirea Ierusalimului și instruază, pregătesce și îmbărbătează pre învățăcei despre cele ce-î așteptă în viitor, spunând esemplul despre 10 fete înțelepte și 10 nebune; despre întrebuintarea talanților încredințați; îndemna la milostenie prin icóna judecării de pre urmă.

2. *După Marcu*. Cărtind fariseii, căci Christos mănâncă cu vameșii, răspunde lor, că cei bolnavi au lipsă de doftor; răspunde învățăceilor lui Ioan despre post; combate pre fariseii, cari cărteaș pentru neținerea Sâmbetei aducându-le aminte de esemplul lui David (cap II). „Cine face voea lui Dumneșeu, acela este fratele meu, sora și muma mea“ (cap III). Asemănarea învățătorei evangelice cu grăunțul de muștar (cap IV). Trimite pre apostolii a predica spunându-le, cum au a se purta (cap VI). Cărtind fariseii pentru nespălarea mânilor, Christos combate fățărnicia lor și arată, în ce stă cinstirea adevărată de Dumneșeu (cap VII). Pre apostolii îi îndemna a să feri de aluatul fariseilor. In Cesarea lui Filip, Petru mărturisesce pre Christos a fi finl lui Dumneșeu, érá Christos vorbesce apostolilor despre cele ce avea să pătimescă; pre Petru îl cértă, pentru că 'l-a desmântat; pre popor îl îndemna a urma învățăturilor lui (cap VIII). Indemna la smerenie și opresce esemplul rău (cap IX). Invață despre despărțenia căsătoriei; primesce pre pruncii la sine; pe un tinăr bogat îl îndemna a-și da averea săracilor; Petru și ceilalți apostolii îngrijiți de cele viitoare cer dela Christos a îngriji de ei. Christos îi îndemna a nu judeca lumea viitoare după cele ale lumii acestia (cap X). Christos învață despre puterea credinței, despre iertarea păcatelor; întreat fiind de archierei, cu ce putere face minuni — întreabă și el, dela cine a fost botezul lui Ioan (cap XI). Asemăna biserica cu o vie; ispitit Christos de irodianii, învață despre dașdia împărătescă; érá ispitit de saducheii despre viața viitoare, prin întrebarea despre căsătorie după mórte, le arată rătăcirea lor; ispitit în fine de un cărturar despre porunca mai mare din lege, îndreptă pre acela la păzirea legii, ce o știe; Christos întreabă pre fariseii, să răspundă în ce înțeles

numesce David pre Christos domn, deore-ce 'l e fiu? Christos arată slăbiciunile fariseilor, laudă pe văduva, care a dat 2 fileri (cap XII).

2. *După Luca.* Iisus începând a învăța în sinagogă, produce ură și invidie între cărturari (cap IV). Cărtind fariseii asupra lui Christos, căci mănâncă cu păcătoșii, le răspunde, că n'au lipsă de doftor cei sănătoși, ci cei bolnavi; asemenea răspunde Iisus lor pentru ce învețaceii săi nu postesc (cap V). Iisus combate pre farisei pentru neținerea Sâmbetei prin exemplul lui David. Iisus învață pe câmp fericirile, dând și alte învățături morale evangelice (cap VI). Iisus asamănă învățătura evangelică cu sēmēnța cădută pe cale, pētră, între spinii și pe pământ fructifer; numesce părinți, frați pe aceia, cari urmază cuvântul lui Dumneșeu (cap VII). Trimite pre apostolii săi și pre cei 70 de învețacei a vesti evangelia dându-le putere de a vindeca, și instrucțiune, cum au a se purta. Petru mărturisește de Iisus a fi fiul lui Dumneșeu; spunând Christos Apostolilor de patimile, ce va să le sufere, er' apostolii cugețând a-și asigura o întăetate unul față de altul, Iisus îi îndemna la smerenie: desmântă pre Iacov și Ioan dela iuțime (cap IX și X). Pre un legiuitor, care ispatea îl îndreptă la păzirea legii, ce o cunoștea și-'l esplică legea prin exemplul unui judeu cădut între tâlhari; în casa Mariei și Martei, laudă pre Maria, căci se îngrijesce de hrana sufletului (cap X), învață despre rugăciune, combate pre farisei; prânșind la unul dintre ei muștră fățarnicia lor (cap XI). Învețaceilor le ăice a se feri de aluatul fariseilor, a se îngriji pentru suflet; prin exemplul despre un bogat, căruia îi rodise țarina, face o iconă a vieții rēi întrebuințate; arată îngrijirea lui Dumneșeu de tōte și în specie de om; îndemna la priveghere și altele (cap XII). Prin exemplul smochinului neroditor, învață despre pocăință; asamănă împărăția cerurilor cu grăunțul de muștar și cu aluatul (cap XIII). La masa unui fariseu îndemna la smerenie și milostenie; asamănă împărăția cerurilor cu o cină, la care n'au venit cei chiemați (cap IV). Prin exemplul unei vii și drachme pierdute și prin exemplul despre fiul cel rēțacit, răspunde fariseilor, pentru-ce petrece cu păcătoșii (cap XV). Combate pre farisei pentru iubirea de argint prin exemplul despre bogatul și sēracul (Lazar)

(cap XVI). Combate esemplul rău, învață despre iertare, împlinirea datorințelor; érá prin vindecarea a 10 leproși arată păcatul nemulțămirii; apoi despre sosirea împărăției cerurilor (cap XVII). Invață despre rugăciune prin esemplul vameșului și al fariseului; despre smerenie prin chiemarea pruncilor la sine; un tinér bogat se înstrăinează de Christos, când Christos cere dela el a-și împărți averea sa sêracilor pentru a dobândi bogăția cerescă. Apostolilor le vorbesce despre patimile sale (cap XVIII). Primesce pre Zachei, care dá averea sa sêracilor; asamănă judecata din urmă cu rațiociniul, ce-l face un domn cu servii săi, cărora le încredințéază talanții în număr deosebit (cap XIX). Intrebat fiind de farisei, cu ce putere face minuni le pune contra întrebare, dela cine este botezul lui Ioan? Asamănă biserica cu o vie, ai cărei lucrători au omorît pe slugile și fiul stăpânului; pre ispititoriî învață a da împératului dare; érá Saduchailor le răspunde, că réu înțeleg ei viața cea fiitoare. Intrebați farisei de Christos, în ce înțeles numesce David pre Christos domn, dacă'î este lui fiu, nu răspund (cap XX). Laudă pe o véduvă, care a dat doi filerî. Prevestesce cele fiitoare (cap XXI).

4. *După Ioan.* Iisus vorbesce cu Nicodim despre viața eternă (cap III); se descopere pre sine a fi fiul lui Dumnezeu, care are putere și preste ziua Sâmbetei și se provócă la mărturisirea lui Ioan și la proroci (cap V); vorbesce de pânea duhovnicescă (Euharistia) (cap VI); vorbesce în biserică și la lacul Siloamului (cap VII); ia în apêrare pre o femeie păcătósă, pre care o aduseră farisei; în urma acestei vorbirî, farisei au vrut să ucidă pre Iisus cu pietrii (cap VIII). Iisus învață de sine ca de păstorul cel bun și Mesia, și după-ce de nou vine în conflict cu iudei, merge la Iordan, unde se întâlnesce cu Ioan (cap X); învață despre urmările folositoare ale morții sale, despre credința în el (cap XII), și despre suirea sa la cer; îndemnă la credință, iubire și răbdare, vorbesce despre pogorîrea duchului sânt; se rógă pentru sine și toți credincioșii (cap XIV—XVII).

III. Minunile lui Christos.

3. *După Matei.* Vindecarea unui lepros, a copilului unui sutas și a sócrei lui Petru. Dincolo de marea Galilei vindecă

Iisus pre doî îndrăciți (cap VIII). La întorcere liniștesce valurile mării; în Capernaum vindecă pre un slăbănog pentru care cârtesc cărturarii; învierea ficeî unui boier și vindecarea femeî de curgerea sângelui, a doî orbî și a unui îndrăcit (cap IX). Vindecarea mânei uscate a unui om, a unui îndrăcit, orb și mut (cap XII). Cu 5 pâni și 2 pesci satură 5 miî de ómenî, umblarea lui Petru pe mare (cap XIV). Vindecă pre fica chana-niencă, satură cu 7 pâni și câțiva pesci 4 miî de ómenî (cap XV). Vindecă pre un lunatec (cap XVII). Christos vindecă pre doî orbî (cap XX). Pe cale spre Vitania blastemă smochinul (cap XXI).

2. *După Marcu.* În Capernaum vindecă pre un îndrăcit și pre sócra lui Petru; călătorind prin Galilea vindecă pre un lepros (cap I). Intorcându-se în Capernaum vindecă pre un slăbănog (cap IV). Poruncesce vânturilor (cap IV). Vindecă în ținutul Gadarenilor pre un îndrăcit; înviază pre fica lui Iair (cap XV). Satură cu 5 pâni și 2 pesci 5 miî de ómenî. Pre mare se arată învțăceilor seî (cap VI). În ținutul Tirului și al Sidonului vindecă pre fica unei muerî chananience, la marea Galileîi vindecă pre un surd și mut (cap VII). Satură cu 7 pâni și puținî pesci la 4 miî de ómenî, vindecă pre un orb în Vitsaida (cap VIII). Vindecă pre un lunatec, pre care apostoliî nu l'aî putut vindeca (cap IX). În Erihon vindecă pre un orb (cap X). Întorcându-se din Ierusalim la Vitsaida blastemă smochinul, care se și uscă (cap XI). Christos pređice risipirea Ierusalimului și alte întemplerî îndemnând la priveghere (cap XVII).

3. *După Luca.* In Capernaum vindecă pre un îndrăcit și pre sócra lui Petru de friguri (cap IV). La îndemnul lui Iisus, Simon (Petru) aruncă mreșile și scóte mulțime de pesci; vindecă pre un lepros, apoi pe un slăbănog, pre care l'aî adus în casă prin coperișul caseî, îi iartă păcatele și l vindecă (cap V). Vindecă mâna uscată a unui om (cap VI). In Capernaum vindecă pre sluga unui sutaș. In Nain învieză pre fiul unei vėduve; în casa unui fariseu iartă păcatele unei femeî păcătóse (cap VII). Pe mare face a înceta vėntul; în ținutul Gadarenilor scóte dintr'un om draciî, cari intrară în o turmă de porci; întorcându-se învieză pre fica lui Iair și pre cale cătră

casa lui Iair vindecă pre o femeie de curgerea sângelui (cap VIII). În pustie satură cu 5 pâni și 2 pesci o mulțime de oameni, vindecă pre un tânăr de duch rău, pre care apostolii nu l-a putut scote (cap IX). Vindecă pre un mut de duch rău (cap XI); vindecă Sâmbăta pre o femeie gârbovă de 18 ani, pentru care cârtesce mai marele sinagogei; Christos arată rătăcirea fariseilor (cap XIII). În casa unui fariseu vindecă Sâmbăta pre un om în bóla apei (cap XIV). Mergând în Ierihon vindecă pre un orb (cap XVIII).

4. *După Ioan.* Iisus la nuntă în Cana Galileii preface apa în vin, (cap II); vindecă tot în Cana pre fiul unui diregător (cap IV). În Ierusalim vindecă la scaldătórea Vitesda într'o Sâmbătă pre un slăbănog, care era bolnav de 38 ani (cap V). Cu 5 pâni și 2 pesci satură în pustie la 5 mi de oameni. Pe mare întorcându-se apostolii se arată și potolesce vântul (cap VI). Iisus vindecă Sâmbăta pre un orb din nascere, fariseii cârtesc, cap IX). În Vitania înviează din morți pre Lazar (cap XI).

b) Faptele apostolilor (Πράξεις τῶν ἀποστόλων).

§. 89.

Faptele Apostolilor sunt scrise de evangelistul Luca și se pot privi ca o continuare a evangheliei; autorul însuși numesce evangelia sa „Cuvântul cel dintâi,“ ¹⁾ spre deosebire de a doua scriere a sa. Pre ambe le dedică lui Teofil. Cartea acesta se pôte privi ca cea dintâi istorie a bisericeii creștine; în această carte se arată împlinirea celor pređise de către Christos, anumit persecuțiunile și greutățile, ce le-aú întâmpinat apostolii la lățirea evangheliei lui Christos și mai ales tăria și statornicia credinței și concordia între apostoli. De însemnătate este această carte, căci în ea se lămuresc mai bine unele întrebări. Religiunea creștină se proclamă de religiunea tuturor po-

¹⁾ Fap. Apost. I, 1.

pórelor. Din acéstă carte se vede modul de viață morală a creștinilor celor dintâi, originea, constituțiunea, datinele și sórtea celor dintâi comunități creștine. În ea se espun faptele Apostolilor și esemplele de tărie în credință a martirilor celor dintâi. Ea conține mai multe vorbirî, din carî se vede cum învățau apostoliî dela început și mai ales cum esplicau referința între Creștinism și Iudaism. În Faptele apostolilor se împacă diferențele de păreri între apostoliî Petru și Pavel¹⁾ și cu acésta diferența între Iudei și creștiniî făcuți din păgâni. Pavel se presentéază ca un apostol adevărat al lui Christos de o potrivă cu Petru. Cartea acésta preste tot are în vedere mai ales pre aceste două persóne tractând în capetele prime (I—XII) despre Petru și în celelalte (XIII—XXVIII) despre Pavel. Multe date istorice din acéstă carte aũ servit de îndreptări pentru esplicarea Epistoliilor apostolescî.

Cuprinsul special: Faptele apostolilor istorisesc: Despre înălțarea Domnului Christos la cer, despre întregirea numărului apostolilor prin alegerea lui Matia (cap I). Pogorirea Duchului sânt preste apostoli și cuvântarea lui Petru (cap II). Petru învață de Christos și vindecă pre un schiop (cap III). Posițiunea și modul vieții creștinilor celor dintâi. Mórtea lui Anania și a femeii sale Samfira. Archiereii Iudeilor pun pre apostoli în temniță, de unde scapă (cap IV și V). Alegerea celor 7 diaconî pentru servirea la mese. Stefan e părît și omorît cu petri, căci a mărturisit pre Christos (cap VI și VII). Simon vrăjitorul în Samaria se condamnă de cătră apostoli, căci a cerut pe bani darul Spiritului sânt pentru de a face minuni. Filip, unul din cei 7 diaconî, călătorind spre Gaza, vestesce pre Christos unuî famen arab (cap VIII). Saul, un gonitor mare al creștinilor fiind strălucit de o lumină ceréscă primesce în

¹⁾ Gal. II, 2—10.

Damasc dela Anania botezul și se face apostol înfocat al lui Christos (cap IX). Petru, după o arătare în vis, merge la suțatul Corneliu în Cesarea și 'l botéză dimpreună cu totă familia lui. Esempul lui Petru servește argument, ca să se boteze nu numai iudeii dar' și păgânii (cap X și XI).

Irod omórá pre apostolul Iacov, fratele lui Ioan, și pre Petru 'l-a prins și închis în temniță, de unde acesta în mod minunat a scăpat. Irod móre (cap XII). Pavel călătorește cu Varnava prin Asia mică învățând; în Listra vindecă pre un schiop; în călătorie li se întâmplă multe neplăceri (cap XIII și XIV). În Ierusalim se ține sinod, unde se deslégă întrebarea, de este lipsă pentru păgânii tăierea împrejur înainte de a primi botezul (cap XV). Pavel în a doua călătorie a sa, însoțit de Sila, merge prin Asia mică, Macedonia, petrecând în mai multe cetăți, apoi prin Grecia până la Atena și Corint și de aci trece prin marea Egeică la Efes, Cesarea și Alecsandria și vine în fine la Troada, Milet și Ierusalim (cap XVI—XXI). În Ierusalim prind Iudeii pre Pavel în biserică și 'l bat; Pavel scapă din mânilor Iudeilor prin întervenirea prefectului roman, care ascultând desvinovățirea lui Pavel, mai întâi îl puse în temniță, apoi ascultat și de Agripa, îl trimite la Roma. Pavel face în călătoria sa spre Roma mai multe minuni (cap XX—XXVIII).

B. Cărțile didactice (Epistolele).

§. 90.

Activitatea apostolilor nu s'a țermurit numai la învățarea cu grai viu, ci arătându-se necesitate a învățat și în scris prin trimiterea de epistole. Epistolele acestea, cari s'aũ trimis de unii apostoli — cele mai multe de Pavel, — cătră deosebite popóre, cetăți, persoane și întrégă creștinătatea, s'aũ păstrat de biserică creștină în rëndul celorlalte cărți ale sântei scripturii ca un tesaur scump pentru biserică; în ele se cuprind deslușiri și esplicațiuni dogmatice, morale

și canonice, după cum a adus cu sine trebuința oca-sională a particularilor sau lipsa de învățatură pentru întreaga creștinătate.

Numele epistolelor sau trimiterilor apostolesci este 21, cari după caracterul lor mai general sau mai special se împart în 2 categorii și adevă:

a) Epistolele apostolului Pavel, cari sunt 14 și sunt adresate către particulari, popore și comunități.

b) Epistolele sobornicesci, cari sunt îndreptate către întreaga creștinătate. Seria, în care sunt primite epistolele în bibliile noastre, nu se rađimă pe chro-nologie.

a) *Epistolele apostolului Pavel.*

§. 91.

Epistola către Romani.

1. Epistola către Romani e trimisă din Corint înainte de a fi văduț Pavel Roma; despre timpul când s'a întemeiat comunitatea creștină în Roma, către care se adresază, și despre întemeietorul celei dintâi comunități creștine în Roma esistă o neclaritate. Precum însuși Pavel mărturisesce în această epistolă a sa, el numai din auđite știe de creștinii din Roma, pre cari lăudându-ı pentru credința lor doresce să'ı vadă. Din cuprinsul epistolei acesteia se vede însă că creștinii cei dintâi în Roma au fost iudei; căci Pavel ıi îndemnă a se emancipa de prejudițiile și particularismul legii mosaice; această epistolă o trimite Pavel pentru a delătura neînțelegerile, ce se născură între creștinii din Roma, făcuți din iudei și păgăni. În ea ıi învață, că nici legea lui Moise cu morala ei, nici filosofia păgănilor plină de sofisme nu e în stare a mântui pre om, ci numai credința în Christos. În

partea din urmă a epistolei dă învățături morale de tot felul, arătând datoriile cătră deapropoale în genere, cătră diregători, cătră cei mai slabi în credință în specie; încheie cu închinăciuni cătră deosebite persoane.

Acéstă epistolă e împărțită în 16 capete, este scrisă între anii 57—60 după Christos și fu trimisă la Roma prin diaconesa Febe.

Cuprinsul special: Dumneđeū s'a descoperit ómenilor prin fãpturile sale; din acestea aũ putut și pãgãniĩ a-l cunósce; Iudeilor s'a descoperit însã în mod mai determinat dãndu-le lege pozitivã. Pãgãniĩ s'aũ abãtut dela legile naturale ale minții, și Iudeiĩ aũ cãlcat de multe ori legile positive. Pentru a scãpa din rãtãcire și pre uniĩ și pre alții Dumneđeū a trimis pre fiul sãu, care s'a nãscut cu trup din sinul poporului iudeic. Christos rãscumpãrã pre om de pãcatul, ce s'a început dela Adam. Legea lui Moise a fost datã dela Dumneđeū, însã cu mult mai perfectã este legea lui Christos. Iudeiĩ s'aũ ținut mai mult de litera legiĩ și de forme, erã legea evangelicã luminezã spiritul și imblãndesce inima. Christos s'a adus pre sine jertfã pentru toți ómeniĩ. Prin credința în el se mãntuesc atãt Iudeiĩ cât și pãgãniĩ. Pe credința în Christos se rađimã iubirea, care trebuie sã fie legãtura comunã între toți ómeniĩ.

§. 92.

Epistola I-a cătrã Corinteni.

2. Acéstă epistolă o-a trimis Pavel Corintenilor din Efes la anul 57 după Christos. Pavel întemeiasc mai nainte o comunitate creștinã în Corint, unde petrecu un an și jumãtate. Causa pentru care le scrie este, cã se ivirã între creștiniĩ bisericeĩ din Corint diferințe în privința purtãrei creștinilor fađã de iudaism și pãgãnism. Aceste diferințe le provocarã uniĩ învățãcei ai apostolului Petru, cari venirã în acéstã comunitate. Pavel în epistola acéstã le dã învățături

deslușitoare privitoare la aceste diferențe; atarî diferențe s'aû ivit despre rudenie, despărțire de muerë din evlavie, despre feciorie, de este iertat a mânca din jertfele păgâne; despre darurile Duchului sânt, despre înviere, despre purtarea morală creștinéscă; încheie cu îndemnare spre milostenie cătră ceî lipsiți din Iudea. Cartea acésta este împărțită în 16 capete.

Cuprinsul special: Pavel voind a documenta misiunea sa apostoléscă scrie, că chiebat de Christos la apostolie, a întemeiat biserica în Corint, a lătit Evangelia între păgânî și Iudei, suferind multe, pentru cari nu așteptă răsplătire dela ómenî, căcî aceea 'i sê va da dela Tatăl ceresc. El învață, ca credincioșii să pórte numele lui Christos, ér' nu al vreunuia dintre Apostoli, nici al sêu, căcî el încă nu este decăt un serv al lui Christos. Nimenea să nu sê rađime pe filosofia lumii acesteia, căcî numai Iisus este înțelepciunea, sântenia și darul pentru ómenî. Iisus este Domnul mării ceresci, al căruî tip sê'l purtăm în noi. El 'și-a vërsat sângele sêu pe cruce pentru noi, s'a îngropat, a înviat a treia đî, arătându-se de nou ómenilor. El este capul bisericeî în legea nouă, prin care la învierea obștéscă a morșilor și la judecata din urmă va rêsări fericire pentru credincioși — fiind tóte întru tóte Christos. In cina cea de taină sê cuprinde și până atunci comuniunea tuturor credincioșilor.

§. 93.

Epistola a II-a cătră Corintenî.

3. Epistola a II-a cătră Corintenî o-a trimis Pavel din Macedonia în vara anului 57. In epistola acésta laudă Pavel pre Corintenî, căcî aû ascultat de învățăturile sale; plin de iubire cătră ei îi mângăe, îndemnându-î la iubire și pre ei cătră frațiî lor; învață a aplica spiritul, érá nu litera legii; tăierea împrejur a încetat în legea nouă; laudându-î pentru probele milostenieî îi îndemná a continua acésta faptă

bună; desmântă a nu se lăuda nimenea pre sine, aducând smerenia sa de exemplu.

Cuprinsul special: Pavel arată binefacerile, ce le-a primit prin Christos; îndemăna pre Corintenii la faptele iubirii după exemplul lui Christos, care bogat fiind, pentru noi a săracit, ca prin sărăcia lui noi să ne îmbogătim. In bunătatea lui nemărginită a suferit moarte pentru omenii. Creștinii sunt datorii deci din iubire către Christos a vieții conform învățăturilor lui și a se sântii întru El. Mai îndemăna Apostolul pre Corintenii la binefacerii către creștinii săracii din Ierusalim.

§. 94.

Epistola către Galatenii.

4. Galatia, o țară în Asia-mică, împrumută numele său dela Galii (popor celtic), cari pre la anul 280 a. Christos năvăliră și se aședășă în Asia-mică. Apostolul Pavel învățase în a doua călătorie a sa în Galatia. ¹⁾

Epistola către Galatenii a trimis-o Pavel din Roma. Prin această epistolă Apostolul deslușește referința legii mosaice față de Evangelia lui Christos și mai ales se rectifică pre sine în contra unor atacuri, ce se ridicaseră asupra lui din partea unor creștinii, cari nu voiaū a se desface de legea veche și stăruiaū a se primi în creștinism mai multe elemente din aceea, precum tăierea împrejur. Unii creștinii trecuți dela Iudaism, ca se reușască cu părerile lor, invinovătaū pre Pavel înaintea Galatenilor de stricător al legii, căci primesce pre păgânii la creștinism, fără ca ei mai întâi să fi primit tăierea împrejur. Creștinii iudaicătorei se provocară la autoritatea lui Petru, Iacov și Ioan, cari aū fost apostolii chieმაții de Christos și cari aū petrecut cu Christos, 6ră lui Pavel aū încer-

¹⁾ Fapt. Ap. XVI, 6.

cat a-î deroga din autoritatea apostolăscă numindu-1 numai învățăcel al apostolilor Petru, Iacov și Ioan; aceștia conlucrând pentru lățirea creștinismului între iudovi, ca să facă pentru Iudei mai accesibil creștinismul, nu au oprit de tot în biserica din Palestina unele datine din legea veche — fără ca să le fi dat o însemnătate necondiționată; Pavel din contră conlucrând între păgânî, ca să nu îngreueze păgânilor primirea creștinismului, 'i a dispensat de ori-ce prescrieri ale legii mosaice. Pentru delăturarea acestor diferențe și mai ales pentru apărarea autorității sale apostolesci, Pavel scrie acéstă epistolă Galatenilor, îndemnându-î ca să păstreze și mai departe învățăturile lui, să nu se lase a să amăgi de unî și alțiî, și le chiarifică referința legii nouă față de legea veche.

Cuprinsul special: Pavel apără demnitatea sa apostolăscă numindu-să apostol al păgânilor spre deosebire de ceilalți apostoli, frați ai săi, cari au învățat numai între Iudei. Legea lui Moise a avut folosul său pe un timp, ce a trecut, pentru un popor în starea copilăriei și pentru sclavi. În ea se cuprinde umbra religiunii cei adevărate. Din potrivă creștinismul a dat tuturor popórelor libertatea adevărată, și umple pre toți ómeniî cu iubirea de fiî cătră Dumnezeu și cu iubirea de frați între sine. Credința în Christos légă prin botez pe toți ómeniî fără deosebire. In creștin nu trebuie să domnescă trupul cu poftele sale, ci sufletul, care singur numai este în stare a conduce pre om spre virtute. Viața pămêntăscă este timpul séménatului, érá cea viitoare al secerișului. Cei bunî vor avé plata lor. Fiecare e dator pre cel rétăcit a-1 îndrepta cu blândețe. Cel-ce primesce învățatura, e dator să mulțămescă învățătorului său.

§. 95.

Epistola cătră Efesenî.

5. Acéstă epistolă o-a trimis Pavel din Roma prin Tichic. In Efes învățase Pavel și Timotei. Când a venit Pavel în Efes a aflat acolo învățăcei de ai lui

Ioan Botezătorul; decî se presupune, că aci a fost creștin și mai înainte de venirea lui Pavel, fără să se scie cine a învățat mai întâi acolo. Pavel cercetă în a doua călătorie a sa această comunitate, unde petrecu doi ani învățând cu mare succes. Epistola, deși este adresată numai Efesenilor, se vede după cuprinsul ei general a fi fost destinată pentru mai multe biserici din Asia-mică.

În partea dintâi dela cap 1—4 cuprinde învățături dogmatice despre darul legii nouă, despre bunăvoința lui Dumnezeu, care a trimis pe fiul său, Domnul Iisus Christos, ca să ne mântuiască; ér' în partea a doua cuprinde învățături despre anumite referințe sociale, precum a soților și soțiilor, a părinților și copiilor, a domnilor și slavilor ș. a.

Cuprinsul special: Cu o inspirațiune mare laudă Pavel bunăvoința lui Dumnezeu de a împreuna pe Iudei și păgâni în o comunitate religioasă, al cărei cap este Iisus. Asemănând păcatele și rătăcirile Iudeilor și ale păgânilor înainte de venirea lui Christos cu starea de acum — îndemnă pe toți de o potrivă a se face părtași bunătăților lui Christos prin începutul unei vieți virtuose. Christos a împreunat pe Iudei și păgâni prin credința în el. El a rupt păretele de despărțire dintre ei împreunându-și într'un corp și schimbând pe omul cel vechi în omul cel nou. Christos a murit pentru omenii, a înviat cu puterea sa dumnezească și s'a înălțat la ceruri, de unde proteje biserica întemeiată de el — fiind el capul ei. Creștinul ca membru al bisericii lui Christos să folosescă darurile date lui prin mijlocirea Spiritului sânt spre binele tuturor — desbrăcându-se de omul cel vechi și îmbrăcându-se în omul cel nou. Creștinul se deosebesce de păgân prin virtute. Femeea să se supună bărbatului ei și bărbatul se-și iubescă femeea sa. Copiii să asculte de părinți, érá părinții să dea creștere bună fiilor lor. Servii să se supună domnilor lor, domnii să nu amărăscă pe servii lor, ci să-și aducă aminte, că toți omenii sunt fiii aceluiași Tată.

§. 96.

Epistola către Filipeni.

6. Prin această epistolă în cuvinte căldurose și părintesci mulțămesc Apostolul comunității creștine din Filipi întemeiate de el, pentru darurile ce-î trimisese lui fiind prins în Roma; afară de aceea le dă și alte îndreptări mai ales în privința legii vechi, învățându-î despre tăierea împrejur, a fi de prisos în legea nouă; îi îndemnă în fine prin această epistolă la smerenie, iubire, și le promite a trimete pre Timotei și mai târziu a veni și el însuși la ei. Epistola o-a trimis Pavel din Roma prin Epaafrodit pela anul 62 după Christos.

Cuprinsul special: Epistola către Filipeni se ocupă mai ales cu afaceri, ce priveau pre creștinii din Filipi. Pre lângă aceste din ea rezultă mai multe învățături dogmatice și morale. Apostolul îndemnă pre Filipeni la umilință creștină. Christos din înălțimea sa dumnezească se presintă ca modelul umilinței. El a venit pre pământ trimis de Tatăl să învețe pre oameni religiunea cea adevărată. Decî oamenii sunt datorî a se folosi de bunătățile aduse prin Christos, ascultând de învățăturile lui. Creștinul să caute numai ce este bun, onest, drept, curat și iubit. La aceste îndemnându-î ca un adevărat apostol al Evangheliei lui Christos, le promite a-și aduce aminte de ei totdeauna în rugăciunile sale.

§. 97.

Epistola către Coloseni.

7. Această epistolă samănă cu cea către Efesenii în multe privințe. Biserica din Colosa, o cetate mai puțin însemnată în provincia Frigia, fusese întemeiată prin Epafra¹⁾ și apostolul Pavel își arată prin această epistolă bucuria, ce o are pentru ei, îi îndemnă a cresce în credința cea adevărată în Christos, a nu

¹⁾ Colos. I, 7.

să lega de obiceiurile Evreilor, fiind acelea numai umbra legii lui Christos. Indemnul la scrierea epistolei acesteia s'a dat lui de acolo, că și în biserica creștină din Colosa intrară nise învățături străine despre tăierea împrejur și alte obiceiuri dela Evrei și dela Elini. În contra învățăturilor rătăcite, ce se iviră între creștinii din Colosa se plânge Epaфра cătră Pavel, care era prins în Roma. Pavel răspunde Colosenilor. De cel mai mare preț sunt în această epistolă învățăturile morale cuprinse în cele două capete din urmă. La fine face salutările usitate cătră persoane și-i îndatorază a da această epistolă spre cetire și bisericeii din Laodicea.

Cuprinsul special: Apostolul combate aici unele învățături mincinoase; îndemnă pre creștinii a se feri de unii învățători rătăciți, cari introduc obiceiuri străine, éra altele compatibile cu creștinismul le condamnă. Spre întărirea învățăturilor sale se provócă la demnitatea cea înaltă a lui Christos, care este înțelepciunea, bunătatea, Dumneđeș și Domn preste tóte și împarte ómenilor binefaceri. Legea mosaică cu tot cultul ei este delăturată prin Christos, care murind pe cruce a emancipat pre ómeni de formalismele și tradițiunile ei. Christos ca cap al bisericeii, înființate de el, a împăcat pre om cu Dumneđeș și a întemeiat pacea pe pământ.

§. 98.

Epistola I-a cătră Tesaloniceni (Soluneni).

8. Ea este trimisă din Corint prin Timotei comunității bisericesci din Tesalonic în Macedonia, unde conlucrase apostolul Pavel în întâia călătorie a sa în Europa. Scopul epistolei era a întări pe Tesaloniceni în credința cea adevărată. Pavel se temea adecă, că auđind Tesaloniceni de pătimirile lui în Roma, Filipi, Corint, se vor slăbi în credință. El aduce ca esemplu pre Christos, care încă a suferit până la

cruce pentru răscumpărarea némului omenesc; consoléză pre cei-ce se scârbesc pentru mórte și pre cei cari căduseră în indoială — învățându-’i despre învierea morților; astfel întărindu-’i în speranța învierii îi îndemná la răbdare în scârbe și a fi mulțamitorii fiului lui Dumneđeú pentru tóte.

Cuprinsul special: În cap 1—3 al epistolei I-a se adreséză Pavel cătră comunitatea creștină din Tesalonic vorbind despre referința sa față de acéstă comunitate și laudându-o pentru primirea învățăturilor sale și pentru tăria credinței, ce o arată și în timp de persecuțiunii. Apostolul își exprimă dorința sa de a puté cerceta érá pre Tesaloniceni, la care rógă pre Dumneđeú ca să-’i ajute. Dela cap 4 până la fine dá Pavel învățături morale, și despre învierea celor răposați înainte de venirea lui Christos. Epistola acéstă se încheie cu consiliu, cum trebuie să se pórte creștinii între sine, cu îndreptări despre rugăciune și despre darul profetic.

§. 99.

Epistola II cătră Tesaloniceni.

9. Acéstă epistolă o scrise Apostolul curênd după cea dintâi cătră Tesaloniceni. Prin epistola acéstă autorul are de scop a delătura unele păreri greșite, mai ales despre învierea morților; căci provocându-se uni la autoritatea lui Pavel, lățiseră credința, că a sosit învierea morților. Pavel îi îndemná a se feri de astfel de învățături greșite spunându-le despre unele semne, cari vor premerge învierii, îi laudă în fine pentru tăria credinței lor, care sporesce și îi îndemná a ține învățăturile, cari le-a dat lor.

Cuprinsul special: Comunitatea creștinéscă din Tesalonic fiind întemeiată din păgâni, pe cât strălucea prin fapte evangeliice, pe atât era de altă parte preocupată de unele datini păgâne și nu pricepea mai ales a doua venire a lui Christos. Apostolul îi învață a nu fi îngrijiți pentru cei morți, ca păgânii, cari nu speréză în nemuirea sufletului; căci dacă Chri-

stos a înviat din morți, pot crede, că și pe ei îi va scula. Timpul venirii lui Christos de a doua oară nu este hotărît; acela însă nu este departe și de aceea să privegheze neîncetat, și să spereze a dobândi fericirea prin credința în Christos. Îndemnă la iubire numai între ei dară și către toți oamenii și mai ales îi învață, cum trebuie a se purta către cei ce nu ascultă de poruncile evanghelice. Pre unii ca aceștia sunt datorii a-î sfătui și îndrepta cu blândețe ferindu-se a nu căde însuși în păcat. Pre comunitatea din Tesalonic o îndemnă a asculta de învățătorii lor și a-î onora pentru mărirea numelui lui Christos. În fine îi îndemnă la rugăciune neîncetată.

§. 100.

Epistola I-a către Timotei.

10. Timotei a fost născut la Dervi în Licaonia, din tată păgân ¹⁾ și mamă evreică. ²⁾ El împreună cu muma sa și buna sa trecu la creștinătate. Pentru tăria credinței lui, Pavel îl luă la sine, îl avu soț în mai multe călătorii și 'l crescă în toate cele spirituale, așa în cât se vede, că Timotei a fost cel mai de aproape și mai intim învățacel al lui Pavel. Mergând Pavel la Ierusalim pre Timotei îl lăsă priveghetor (Episcop) peste biserica din Efes și ne mai putând a se întâlni în persoană cu el i-a scris două epistole, cari sunt de cel mai mare preț pentru regularea bisericeii. Ambele epistole către Timotei, dimpreună cu cea către Tit, s'aun numit pe drept epistole pastorale, pentru-că în partea cea mai mare cuprind îndreptări pentru chemarea preoțescă.

Locul de unde a trimis Apostolul această epistolă nu se poate constata cu siguritate. Mai probabilă este părerea, că ambele epistole către Timotei sunt trimise din Roma. Prin epistola I-a îndemnă Pavel pe

¹⁾ Gal. II, 3.

²⁾ II Timot. I, 5.

Timotei a priveghea pentru păstrarea în curăţenie a legii lui Christos, mai ales faţă de învăţăturile unor eretici; spre scopul acesta dă lui Timotei, celui mai predilect învăţăcel al său, unele învăţături în privinţa aşedării preoţilor, în privinţa căsătoriei şi a postului, şi alte directive ale vieţii creştinesci.

Cuprinsul special: Apostolul arătând spiritul cel adevărat şi scopul religiunii creştine, combate pe unii învăţători mincinoşi, cari s'au ivit în Efes. Aici stăruiau unii a se conserva şi în creştinism unele datini luate din legea lui Moise, opreau căsătoria şi unele mâncări. Prin acesta s'au produs certe între creştini. Pavel dechiară pe atari învăţători rătăciţi de făţarnici şi înşelători, cari fac profesiune de câştig din religiune. În contra acestora arată el că temeiul adevărat al moralei creştine este *iubirea*. Acastă iubire, care produce toate virtuţile creştinesci, isvoresce din conştiinţa curată şi mai ales din încredinţarea despre darul lui Dumnezeu dat ómenilor prin întruparea fiului lui; Christos venind cu trupul pe pământ prin restignirea sa pe cruce a învins mórtea şi făcându-se mijlocitor între om şi Dumnezeu a salvat genul omenesc.

De însemnătate deosebită pentru biserică sunt datorinţele, ce le impune Pavel unui episcop şi peste tot servitorilor bisericesci. Episcopul să fie învăţător, conducător, sêvêrsitor al tainelor şi model de moralitate înaintea ómenilor în viaţa conjugală şi familiară; să nu fie numai de curênd botezat; pre bătrâni să-î dojenescă cu blândete ca pre nisce părinţi, pre cei tineri ca pre nisce fraţi; să ordoneze de preoţi numai bărbaţi oneşti, binepregătiţi şi probaţi în credinţa lor. Recomândă cetirea cărţilor testamentului vechi ca unele, ce sunt folositoare şi pregătitoare pentru înţelegerea mântuirii prin Christos. Episcopul să înveţe cu totă ocasiunea îndreptând pre cei greşiţi cu cuvinte blânde; să se róge pentru toţi creştinii şi necreştinii. Femeea nu are drept a cuvênta în biserică. Datorinţa femeii este a asculta de bărbat, a nasce fi, a-î cresce bine şi a fi cu cuviinţă în toate lucrurile ei. Sclavi să fie supuşii domnilor lor, creştinii să nu fie iubitori de avuţi şi avari; căci aceste viciuri pre mulţi i-au abătut dela creştinism.

Pietatea și cumpătarea este cea mai mare avere. Cei avuți să facă bine săracilor câștigându-și astfel comoră în cer.

§. 101.

Epistola II-a către Timotei.

11. În a doua epistolă către Timotei, pre care'l are în vie memorie, se plânge Pavel contra nestatorniciei unora, cari au căzut din credință; laudă purtarea lui Onisifor, care s'a alipit lângă el; atrage atențiunea lui Timotei la timpurile viitoare, în cari biserica va avea a întâmpina multe greutăți mai ales pentru slăbiciunile ómenilor. Dându-și era învățătură și spunându-și, că el (Pavel) are după scurt timp să moră, îl îndemna a conlucra cu bărbăție pentru consolidarea credinței între popóre; doresce, ca să vină cât mai curând și Timotei la Roma.

Cuprinsul special: Pavel rógă pre Timotei să vină la el dimpreună cu Marcu spre a-l cerceta și mângăia în prinsóre. De nouă dá învățătură lui Timotei, cum are a să purta în chie-marea sa, și-l îndemna a fi, după esemplul său, statornic în timp de suferințe; vorbește era despre învățăturile greșite, de cari îndemna pre Timotei a se feri și a le combate cu blândețe; prevestesce, că astfel de învățătură greșite se vor ivi și în viitor, pentru care vor fi siliți a și muri. Încheie cu salutări și binecuvântări.

§. 102.

Epistola către Tit.

12. Tit a fost roman, prin urmare păgân; el primind botezul dela Pavel a călătorit cu acesta la Ierusalim;¹⁾ de aceea Pavel îl numesce soț de călătorie al său. Tit a mers la Creta spre a organiza biserica de acolo;²⁾ de aceea tradițiunea bisericescă îl numesce pre el cel dintâi episcop în Creta.

¹⁾ Gal. II, 1—3.

²⁾ Tit I.

Epistola către Tit o-a trimis apostolul Pavel pe când se afla în Efes. Ea încă pòrtă caracterul epistolelor celor două trimise de Apostolul către Timotei. Tòte trei se numesc de esegeții biblicii epistole pastorale.

În acéstă epistolă mulțămesc Pavel lui Dumnezeu pentru bună cucernicia lui Tit, învățând pre acesta credința în Christos, care mai înainte a fost promis ómenilor dela Dumnezeu; fiind Tit pus de Pavel în Creta, pentru a aședa prin cetății preoții, îl instrueză prin acéstă epistolă, a fi cu luare aminte la aședarea acelora și 'l învață, ce calități trebuie să aibă aceia, cari sunt chieმაți la preoție; îi arată cum trebuie a procede față de aceia, cari se abat dela credința cea adevărată; îl face atent la unele slăbiciuni ale creștinilor; învață despre mîncări, despre purtarea celor bêtrâni către cei mai tineri, despre purtarea servilor către domnii lor, și îndemnă a se feri de dispute deșerte despre ale legii ș. a.

Cuprinsul special: Apostolul arată darul dat ómenilor prin venirea lui Christos pe pămênt. Creștinul în urma acestui dar nu mai rătăcesce în întunec, nici nu mai este sclav al plăcerilor și poftelor. Darul acesta al Spiritului sânt îl primesce omul prin botez, care este a doua nascere. Acest dar s'a dat ómenilor numai prin învățăturile, dar' și prin mórtea lui Iisus Christos, care 'și-a descoperit cea mai mare iubire de ómeni. Prin credința în Christos omul se sântesc și întăresce întru împlinirea preceptelor dumnezeesci spre deosebire de păgâni, cari trăiesc în rêtăcire. Din împlinirea voiei lui Dumnezeu prin fapte bune rezultă pentru creștin fericirea eternă.

§. 103.

Epistola către Filimon.

13. Epistola către Filimon, un bărbat avut și cu vađa din Colosa, este numai de un cap și prin ur-

mare cea mai scurtă între epistolele lui Pavel. Ea e scrisă din captivitatea din Roma. Cuprinsul ei este acesta: Onisim, sluga lui Filimon, fugind a venit la Pavel, dela care a primit botezul; deci Pavel scrie lui Filimon și laudând pre Onisim, care i-'a fost lui de ajutor, îl rógă ca să-'l reprimescă pre acela și să-'l aibă nu ca pre un serv ci ca pre un frate; încheie cu rugarea cătră Filimon, ca să-'i gătescă quartir, pre când va merge din Roma la el.

§. 104.

Epistola apostolului Pavel cătră Evrei.

14. Acésta epistolă e trimisă din Italia. Ea e îndreptată cătră Evreii creștinați din Palestina, fiind că aceștia nu se puteau desbăera de legea mosaică și nu pricepeau pe deplin referința legii nouă față de legea veche. Apostolul îi chiarifică despre venirea lui Christos, asemănând legea veche cu umbra și cu o promisiune, érá legea cea nouă cu darul și împlinirea promisiunii făcute ómenilor prin proroci; îi învață că legea veche cu tóte jertfele și cu preoția lui Aron a încetat; îi îndémná la credința în Christos, care s'a adus pre sine jertfă pentru toți și a căruí demnitate preoțască și împărătescă a fost mai înainte închipuită prin Melchisedec. Întărindu-í astfel în credință îi îmbărbătează de a suferi pentru Christos chiar mórte și încheie cu unele învățături și mângăeri în suferințe.

În privința autorului cărții aceștea s'aú arătat unele indoeli. În timpul mai vechi credeau unii, că acésta epistolă nu este compusă de Pavel, ci de un învățacel al apostolilor, dintre cari unii numesce pre Luca, alții pre Varnava și alții pre Climent Romanul. Părerea

acésta este sprijinită prin însăși epistola ¹⁾ de sub întrebare, prin deosebirea în stil de cătră celelalte epistole ale lui Pavel și prin lipsa de introducere, care la toate celelalte epistole ale apostolului Pavel se află. În contra acestor păreri însă stă potrivirea ideilor, icónelor și chiar și a unor expresiuni din acésta epistolă, cu cele exprimate în celelalte epistole ale apostolului Pavel.

Cuprinsul special: După ce a vorbit Dumneđeșu ómenilor în timpurile de mai înainte de multe ori și în felurite moduri, mai pe urmă a vorbit el cu noi prin însuși fiul sěșu, care pentru mântuirea nóstră, făcěndu-sě om a suferit și mórte pentru noi. Christos a fost om desěvěșit deosebindu-sě de ceilalți ómeni prin sântenia sa, și tot deodată Dumneđeșu adevěrat, care a luat parte la facerea lumii. Moise a fost serv al lui Dumneđeșu, ér' Christos este însuși fiul lui Dumneđeșu. Christos murind pre cruce înviind din morți și înălțându-se la cer, unde șade deadrěpta Tatălui, a întemeiat legea nouă cu promisiuni cu mult mai mari și mai înalte de cât ale legii vechi, date prin Moise. Christos este preotul cel Mare, care s'a adus pre sine jertfa pentru ómeni spre împăcarea lor cu Dumneđeșu. Jertfa lui Christos, care este mai pre sus ca a legii vechi, folosesce numai celor ce cred în El și duc o viață curată și sântă. Legea lui Moise a fost numai o pregătire a venirii lui Christos. Venind Christos a încetat legea mosaică cu tot cultul ei.

Apostolul ia în nume de rău cerbicia Iudeilor, cari după pregătirea lor prin legea veche ar trebui mai întâi să primescă creștinismul fără împotrivire. Ei însă se arată străini și asemenea pruncilor, căroră nu li se póte da mănăcări mai grele ci numai lapte. Cu atât mai tare osăndesce pre creștini, cari din nepricepere lăsând creștinismul s'aú întors érá la Iudaism. Căsătoria o pune în mare onóre, érá desfrěul il condamná. Indatoréză pre creștini a asculta de invěțătorii lor și a-í onora, căci numai așa le va ușura sarcina cea grea. Binefacerilor cătră sěraci le dá însemnătatea unor jertfe cătră Dumneđeșu.

¹⁾ II, 3.

b) *Epistolele sobornicesci.*

§. 105.

Epistola apostolului Iacov.

1. Epistolele, cari nu sunt scrise de Pavel, șapte la număr, s'au numit din vechime ¹⁾ de biserică cu numirea comună de epistole sobornicesci sau catolice. Prin numirea acésta este însemnat atât cuprinsul lor general cât și destinațiunea lor pentru toți. Cea dintâi între epistolele sobornicesci ocură în bibliie epistola lui Iacov. Epistola apostolului Iacov a fost destinată pentru toți Evreii creștini aflători afară din Palestina (Evreii împrășciați); după cuprinsul ei moral și general, este de mare folos pentru întréga creștinătate. Ea a fost scrisă cu puțin înainte de mórtea autorului (a. 62 după Christos) Pe când apostolul Pavel pune mare preț pe credința în Christos, pe atunci apostolul Iacov accentuează cu deosebire faptele, cari ca un fruct au să se producă din credință.

Cuprinsul special: Dumnezeu este perfect, neschimbăcios și voiesce numai binele. Dela el au ómenii numai daruri folositoare. Omul din contră este supus păcatului, care mai de multe ori se nasce din poftale trupesci. Omul nu păcătuiesce numai când face rău, dar' și când, putând, nu face binele. Toți ómenii păcătuiesc. Se pot însă curăți de păcate prin părerea adevărată de rău, și conținere dela păcat. Evangelia lui Christos eliberază pre om din jugul păcatului. Nu este destul numai a crede în Christos și în învățăturile lui, dar' a și aréta credința prin fapte. Iacov învață, că nu este destul a observa o poruncă, și alta nu; cine calcă o poruncă pre tóte le calcă, adecă face o știrbitură în lege. Iubirea deapropelui o pune el mai presus de tóte; conform acestei legi învață a nu preferi în biserică pre bogați, ci a se purta și cătră séraci deopotrivă; îndemnă la răbdare, aducând de model răbdarea lui Iov.

¹⁾ Eusebiu hist. ec. II, 23.

Arătând câtă stricăciune aduce și cât de urite sunt vorbirile deșarte și clevetele îndemnă pre creștinii a-și înfrâna limba și opresce în specie jurământul. Pre cei rătăciți și păcătoși este datorință a-î îndrepta cu blândețe. Rugăciunea însoțită de credință o ascultă Dumnezeu, dacă lucrul cerut este bun și plăcut lui Dumnezeu. De este cineva bolnav, preoții bisericii să se roge pentru el. Pentru binefacerile primite dela Dumnezeu, este creștinul dator a mulțami.

§. 106.

Epistola I sobornicească a apostolului Petru.

2. Petru a îndreptat întâia sa epistolă sobornicească către Jidovii creștini împrăștiați în provinciile: Pont, Capadochia, Asia mică, Bitinia. Despre timpul când și locul, unde s'a scris epistolele, nu se poate dice ceva sigur. Atâta însă se poate lua ca sigur, că dacă sub Vavilon se înțelege Roma, epistolele le-a scris Petru din Roma. — probabil nu mult înainte de martirul său. Epistola acesta prevestesce venirea lui Christos, vestirea evanghelii lui și la păgâni, răscumpărarea neamului omenesc. În partea din urmă dă învățături morale creștinescî mai speciale despre ascultarea sușilor către stăpânire, despre datorințele servilor către domni, purtarea tinerilor către bătrâni, și despre armonia, ce trebuie să existe între cei căsătoriți; îndemnă a-și stăpâni fie-care limbă și a nu se amesteca în lucruri străine; învață despre înviere și judecata, ce va să fie.

Cuprinsul special: Prin epistola acesta îndemnă ap. Petru pe creștinii, cari trăesc în contact cu păgânii a fi cu răbdare și cu înțelepciune — numărând datorințele, ce le au; îi îndreptă a se deosebi de păgâni prin o viață sântă. Timpul, ce mai au a-l petrece pe pământ, să îl folosescă spre binefaceri deapropelui; îi mângăe pentru suferințele, ce le vin din partea păgânilor promițându-le răsplată cerescă.

§. 107.

Epistola a II-a a apostolului Petru.

3. Epistola a doua sobornicească a apostolului Petru a fost trimisă la aceleași comunități creștine ca și cea dintâi. Ea învață despre credința în Christos, care s'a vestit mai înainte prin proroci; desmântă a nu da credemânt unor răi credincioși, cari se îndoesc despre a doua venire a lui Christos; încât pentru timpul venirii, învață, că nu este departe; de aceea fiesc care trebuie să fie gata și pregătit cu fapte bune; învață, că timpul nu trebuie socotit după ómenī, ci după vecinicia lui Dumnezeu, înaintea căruia o mie, două, sute de ani se socotesc ca o ȃi.

Cuprinsul special: Apostolul Petru arată că fiind martor schimbării la față a lui Christos s'a convins despre mărirea lui dumnezească și asigură și pre alții despre acésta și despre a doua venire, a lui Christos. Spre a întări și mai mult acest adevăr se provóacă la proroci, cari au spus mai înainte tóte cele ce s'a întemplat cu Christos. Invățaturile lui Christos sunt perfecte, adevărate și eterne; Christos a răscumpărat pre ómenī nu cu argint și aur ci prin scump sângele său. El nevinovat a suferit pentru vinovați și prin acésta a apropiat pre om de Dumnezeu. Christos a murit pe cruce, a fost îngropat și înviind din morți s'a suit la ceruri. El va veni érá să judece lumea. Prin întârzierea lui lasă păcătoșilor timp de îndreptare. Creștinii să se pórte ca sântii lui Dumnezeu, să fie ca membrii unui corp sânt, să formeze o preoție sântă, să fie un popor al lui Dumnezeu și să se țină de biserica adevărată. Ei să se iubească nu numai între sine, ci și pre alții, cari nu sunt creștinii. Creștinii să sufere cu bucurie pentru numele lui Christos — fiind încredințați, că nimenea nu le póte strica; în suferințe să aibă ca exemplu pre Christos, care n'a răsplătit cu rău celor cari 'i-au făcut rău.

§. 108.

Epistola I sobornicească a apostolului Ioan.

4. Când s'a scris acésta epistolă, nu se póte sci. Să dá cu socotéla a fi fost scrisă și trimisă tot odată

cu evangelia. Epistola întâia sobornicească a apostolului Ioan se caracterizează prin același spirit, care îl aflăm în evangelia scrisă de el; anume se întonează și aci cu deosebire dumnezeirea lui Christos, firea lui de o ființă cu Tatăl și mântuirea neamului omenesc prin credința în el; și aci este manifestat același spirit al blândețelor, al alipirii, al iubirii din tot sufletul de Christos; căci iubirea cea adevărată mai ales este obiectul cel de frunte al învățaturii lui; pentru această iubire aduce de exemplu pre Christos. Ioan îndemnă pre creștinii a se feri de învățatorii mincinoși, cari negă dumnezeirea lui Christos și venirea lui în lume, și îndemnă a iubi pre Dumnezeu și pre deapropiele, a se feri de păcat cu deosebire de închinarea la idolii.

Cuprinsul special: Christos este fiul lui Dumnezeu, numit așa de Tatăl la botez la râul Iordan. Omenii formează prin credința în el o societate. Christos aducându-se pre sine jertfă pentru păcatele oamenilor a dat exemplul cel mai mare de iubire. Omenii cunoscând învățăturile lui și urmând lor se fac demni de fericirea eternă.

Toți oamenii sunt păcătoși numai Dumnezeu este fără păcat. Sunt păcate de moarte și mai ușore. Prin pocăință câștigă omul iertare și se renaște. Iubirea de Dumnezeu este cea dintâi datorință; dela ea se derivă și datorința de a se iubi oamenii între sine, precum și Dumnezeu a iubit pe oameni. Nu poate iubi cineva pe oameni fără a iubi pe Dumnezeu; și nu poate dice cineva, că iubesc pe Dumnezeu fără a iubi și pe oameni. Iubirea adevărată către Dumnezeu nu purcede din frică. Iubirea nu se arată numai prin vorbe, ci prin faptele milosteniei.

§. 109.

Epistola a II sobornicească a apostolului Ioan.

5. Apostolul Ioan scrie epistola acesta către o femeie alésă, al căreii nume nu se scie. Când s'a scris a II și a III epistolă este necunoscut. În ea desco-

pere apostolul Ioan bucuria sa pentru buna crestere a fiilor ei — și o îndemnă a nu crede unor înșelători, cari și pre fiii ei se încercă a-îi desmânta dela credința în Christos. Învață a susține iubirea frățescă și a fi cu statornicie în învățăturile, ce le-a primit dela el.

§. 110.

Epistola III sobornicescă a apostolului Ioan.

6. În a treia epistolă învață apostolul Ioan iubirea de străini, laudă pre Gaie, căruia îi trimite această epistolă, pentru iubirea sa de străini și îl îndemnă a avea și pe viitor aceeași iubire; pe un om cu numele Diotref îl ține de rău, căci nu numai singur nu dă sêracilor, dară desmântă și pre alții dela acesta. In fine laudă pe un creștin numit Dimitrie.

§. 111.

Epistola sobornicescă a apostolului Iuda.

7. Epistola sobornicescă a apostolului Iuda este îndreptată în contra învățătorilor mincinoși, cari vor să nege dumnezeirea lui Christos; prin această epistolă îndemnă apostolul Iuda pre cei credincioși a se feri și a păzi în curățenie învățăturile dumnezeesci; aduce de exemplu pedepsele lui Dumnezeu asupra acelor, cari s'aũ mândrit și aũ fost în necredință, precum pre ângerii cei răi, Sodoma și Gomora ș. a. Pre unii ca aceștia este datorința cu sfatul și cu amenințarea pedepsei lui Dumnezeu a-îi întorce la credința adevărată ferindu-se însuși de păcat.

C. Cartea profetică.

§. 112.

Apocalipsa sântului Ioan.

Cartea acesta a testamentului nou are un caracter deosebit de celelalte cărți; după cum arată și numirea

ei, cuprinsul ei e o descoperire profetică făcută de S. Ioan evangelistul, pe timpul când se afla pe insula Patmos. Ioan evangelistul a avut în o Duminecă deosebite vedenii, cari după mandatul ângerului le scrise spre a le trimite la 7 cetăți din Asia mică. Christos însuși prevestise cele ce vor urma și în deosebii învingerea învățăturilor sale evanghelice și a bisericeii întemeiate de el. Apocalipsa conține în sine în forma simbolică lucruri numai despre cele întâmplăte față de biserică dar' și despre cele viitoare și mai ales despre sôrtea, luptele și învingerea evangheliei și a bisericeii lui Christos. Scopul scrierii aceștia se vede a fi fost a pregăti și îmbărbăta pre creștinii pentru suferințele cele viitoare. La descoperirea acestora se servește S. Ioan de icône luate din Testamentul vechii dând întregului o formă de tot plastică. Tema scrierii este a arăta în mod simbolic și mistic învingerea împărăției lui Dumnezeu peste păgânii și Iudeii. Cetitorul atent va afla în scrierea acêsta și un grad ôre-care de măestrie în forma compunerii ei. O simetrie perfectă se pôte observa în întregul și în părții; simetria acêsta se razimă mai ales pe numerii fundamentali 7 și 3. Cartea acêsta este de preț pentru biserică atât din punct de vedere dogmatic cât și istoric.

Cuprinsul special al apocalipsei: In capul 1—3 se cuprinde o întroducere, în care autorul spune, că pe insula Patmos a avut o descoperire dumnezească. Acêstă descoperire o comunică el în șapte epistole la șapte comunități din Asia mică și privește la trebuințele și sôrtea bisericeii. Descoperirea însași se cuprinde în capetele IV—XXII. Scena celor descoperite este cerul (c. IV). Evangelistul răpindu-se în cer vede pre Dumnezeu ședând pe tron încunjurat de 24 bătrâni ținând cartea sorții închisă cu 7 sigile. Vede pre Mesia în chipul unui miel cu 7 ochii și 7 corne rupând sigilele. Cele d'întâi 6 sigile des-

coper mari nenorociri pentru locuitorii pământului. Un cal roșu-negru însemnează resbelul. După sigilul al 5-lea es sufltele martirilor și se spune, că creștinii vor mai suferi până la a doua venire a lui Christos, pentru de a judeca lumea. Desfăcându-se sigilul al 6-lea se descopere semne înfricoșate cari vor premerge judecării de pre urmă (c. IV, V, VI.) La ruperea sigilului al 7-lea, șapte ângerî suflă în șapte trâmbițe și vestese apropierea judecării de pe urmă. Aci se arată sôrtea bisericeî și lățirea ei peste tot pământul. Diavolul persecută pre Christos, căruia i se deschide cerul. De acolo după o luptă fiind învins și isgonit vine pe pământ cu două animale pentru a persecuta pre creștinii. Unul din aceste animale este anti-christ cu deuce côrne și șapte capete. Vavilonul cel mare (Roma) se va surpa, antichrist învins de Mesia va fi aruncat în puciósă arđetóre și pe o mie de anî aruncat în întunec; după aceea va urma învierea credincioșilor; și după ce de nou se va încerca diavolul a supune lumea, va fi învins, se va ținê judecata de pe urmă, va urma condamnarea celor rêi și preste cei bunî va urma împărăția cea vecinică, în care va împărăți Christos.

Adaus: Încât unele scrieri ivite în deceniile prime după mórtea apostolilor aũ un interes, dacã nu mai mult dar cel puțin istoric, și mai ales încât la tractarea cãrților sântei scripturî a Testamentului nou s'a făcut amintire și de unele cãrți necanonice și apocrife, nu póte fi de prisos a numêra la locul acesta cel puțin după nume astfel de scrieri ivite în literatura cea dintâi bisericescã. Aceste scrieri meritã a le aminti aici și pentrucã multe din ele aũ avut într'un timp autoritate bisericescã și chiar canonicã, până când adevérindu-se de neautentice s'aũ redus la adevêrata lor valóre. Fiind-cã nu tóte se pot pune într'o categorie vor urma: *I. scrieri de caracter bisericesc, delaturate însã din canon;* *II. Apocrifele* (cãrțile mincinoșe) Testamentului nou.

I. Scrierile de caracter bisericesc delăturate din canon.

a) Scrieri ale părinților apostolesci.

1. *O scriere a lui Varnava*, a soțului apostolului Pavel din întâia călătorie, constătore din 21 capete¹⁾. Climent al Alecsandriei și Origene sê provócă la acêstă scriere ca la una autentică și sântă. Canonicitatea s'a tras în timpurile următore la îndoelă și s'a separat de celelalte scrieri sante. Ea rămâne însă de însemnătate istorică pentru vechimea ei, fiind scrisă, curênd după risipirea Ierusalimului. Cartea acêsta tracteză despre dogme și despre încetarea legii mosaice, voind să abată pre creștiniî făcuți dintre Iudei de a recădea în mosaism.

2. *O epistolă a lui Climent Romanul cătră Corintenii* din 59 capete, care după Eusebiu²⁾ sê vede a fi stat în mare autoritate prin seculul al treilea creștinesc. Sub numele lui Climent Romanul alătura cu acêstă epistolă s'a făcut mai târziu multe adause și falsificate. Scrierea acêsta sê încercă a împreuna și împăca ideile lui Pavel cu ale lui Iacov.

3. *Șapte epistole ale lui Ignațiu*, care muri ca martir în Roma (a. 118 d. Christos) Policarp și Irineu amintesc despre epistolele acestea. Nicî aceste epistole nu sunt scutite de prepusul unor adause falsificate tendențioșe, adause, cari privesc ierarchia. Aceste epistole tracteză despre lucrul mântuirii omenilor prin Christos.

4. *O epistolă a lui Policarp, episcopul Smirnei*, care a fost învățacelul apostolului Ioan și a murit ca martir (a. 167 după Christos). Despre autenticitatea epistolei acestia dă mărturie Eusebiu.³⁾ Scrierea acêsta tracteză despre ființa dumnezeescă și omenescă a lui Christos și scopul întrupării lui Christos.

5. *Epistola cătră Diognet*, care să fie scrisă de un creștin la începutul seculului al doilea. Interesantă este epistola acêsta, pentru-că din cuprinsul ei sê vêd privirile creștinilor celor dintăi despre învățăturile evanghelice spre deosebire de Iudei și păgânî. In ea sunt pronunțate învățăturile Apostolilor. Epi-

¹⁾ Hefele: patrum apost. opera.

²⁾ Hist. ec. III, 16.

³⁾ Hist. ec. III, 36. IV, 14.

stola învață despre dumnezeirea lui Iisus, ființa lui fără început și finit, deosebirea lui de Tatăl și de lume. Invățaturile cuprinse în această scriere nu sunt străine de ale bisericei întregi creștinesci.

6. *Cartea păstorului Herma*¹⁾, era o scriere mult folosită în seculul al doilea și socotită chiar de sântă. Ea însă e scrisă în seculul al doilea creștinesc de alt autor.

Alte scrieri, cari parte s'a u pierdut de tot, sau părți din ele, mai sunt a se aminti: a lui Papias, Hegesip, Codrat.

b) *Evangelii vechi delăturate din canon.*

1. *Evangelia Evreilor* se apropie mult de evangelia lui Matei, conține însă unele adause, cari dovedesc neautenticitatea ei. Până s'a dovedit neautenticitatea ei, se credea de mulți a fi această evanghelie originalul, după care evangelia adevărată a lui Matei să se fi compus. Evangelia aceasta se vede a fi o prelucrare după celelalte evanghelii și s'a întocmit pe sama creștinilor evrei, și a ramas în întrebuintare la sectele Nasareilor, Ebioniților și a Sirilor.

2. *Evangelia lui Petru* s'a ivit, după mărturiile lui Eusebiu²⁾ și Ieronim, mai întâi în Cilicia în seculul al doilea. Ea a fost oprită însă din usul bisericesc prin Serapion, episcopul Antiochiei, ca una ce conținea învățături greșite mai ales despre nascerea după trup a lui Iisus; în multe privințe convine cu evangelia Evreilor; ea conține unele părți din evangeliile adevărate.

Despre altă *evangelie numită a Egiptenilor* este prea puțin cunoscut.

II. Apocrifele Testamentului nou.

1. *Protoevangelia atribuită lui Iacov*, fratelui Domnului. In ea, deși se află unele pasaje reproduse verbal după Matei, are totuși unele părți adause după fantasmă, despre nascere Mariei, maicei Domnului, și despre nascerea lui Iisus. Ea constă din 25 capete; în capul ultim se țice a fi scrisă de Iacov. In faptă însă este un product apocrif din seculul al doilea cu scop a

¹⁾ Rom. XVI, 14.

²⁾ Hist. ec. VI, 12.

arăta și mai lămurit nascerea minunată a Mariei și a lui Iisus. Origine și după el Gregoriu de Nazianz vorbesc de evangelia acésta ca despre o scriere cunoscută pe timpul lor. Era ceva usitat din partea învățaților păgâni a compune cărți și pentru a da o autoritate mai mare scrierilor lor, ale substitui de autor pre alt învățat, cu autoritate. Acest us s'a adoptat și de unii învățați creștini, cari voind să completeze cu ceva, ce după părerea lor credeaū de bun, să foloseaū la scrierile lor de numele vre unui apostol. Sunt și apocrife făcute de eretici cu intențiunea a lăți învățăturile lor greșite. Incă Pavel trage atențiunea asupra astor fel de scrieri.¹⁾

2. *Erangelia copilăriei lui Iisus*, care se atribue apostolului Toma, în realitate ea este însă o scriere apocrifă din seculul al doilea; precum arată titula, ea are de scop a îndeplini istoria copilăriei lui Iisus începând dela anul al 5-lea până la al 12, unde convine cu Luca. Fiindcă cuprinde unele minuni, cari să le fi sêvêșit Iisus ca copil, să vede a fi tendențioasă; prin ea a voit autorul ei să documenteze natura dumnezească în Iisus, care s'a arătat dela început. Evangelia acésta o folosiră unele secte creștine, precum Manicheii și Gnosticii. Biserica ortodoxă însă încă dela început s'a ferit de acésta scriere.

3. *Evangelia lui Nicodim*, cunoscută sub numele acesta numai în seculul al 8-lea. Cuprinsul ei este tot acela care, se află în scrierea din seculul al doilea, numită *actele lui Pilat*, cari aū fost dela început recunoscute ca apocrife. Evangelia acésta tractéază despre învierea și petrecerea lui Christos în iad după învierea sa.

Afară de acestea mai sunt de numêrat între scrierile mincinoșe: *faptele apostolilor și apocalipsa atribuită lui Petru*, (*Pseudo-Clementinele*, *apocalipsa lui Moise*, *apocalipsa lui Elie*, *Sibilinile creștine*, *testamentul celor 12 patriarhă*, ș. a., cari se pot numi produse ale fantasiei și prin urmare fără nici o însemnătate reală pentru biserică.

---

¹⁾ II Tes. II, 2; III, 17.

SECȚIUNEA II.

Cunoscințe istorice-biblice.

Partea I.

Prospect în istoria biblică.

CAP I.

*Cele mai vechi date istorice despre omenime până la
Avraam (a. 2000 a. Chr.).*

§. 1.

Istoria biblică începe cu facerea lumii și a omului celui dintâi. Sub lume se înțeleg toate ființele și corpurile ceresci și pământesci. Toate acelea le-a creat Dumnezeu în 6 zile din nimic. Adecă la început nu exista nimic fără numai Dumnezeu.

În ziua dintâi creă Dumnezeu lumina (materia). În ziua a doua făcu Dumnezeu firmamentul, adecă separă materia solidă de cea fluidă și făcu cerul și pământul, aerul și apa. În ziua a treia separă Dumnezeu uscatul de apă și dădu început vegetalelor. În ziua a patra făcu corpurile ceresci, precum soarele și celelalte stele. În ziua a cincia făcu Dumnezeu animalele de pre uscat și din apă. În ziua a șasa a creat Dumnezeu pre om ca pre cea mai perfectă ființă pre pământ după chipul și asemănarea sa. Pre omul cel dintâi 'l-a creat Dumnezeu din pământ și spirit din suflarea sa, și 'l-a

Facerea
lunii.
(Fac. I și II).

Facerea
omului.

numit Adam. Din o cóstă a lui a făcut Dumneđeũ femeea cea dintâi, Eva. Pre ambii, i-a pus Dumneđeũ sã viețuescã într'o grãdinã frumósã, care se numesce raĩ (paradis, Edem) făcẽndu-ĩ domni peste tóte vietãțile.

§. 2.

Orĩ cãt de perfecte erau însușirile omului la început, totuși Dumneđeũ ca sã scie omul, cã are sã asculte de Dumneđeũ, dãdu lui Adam voie, ca din tóte bunãțãile locului aceluia frumos, unde se afla, sã pótã lua, numai dintr'un pom anumit sã nu mãnãnce póme. Adam însă nu observã porunca lui Dumneđeũ, ci fiind îndemnat de muierea sa Eva, érá Eva de șarpe (diavolul) luã și mãnca și din pomul oprit. Prin acésta mãniã pe Dumneđeũ, carele pentru aceea il lipsi de tóte bunãțãile, ce le avuse pãnã atunci, scoțẽndu-l din raiul pãmẽntesc, dimpreunã și pe Eva.

Pecatul acesta se numesce strãmoșesc și se estinde și asupra urmãtorilor lui Adam, adecã asupra tuturor ómenilor. Adam și Eva scoși din raĩ se aflã într'o stare cu totul nouã. Eĩ devenirã mãi debilĩ atãt sufletește, cãt și trupesce. Cu lucrul mânilor lor trebuiau sã-și agonisescã hrana. Eraũ supuși la dureri și la mórte. Dumneđeũ însă le promise eliberare de pecatul acesta prin trimiterea fiului sãu, Domnului Christos, de care s'a đis, cã „va sdrobi capul șarpelui“ (diavolului). Dumneđeũ pedepsi pre Eva, đicẽndu-ĩ cã intru dureri sã nascã fiĩ. Ea nascu fiĩ, dintre carĩ Cain omorĩ pre fratele sãu Avel din invidie, cãci jertfa acestuia adusã din cele mãi frumoșe ale turmei sale de vite se arãtã mãi bine primitã înaintea lui Dumneđeũ, decãt a lui Cain, carele fiind agronom adusese din ródele pãmẽntului ce avuse mãi rãu. In urma acestei fapte

Pecatul strãmoșesc.
(Fac. III).

Cain și Avel
(Fac. IV).

Cain, neliniștit în conștiința sa și muștrat de Dumnezeu, rătăcesce ca o fără sêlbatică neaflându-și liniște, până când fu ucis de un consângean al sêu.

După omorîrea lui Avel, Eva născu încă un fiu, pe Sit, care avea natură blândă ca și Avel.

§. 3.

Următorii lui Cain au fost rēi, éra următorii lui Sit au fost temetori de Dumnezeu. După 7 generațiunii din următorii lui Cain și 10 generațiunii din următorii lui Sit în rēstimp cam de 1700 anî dela facerea lumii, s'au corupt moravurile ómenilor într'atâta, încât Dumnezeu nu mai putu suferi fărădelegile lor, ci decise a nimici tóte prin o vērsare mare de apă. Acésta a și urmat, ploând în continuu 40 de zile. De acest diluviu (potop) a scăpat numai Noe cu familia sa, care singură a mai rēmas temetóre de Dumnezeu, punēdu-se, la porunca lui Dumnezeu, într'o corabie și luând în ea din tóte vietățile pământului câte o păreche. După aceea a început apa a scădé, până când naia rēmase după 150 zile pe muntele Ararat. După uscarea pământului eșind Noe din corabie a făcut lui Dumnezeu jertfă de mulțămită.

Noe a avut 3 fii, pre Sim, Ham și Iafet, din cari s'a înmulțit de noū genul omenesc.

Noe îmbătându-se odată de vin, necunoscēnd puterea vinului fu batjocorit de fiul sēu Ham; de aceea blăstămă pre acesta, ca următorii lui să fie servi la următorii celorlalți frați ai lui. Următorii lui Sim și Iafet au avut o sórte mai bună ca cei ai lui Ham.

Din Sim își trag originea tóte popórele a căror limbă sē reduce la o limbă comună numită semitică, adecă: Evreii, Chaldeii, Sirienii și Arabii. Din Ham își trage originea rasa africană, ce s'a estins preste Egipt, Etiopia, Mauritania și ca

Diluviul.
(Fac. V—IX).

Următorii
lui Noe.
(Fac. X).

sclavî în America. Din Iafet se trag tóte popóarele de rasă caucasică, a căror limbă se póte reduce la o limbă numită indo-europeică (arică); de acesta se țin Europeanii și locuitorii Asiei mici, precum: Elinii, Troianii, Latini, Celții, (Goții, Germanii) ș. a.

§. 4.

Turnul Vavilonului.
(Fac. XI).

Inmulțindu-se următorii lui Noe își edificară cetăți. Intre cele mai însemnate se număra Ninive și Vavilonul. Incredându-se ómenii puterilor proprii și uitând de atotputernicia lui Dumnezeu arătată protopărinților lor, aũ voit să edifice un turn înalt, unde să scape altă-dată de o pedepsă a lui Dumnezeu, ce ar mai puté urma ivindu-se alt diluviu. Planul acesta n'a plăcut lui Dumnezeu și de aceea a împedecat lucrul lor, amestecând limbile lor astfel, încât nu se mai înțeleseră unii pe alții. De atunci se formară mai multe limbi și ómenii se împrăștiară mai întâi peste Asia, Africa și Europa. In chipul acesta se stricară în decursul timpului și următorii lui Sim și Iafet, rămânând numai puținii ómeni plăcuți lui Dumnezeu.

CAP II.

Poporul evreesc.
Starea patriarhală.

Timpul dela Avraam până la darea legii lui Moise și întrarea în Chanaan (2000—1500 anî a. Chr.)

(Cărțile lui Moise).

§. 5.

Avraam.
(F. XI—XXIX).

Un singur popor în Mesopotamia dintre următorii lui Sim mai conserva religiunea adevărată și credința într'un Dumnezeu. Din sínul acestuî popor, din cetatea Haran chiemă Dumnezeu pe Avraam să mérgă din Mesopotamia în Chanaan. La mandatul lui Dumnezeu

eși Avraam de acolo dimpreună cu Sara, muierea sa și nepotul său Lot lăsând pre tatăl său Tarah îndărăt; ajungând în Chanaan se aședară cu toții în ținutul Sichemului petrecând în stare nomadică, ca și mai înainte. Lot se despărți la consiliul lui Avraam de unchiul său, și se trase cu vitele sale pentru pășune mai spre mătădi și se aședă în ținutul Mării mórte în cetatea Sodoma. Următorii lor, cari se înmulțiră după promisiunea lui Dumneđeș, se numiră cu numele de Evreii după Ever, protopărintele lui Avraam. Sara, care fusese mai înainte stérpă, născu, bėtrână fiind, un prunc, care se numi Isaac. Incă și mai înainte i-se născu lui Avraam un fiu, cu numele Ismail din servitorea lui, Agar. Acest fiu fu depărtat dela casa lui Avraam dimpreună cu muma sa, și din următorii lui se trag Ismailtenii saș Arabii. Érá Isaac, fiul legitim al lui Avraam eređi tóte ale tată-său dimpreună cu promisiunile făcute de Dumneđeș următorilor lui Avraam.

Legătura lui Avraam cu Lot se întreținu și după despărțirea lor; astfel odată, când Lot fu atăcat de regele Elamului, carele aliat cu alți trei regi îi răpi tóte averile lui, Avraam alergă cu servitorii săi și eliberă pre Lot și averile lui. Cu acésta ocasiune Melchisedec, regele Iebusiților (Salimului mai târđiú Ierusalim) fiind preot jertfi pentru Avraam jertfă de mulțămită făcând cele dintăi servicii preoțesci lui Avraam.

Altă-dată întreveni Avraam cu rugarea sa cătră Dumneđeș de a nu perde cetatea Sodoma și alte cetăți. Când Dumneđeș descoperi lui Avraam, că în acele cetăți nu sunt nicı 10 ómenı plăcuți lui Dumneđeș, acela nu cuteză a se mai întrepune în favórea cetăților, și Dumneđeș esecută voia sa, nimicind mai multe cetăți în jurul Mării mórte. Din Sodoma scăpă numai Lot,

carele singur mai era drept între locuitorii acelor cetăți.

Dumnezeu s'a descoperit mai de multe-ori lui Avraam în valea Mamvre, la locuința lui, așa, afară de casurile arătate mai sus se descoperi lui Avraam, ca să-î cerce credința, cerënd să jertfescă pre unicul fiu, Isaac. Când Dumnezeu vădu apoi, că Avraam este decis a aduce și acéstă jertfă, îl opri dela jertfirea fiului lui, îl binecuvântă de nou și ca semn al legăturii lui și a următorilor lui cu Dumnezeu institui tăierea împrejur.

§. 6.

Incă fiind Avraam în viață, se căsători Isaac cu o vară a sa din Mesopotamia, anume Reveca. Dela acésta avu Isaac doi fiș gemeni cu numele Isav și Iacov. Intre acesti doi frați întră inimiciție, când părintele lor, Isaac, fiind bătrân, fără să scie, în contra datinei, investi pre Iacov, ca mai tinër fiu, cu dreptul primei genituri, măcarcă acésta se cuvenea celuiialt fiu, lui Isav. Acésta mijloci Reveca, muma lor, care iubea mai mult pre Iacov. Iacov și mai înainte sciu să stórcă dela Isav acest drept pentru un blid de linte, în timp când acela era flămënd.

Pentru acésta Isav persecută pre Iacov, care nu putu ajunge la realizarea dreptului său de ereditate fără numai după 14 ani, în care timp fugi după consiliul mumei sale în Mesopotamia la unchiul său Lavan. În timpul acesta servind lui Lavan își câștigă de soții pre două fiice ale lui Lavan: pre Lia și Rahil. Cu acestea și cu averi veni, saũ mai bine dis, fugi Iacov la Chanaan.

Pe cale întâlnindu-se și umilindu-se înaintea lui Isav se împacă cu el și se aședă în ținutul Sichemului cu toate ale sale; aici își făcu o fântână, ce s'a numit

Isaac.

(Fac. 24—35).

până târziu după numele lui. ¹⁾ Când se reîntorse Iacov în Chanaan, Dumnezeu îl numi pre el și pre următorii lui cu numele Israil. Fratele său Isav despărțindu-se de el s'a tras pe partea de mătădi a țării, și următorii lui s'aú amestecat cu alte neamuri. ²⁾

§. 7.

Iacov avu 12 fii, pre Ruvim, Simeon, Levi, Iuda, Isachar, Zavulon, Dan, Neftalim, Gad, Asir, pre Iosif și Veniamin. După acești fii ai lui Iacov se împărți poporul israiltean în 12 neamuri. Fiind-că Iosif era fiul de predilecțiune al lui Iacov, se umplură ceilalți frați de invidie și ură, și își propuseră, să-l pérđă. La câmp mergând odată Iosif la frații săi, cari pásceaú oile, îl espuseră frații lui mai întâi într'o fântână; de acolo scoțându-l îl vândură la nisce Egipteni, érá pre tatál lor îl incredințară, că férele aú sfășiat pre fratele lor.

Iosif fu dus în Egipt. Aici trecând el prin unele tentațiuni și escelând prin moralitatea și inteligența sa, cu care îl dăruí Dumnezeu, pricepându-se mai ales în tálmacirea visurilor, câștigă favorul regelui și astfel ajunse la demnități și onoruri mari. Posițiunea sa înaltă o întrebuiță Iosif atât spre binele poporului, scápând Egiptul și alte țări învecinate de fómete, cât și spre ridicarea puterii regesci. El câștigă pentru rege printr'un sistem economic întreg pámântul Egiptului. De aci înainte se dedea poporului pámântul numai spre fructificare și regele primea a 5-a parte din róde. Prin acesta

Iacov și fii
săi.

(Fac. 35—50).

¹⁾ Locul acesta, care l-a cumpărat el dela Amorei, este memorabil, căci l-a dat de moștenire fiului său, Iosif. Aci Domnul Christos are convorbirea cu femeea samarinencă. (Ioan IV, 5—42).

²⁾ El numit și Edom se privește ca protopărintele Edomiților sau Idu-meilor, cari aú fost în continuú în contact cu Israiltenii ca amici și de multe ori ca inimiți.

își câștigă Iosif la regele o astfel de vață, încât îi concese a-și aduce și pre tatăl său și pre frații săi în Egipt; mai înainte încă veni ră frații lui de două-ori în Egipt după bucate, fără ca să scie ei, că Iosif, fratele lor, este acolo. În Egipt li-să dădu pășunea cea mănósă Goșen în Egiptul inferior la gura Nilului. Aici pășcură Evreii în apropiere de Eliopole mai mult de 400 ani turmele lor.

§. 8.

Eșirea Iudeilor din Egipt.
(Cartea Eșirei).

La început le mergea Israiltenilor foarte bine în pământul Goșen. După mórtea lui Iosif urmând alți regenți pe tronul Egiptului, cari nu voiaũ să mai scie de meritele lui Iosif, începură indigenii a urí și persecuta pre Israilteni privind-ı ca străini și urgisindu-ı cu atât mai mult, cu cât Israiltenii erau conservativi în instituțiunile lor interne religioase. Mai ales fiind Israiltenii păstorı de vite erau disprețuiți de Egipteni; și apoi fiind-că Israiltenii se înmulțiau tare, Egipteni, din temere a nu fi suprematisați, aũ dispus a se persecuta și stırpi Israiltenii prin mai multe feluri de mijloce, precum prin constrângerea la lucruri grele și prin omorirea pruncilor de partea bărbătescă.

Moise.
(Eșire II).

De sórtea acesta n'ar fi scăpat nici Moise, fiul unei femeı israiltene din neamul lui Levi, dacã n'ar fi fost salvat printr'o întâmplare. Fiind espus Moise, ca prunc de 3 luni, lângă Nil, temându-se părinții lui a-l mai ține la sine, fu aflat de fica regelui, carea tocmai pe atuncı merse pe acolo și vedu în stof sicriul, unde se afla pruncul și demandă a-l aduce la ea. Sciind ea că pruncul aflat trebuie să fie fiu de Israiltean, ceru voie dela tatăl său, a-l adopta pentru sine. Astfel Moise fu crescut la curtea regescă primind o educațiune de frunte și învățându-se în tóte cunoscınțele Egiptenilor.

Ajungând Moise la etatea bărbătească vădu într'o ȃi, cum un Egiptean maltrata pre un Israiltean cu lucru greu, s'ă aprinse de m'anie și omorând pre Egipteanul il îngropă pe ascuns în n'ăsip; însă chiar acel Israiltean, pentru care Moise s'ă întrepusese, din m'anie, căc'ă Moise trebui a doua ȃi, s'ă-l înfrunte și pre el, pentru-că făcea nedreptate altuia, a descoperit și a ajuns omorul la urechile regelu'ă. Ca s'ă scape Moise de ped'epsa, ce-l aștepta, a fugit în Arabia la un preot cu numele Iotor. Acolo aflându-se pe muntele Horiv, pe unde p'ășcea vitele lu'ă Iotor, îl chiemă Dumneȃeu a s'ă pune în fruntea poporulu'ă s'ău, și a-l m'ântui de robie, scoțându-l din Egiptet și ducându-l în p'ăm'ântul Chanaan, unde s'ă aflară odinioră protop'ărinȃii s'ăi. Moise nu s'ă încreȃu puterilor sale sciind, că Faraon, regele Egiptetulu'ă, nu va dimitte poporul; Dumneȃeu îl încuragiă descoperindu-ă prin semne, că m'âna sa cea tare va fi cu el. Moise ceru dela Faraon, ca s'ă-ă dimită poporul spre a put'ă servi Dumneȃeu lu'ă celu'ă adev'erat. Faraon nu voi p'ână când Dumneȃeu trimise asupra ț'rei 10 plage,¹⁾ car'ă ameninȃră perirea Egiptenilor. În urmă, îngrozit Faraon de m'ânia lu'ă Dumneȃeu, dădu voie lu'ă Moise și fratelulu'ă Aron, s'ă scoță poporul israiltean din Egiptet. Astfel poporul israiltean, după-ce s'ăv'ârși pascha pentru înt'ăia-óră, porni din Egiptet sub conducerea lu'ă Moise. Lu'ă Faraon, p'ăr'ându-ă apoi r'eu, că a l'ăsat pre Israilten'ă din ț'ară, merse cu armata sa ca s'ă-ă constrîngă la reînt'orcere. Ac'astă încercare a sa însă atrase perirea lor în Marea roșie. Undele m'ării co-pleși înt'regă armata lu'ă, pe când Israiltenii trecură protegiaȃi de Dumneȃeu prin Marea roșie.

Fuga lu'ă
Moise la Iotor.

(Eg'ire III).

¹⁾ Apă de s'ânge, br'osce, muș'ă, musce c'ănesc'ă, b'olă de vite, bube, gr'indină, l'ăcuste, întunec de 3 ȃile, omor'irea celor înt'ăi n'ăscuȃi.

§. 9.

Darea legii
în muntele
Sinai.
(Egipe XX).
Inceputul re-
gimului teo-
cratic.

Moise purtă 40 de ani pe poporul israiltean, ce era decăduț și dosnic, prin deșertul Arabiei spre a se întări și a-și recâștiga puterea morală și simțul de libertate pentru o viață mai înaltă. Era necesar, ca Moise să-și crească o generațiune nouă, care să posedă curajul și puterea recerută pentru cucerirea prin armă a pământului Chanaan, promis dela Dumnezeu. În apropierea muntelui Sinai (Horiv) petrecură Israiltenii mai mulți ani. Aci ajungând ei după 50 zile dela plecarea lor din Egipt, le dădu lor Dumnezeu prin Moise 10 porunci, cari sunt fundamentul legii vechi și s'au întărit și de Domnul Christos în legea nouă. Moise luminat de Dumnezeu a făcut și alte instituțiuni sociale, religioase, morale, politice ș. a. Iotor, preot în Madiam, a căruî fată o luă Moise de soție, auzind de trecerea Israiltenilor prin ținutul, unde se află el, întimpină pre Moise, și vedând cât lucru are Moise cu facerea de judecată în mijlocul poporului său, îl sfătui a-și pune un consiliu de 70 bărbați, cari să judece. Moise întocmi aici cortul, în care se păstra sicriul cu tablele legii. Cu îngrijirea pentru cultul dumnezeesc însărcină el pre fratele său Aron, ai căruî următori au purtat acest oficiu și în timpurile următoare. În călătoria acesta în decurs de 40 ani avu Moise de a se lupta cu îndărătnicia și cerbicia poporului israiltean. De repetite-ori, pedepsindu-î Dumnezeu pre Israiltenii pentru păcatele lor, au cărtit ei asupra lui Dumnezeu și asupra lui Moise. Moise însă prin autoritatea sa, prin puterea facerii de minuni date lui dela Dumnezeu, a știut să le impună, să-î predominască și să-î țină în ascultare.

§. 10.

Israilteniî pornind dela muntele Sinaî disciplinaţi de Moise făcură o încercare a intra în Chanaan pe partea meridională a ţării; însă informându-se prin 12 spioni despre ţinuturi şi popóre, ce locuiaū pământul acela, se convinsesă, că trebuie să încerce cucerirea Chanaanului despre partea de răsărit. Neconcedându-le Idumenii şi Moabitenii trecerea prin ţara lor, trebuiră să ocolască îndărăt spre mătă-đi şi de aci pe partea răsăritenă a Iordanului a lua direcţiunea spre mătă-nopte. Aci bătu Moise pre mai mulţi regî, precum pre Og al Vasanului, pre Sion al Amoreilor, şi pre alţi, cucerind tot ţinutul până în Iordan. După cucerirea ţerei de dincolo de Iordan numără Moise poporul a doua-óra ¹⁾ făcând pregătiri a trece Iordanul, află 6 sute miî bărbaţi apţi de arme, între cari numai doi (Caleb şi Isus Navi) afară de Moise se mai aflaū dintre cei cari porniră din Egipt. Nicî lui Moise însă nu i s'a destinat de Dumneđu a încorona opul său. Ajunđu până la munţii Abarim, pe culmea Nebo, de unde se deschide privirea cătră Palestina, aruncă şi el o privire preste câmpiile cele frumoşe şi repausă. Incă înainte de mórte şi-a designat el de următor al său şi conducător al poporului pre Isus Navi (Iosua) din neamul lui Efraim, ca pre unul dintre cei mai apţi bărbaţi, care a fost faţă la tóte faptele lui Moise. El đă apoî poporului consiliile din urmă, de a nu decăde dela credinţa în Dumneđu cel adevărat.

Incă trăind Moise se împărţi după dispoziţiunea lui pământul cel cucerit până în Iordan între 2½ neamuri dintre cele 12 ale poporului israiltean, adecă între Gad Rugin şi jumătate Manase.

¹⁾ Cea dintăi numerare o făcu la muntele Sinaî.

CAP III.

Timpul dela ocuparea Chanaanului până la desbinarea împărăției lui Israil (a. 1500—975 a. Christos).

(Cărțile din perioda acésta sunt: Cartea lui Isus Navi, Cartea judecătorilor, Cartea Rut, I-a și a II-a carte a împăraților, Psaltirea, Proverbiile lui Solomon, Cântarea Cântărilor, Ecclesiastul, Înțelepciunea lui Solomon și Cartea lui Iov).

§. 11.

Isus Navi, tare în credință, este îmbărbătat de Dumnezeu ca și Moise în lucrul, ce-î sta înainte. Precum Moise trecu într'un mod minunat pre Israiltenii prin Marea roșie, așa trecu el acum poporul preste râul Iordan. Ajungând în partea de apus a Iordanului suscepu lupta cu popóarele cele multe, dară desbinate, din pământul Chanaan. Supune cu arma mai multe cetăți, precum Ierichonul, Heri ș. a. Sieriul legii se purta înainte în luptele lor. Cu arma în mână străbătu el cu poporul său învingând 31 regi, până la Marea mediterană, așa încât numai unele părți singuratică erau încă necucerite. De abia supuseră Israiltenii sub conducerea eroică a lui Isus Navi pământul Chanaan și poporul a și început a cere împărțirea pământului între ei. Acésta s'a săvârșit după dispozițiunea, ce o făcuse încă Moise, împărțindu-se prin sórte tot pământul cucerit între cele 12 neamuri ale lui Israil, după cei 12 fii ai lui Iacov, cu acea modificare, că două neamuri se numără după doi fii ai lui Iosif: Efraim și Manase, cari primiră părți egale; érá neamul lui Levi nu căpătă pământ, ci numai 48 cetăți din deosebite ținuturi, precum și provente tacsali și decimă din produse dela celelalte neamuri. Fiind-că $2\frac{1}{2}$ neamuri se

Isus Navi.
(Isus Navi
I—XXIV).

aședară de partea răsăritenă a Iordanului, așa pământul de dincóce de Iordan 'l-au împărțit celelalte neamuri între sine. Deși după împărțirea pământului se deobligară toate neamurile a da contingente anumite de bărbați armabili spre suportarea luptelor ulterioare, totuși se micșorà acum unitatea și solidaritatea între ei și luptele, ce le purtară ei spre apărarea și susținerea pământului ocupat, trebuiră să le supórte desbinați fiecare seminție; luptele acestea au fost foarte crâncene. După-ce întări Isus Navi de nouă pre Israilteni în credința părinților lor, în Dumneșeul cel adevărat și în ascultarea legii dumneșești, date prin Moise — muri.

Sub el s'au adus osemintele lui Iosif din Egipt și s'au îngropat în pământul Sicheș, unde mai înainte fu înmormântat și tatăl său Iacov.

§. 12.

Israilteni începură îndată a se căi, căci n'au ascultat consiliile lui Moise de a păși întruniți la cucerirea deplină a Palestinei. Mai erau încă multe popóre nesupuse precum: Medianiții, Amoniteni, Filistenii ș. a., din cauza cărora nu puteau trăi în liniște. Răsbóiele cele multe sângeróse și crudele făcură pre Israilteni crudeli și sêlbaticî, ba de multe-orî uitaă chiar de Dumneșeul lor cel viu, carele-î mântuise pre ei din robia Egiptului. Instrăinarea acésta urmà mai ales, când începură a se căsători cu femeî de alt neam și deveniră idolatri.

Nenorocirile însă, ce-î ajungeau, îi făcură de a se căi și a se întorce la calea cea adevărată. Să ridicară curênd bărbați eroi din sinul lor, sub a căror conducere bătură pe inimiză și restabiliră religiunea părinților lor și moravurile cele bune. Acești bărbați pórtă numele de Judecători, nu atât pentru-că ar fi esercitat diregétoria

Poporul israiltean sub Judecători.

(Cartea Judecătorilor I—XXI).

judecătoréscă după sensul literal al cuvântului, ci pentru că aũ condus și sfãtuit poporul în rësboi și în timp de pace. Ceĩ mai renumiți între aceștia erau pre lângã prorocița Devora : Gedeon, Ieftae, Samson cel tare și alțiĩ, cari se pot privi ca eroi naționali. Ceĩ din urmã judecãtorĩ, precum aũ fost Eli, Samuil pörtã numele și de preoți. Faptele acestora s'aũ eternizat pentru posteritate în cântãrile populare evreesci. Inșã și sub aceștia mai venirã asupra poporului israiltean mari calamitãți. Filistenilor succese a raporta o victorie însemnatã asupra lor și a le rãpi sicriul legii. La aũdirea scirei acesteia deveni preotul bẽtrãn Eli în o astfel de spaimã, încãt cãdu mort de pre scaun la pörta Siloamului.

Invingãtoriĩ ocuparã totã țara dincõce de Iordan, luarã Israiltenilor armele și-ĩ supuserã sub domnirea lor. Tot astfel de sörte amenința și pre celelalte semințiĩ dincolo de Iordan din partea Amonitenilor. Atunci provocã Saul, un bãrbat eroic din neamul lui Veniamin, pre Israilteni la luptã — punẽdu-sẽ însuși în fruntea lor. El respinse pre Amoniteni și începũ a se lupta cu succes și în contra Filistenilor. Totdeodatã succese urmãtorului lui Eli în diregãtoria de Judecãtor (preot), lui Samuil, carele era un bãrbat evlavios și patriotic, de a restabili legãtura cea veche între poporul israiltean și Dumneđu, de a redeștepta simțul național și de a ridica legea lui Moise erași la autoritate. El ridicã crescerea religiósã a poporului prin aceea, cã dãdu nascere unei școle profetice, în care tinerimea învãța legea, elocința, musica și poesia. Din școla acẽsta eșirã bãrbați populari, inspirați pentru libertate, religiune și vïrtute. Acești bãrbați inspirați de Dumneđu și înzestrați cu daruri supranaturale sunt cunoscuți sub numele de proroci; ei aveãu ca preoți cea mai mare

influență pentru dezvoltarea ideilor religioase și morale. Periodul judecătorilor dela Isus Navî până la Samuil a ținut cam dela anul 1400—1100 a. Christos.

§. 13.

Samuil însuflă poporului israiltean putere morală, încredere în sine și eroism; totdeodată ridică și puterea preoților. Cu toate acestea fiind-că următorii lui Samuil în demnitatea preoțescă, doi fii ai lui Samuil, nu promiteau pentru abuzurile ce le făceau, a se ține la aceeași înălțime, la care se ținea părintele lor, își aleseră Israelitenii după exemplul altor popore învecinate un rege, carele ca căpetenie permanentă să-i conducă în războie. Inzadar se încercă Samuil a desmânta dela acest pas, înfățișându-le, că un astfel de regim stă în cea mai mare contradicere cu legea lui Moise, și că dela un atare regim a unuia se pot nasce cele mai mari suferințe și apăsări. Israelitenii rămaseră pre lângă alegerea unui rege și Samuil se învoi în fine a-l unge ca atare pre Saul, pre care îl recomandă și poporului spre alegere.

Monarchia
teocratică.
(I. Imp.
IX—XV).

Saul era un bărbat personat, erou, strategic mare și învingător în războie. El învinse pe Moabiteni, Amoniteni, Edomiți, Filistenii ș. a. Prin succesele acestea ajunse însă a-și basa domnia sa mai mult pe armată și pe puterea armelor; și fiind-că el nu observa cu destulă rigurositate legea mosaică și nu mai urma după voia lui Dumnezeu descoperită lui prin Samuil¹⁾, de aceea fu cu timpul depopularisat prin Samuil, care dimpreună cu ceilalți proroci înfruntă pre Saul, căci

Saul.

¹⁾ Saul jertfi însuși la altar ca preot neașteptând pre Samuil, când era să începă lupta în contra Filistenilor; altă-dată în urma unei învingeri în contra Amalechiților, nu ascultă de Iehova de a omorî pre toți, cari îi veniră sub mâna sa din partea inamicului.

acesta încredându-se în puterea sa stăruia a se ține independent de proroci. Samuil unse pe ascuns de rege pre David, fiul lui Iesee din neamul lui Iuda, carele era un păstor iscusit și cu supunere cătră statul preoțesc. David se află câtăva vreme în casa lui Saul, unde delecta pre acesta prin harfa sa în timpul, când Saul părăsit de Samuil și depopularisat cădu în supărare și melancholie. Inșă saū din invidie pentru învingerile lui David în contra Filistenilor (David învinse pre Goliat), saū din temere de a nu fi scos din tronul său, începu a urî și a persecuta pre tinărul David, măcar-că acesta era prietin bun cu fiul său Ionatan și ginere al său. Prin multe pericule și strimtorări scăpă David de cursele puse din partea lui Saul; până când convingându-se în fine, că Saul țintesce a-i lua viața, se depărtă din apropierea lui, făcându-se conducătorul unei trupe ambulante, cu care a intrat și în serviciul de soldați la Filistenii, fără ca să ia parte în luptele contra Israiltenilor. Din starea acesta nesigură eși David numai atunci, când Saul perđând o bătaie în contra Filistenilor, în care căduse fiii săi, dimpreună cu Ionatan, se aruncă desperat în sabia sa. Acum îndată se proclamă David, care mai înainte fusese uns pe sub ascuns de Samuil, de împărat preste două neamuri: Iuda și Veniamin, la cari se mai conserva legea mosaică în puritatea sa. Șapte anii cu reședința în Hevron domni el preste aceste două neamuri în stare tributarie la Filistenii, precând de altă parte un fiū al lui Saul cu numele Isboset, care se mai afla în viață, domnia preste celelalte neamuri. Inșă puterea lui Isboset din ce în ce decădu, până când prin trădare din partea încređuților săi își află finitul.

David.

(I. Imp.

XVI—XXXI

II. Imp.

I—XXIV).

§. 14.

David fu ales acum de rege preste tóte neamurile lui Israil. Intrégă familia lui Saul fu stîrpită. David auzînd de mórtea lui Saul și a fiului acestuia, Ionatan, a amicului său, făcu un vers elegic despre eroii căduți, cari, cum se exprimă el: „erau mai iuți decât vulturii, mai tari decât lei“; cătră ficele lui Israil strigă el: „plângeți pre Saul, care v'a îmbrăcat cu purpură“. „Cum aū căduť vitejii în luptă! Ionatane, mă dóre după tine, fratele meu“! ș. a. ¹⁾.

Prin rěsbóie norocite, ce suportă cu popórele inimice făcu noul rege pre Israilteni popor domnitor în Palestina. Domnirea lui David forméză culmea strălucirii și a puterii, la care s'aū ridicat cândva Israilteni. Spre mędă-đi lăți David imperiul său până la Marea roșie, în rěsarit până la Eufrat. El făcu din cetatea Damasc „padiment picioarelor sale“, nimici pentru totdeauna puterea Filistenilor; supuse pre Moabiteni, Amoniteni și pre Idumei. El cuceri cetatea Iebusiților (Salimul) dimpreună cu fortăreța Sion, carea de acum se numi cetatea lui David. Aici se mută el cu reședința sa, aici aduse în mare pompă din Cariat-Iarim sicriul legii în conduct însoțit de cimpoi, harfe, trîmbețe; aici institui el cultul dumnezeesc cu cîntări și psalmi, dintre cari cei mai mulți și mai frumoși erau compuși de el însuși; lui i-sě destină a împleti în coróna sa de rege și cununa de laur a poesiei lirice. Biserica plănuită și începută de el servi pentru tóte timpurile viitoare de centrul cultului dumnezeesc la Evrei.

Abstrăgînd dela unele fapte obscene ale lui David, precum a fost răpirea femeii lui Urie și alte fapte pécătóse ale lui, rěmase el totuși bărbatul plăcut lui Dum-

¹⁾ II Imp. I, 19—27.

neđeũ. El sã pocãi pentru pãcatele sale și aflã iertare înaintea lui Dumnezeu.

El organizã o armatã regulatã și sã încunjurã cu o gardã a persõnei sale compusã mãi ales dintre strãinii. El îmbunãtãți administrațiunea și justiția, mãri venitele regulate și vistieria statului, ridicã vađa și puterea corõnei sale.

Finea domnirii sale fu turburatã și amãritã prin revoltarea fiului sãu Avisalon, carele condus de ambiție și sedus de unii consilierii rãi, sã porni în contra tatãlui sãu de a-ĩ rãpi corõna pentru sine. Incredut în favorul poporului, pre care tatãl sãu prin apësare și asprime îl perduse, sã proclamã tinãrul cu pãrul frumos în Evron de rege. David sã vãdu nevoit a pãrãsi reședința sa și a fugi mãi intãi preste rãul Cedrilor și apoi preste Iordan. Inșã norocul armelor sã întõrse ẽrã pe partea lui David și Avisalom își aflã perirea sa rãmãnẽnd în fugã acãțat de un arbore prin pãrul sãu cel mare și fiind strãpuns cu sulita.

David recomandã pe patul sãu de mõrte de rege pre fiul sãu Solomon dela femeea rãpitã a lui Urie.

§. 15.

Incã și mãi înainte, când un alt fiũ, cu numele Adonia, sã încercã a sã ridica pre sine la domnire, sã îngriji David de a sã nimici acẽstã încercare și deschise calea la domnire fiului sãu Solomon, care fu proclamat de rege din partea poporului. Solomon, care ajunse la tronul regesc trecẽnd preste cadavrul fratelui sãu mãi mare, Adonia, fini opul început de tatãl sãu. Pre cãt strãluci David în rãsbõie, pre atãta fu el mare în arțile pãcei. El înfrumșetã reședința cu edificii pompõse. Spre scopul acesta și mãi ales pentru edificarea templului celui mãreț început de tatãl sãu pre muntele Morea, aduse el arhitectii cei mãi renumiți din cetatea Tir

și din întregă Fenicia. În jurul templului se ridicară locuințe pentru preoți, altare și locuri de jertfă. Pentru ornamentele mărețe și pentru bogățiile cele mari deveni templul acesta obiectul de admirațiune artistică pe timpul acela. Solomon făcu o nouă împărțire a preoților, însă se depărtă în multe privințe de legea lui Moise.

Prin legături comerciale cu Fenicienii, pe cari le încheie Solomon, adună mari bogății. Lucrul și strălucirea sa deveniseră proverbiale și pentru alte popoare; el aduse cai din Egipt; el introduse o armată stabilă mai regulată, care de război și cavalerie; el își edifică palaturi mari, pe cari le încunjură cu o suită a curții sale. El în totă privința se poate privi de reprezentantele erei scurte de aur la poporul israelitean.

Renumerele despre înțelepciunea extraordinară, despre averile și splendoarea regelui din Ierusalim cresc astfel între contimpurani și generațiunile următoare, încât Solomon se privea ca idealul încorporat al înțelepciunii, ca un domnitor al spiritelor, ca un predomnitor peste legile naturale. Pre lângă aceste străluciri ale sale el cădu, mai ales în timpul din urmă, în astfel de vițuiri încât apărea acum cu totul altul. Spiritul lui cel mare, înțelepciunea lui admirabilă renumită în totă lumea nu îl feriră de unele lucruri absurde. El ținea sie-și o mulțime de femei, dintre cari cele mai multe fiind de alt neam îl traseră spre păcatul idolatriei ridicând altare ȳeității feniciene, Astarte.

Afară de acesta domnirea lui înclinată spre lucrul avu consecințe rele în dimensiuni și mai estinse. Din starea de odinioară mai mult patriarhală se creă o domnire despotică. Pompa sa cea fabulosă mări dările și servituțiile, cari toate apăsaū poporul peste măsură. Vistiériile sale se goliră. În locul autorității patriarhale a bē-

trânilor și a căpeteniilor poporului, a căror sfat era mai înainte căutat, se puse forța diregătorilor regesci. Aceștia interpretau legile după arbitriul lor și ridicau acum dări după pământuri, cari erau mai înainte libere. Din acestea se iscară nemulțămire în popor, cari erupseră în revolta condusă de Ierovoam, fiind Solomon încă în viață. Deși această încercare fu suprimată și autorul ei gonit în Egipt, totuși când urmă după mórtea lui Solomon fiul său Rovoam și acesta continuă erorile tatălui său, ba când acesta îndemnat de consilierii săi, tinerii neesperți, amenință poporul cu mai rău, atunci 10 neamuri ale lui Israil se smulseră de sub domnirea lui și-și aleseră pre Ierovoam din neamul lui Efraim, de împărat — chiemându-l din Egipt — și numai două neamuri, adecă, Iuda și Veniamin, rămaseră pre lângă dinastia cea veche. Impărăția celor 2 neamuri din urmă se numi împărăția lui Iuda, și avea capitala împărăției în Ierusalim, érá a celorlalte 10 neamuri se numi împărăția lui Israil și a avut capitala în Sicheim, apoi în Tersa, în fine în Samaria.

Imperiul împărțit.

CAP IV.

Timpul dela desbinarea împărăției până la esilul vavilonic (975—536 a. Chr.).

(Cărțile din perioda acesta sunt: a III-a și a IV-a carte a împărățiilor, paralipomen; prorocii: Ioail, Amos, Osia, Isaia, Michea, Iona, Avdia, Naum, Avacum, Sofonia, Ieremia.

§. 16.

Impărății din Israil.

Ierovoam I.
(III Imp.
XII—XIV;
I. paral. XIII).

Fiind-că împărăția lui Iuda avea în posesiunea sa sicriul legii și fiind-că prin urmare Israilteniî gravitaă în cele religioase spre Ierusalim, care se privia ca centrul cultului lui Iehova, de aceea ridică Ierovoam pe munți

în partea de mîdă-nópte a împărăției sale un vițel, la care serviaŭ Israilteniŭ cu jertfe. De aci urmă desbinarea definitivă a poporulŭ jidovesc. Amenințările și pedepsele lui Dumneđeŭ asupra lui Ierovoam, descoperite prin prorocul Achia pentru rătăcirea lui dela legea lui Dumneđeŭ în mai multe privințe, n'aŭ reținut pre fiul și următorul său Nadav de a urma pe căile tată-săŭ. Acesta îmbunătăți starea materială a țerii prin ridicarea comerciului, înfrumseță reședința sa Tersa cu edificii strălucite; de altă parte avu el niște răsboie nenorocite cu Damascul și cu împărăția lui Iuda. Sub el decădu și mai mult starea morală a poporulŭ prin idolatrie. El fu ucis prin generalul său, Vasa; după acesta aŭ ajuns la tron prin vîrsare de sânge Ila, apoi Zamvri și Amvri, cari toți aŭ crescut în vițurile păgânătății avînd fiescicare același finit trist. Despre cel din urmă se însemnă, că el a mutat reședința din Tersa în Samaria și că a fost tata următorului rege Achav, sub care a arătat Dumneđeŭ multe semne și minuni prin prorocul Elie.

Nadav.
(III Imp. XV).

Vasa, Ila,
Zamvri,
Amvri.
(III Imp. XVI).

Regele Achav a întrecut pre predecesorii săi în călcarea legii dumneđeesci. El ridică în Samaria, la îndemnul femeii sale, Iesavel, carea era păgână din Sidon, un templu lui Vaal, la care serviaŭ 450 preoți. Inzadar se încercară preoții lui Iehova a delătura cultul lui Vaal și al Astartei feniciene, pentru-că regina mijloci a-i persecuta și alunga din țară, încât erau siliți a petrece ascunși prin locuri retrase, peșteri și găuri. Intre aceștia era și prorocul Elie, carele-și află scăpare pre muntele Carmil. Venind pentru aceste fărădelegi ale regelui și căpeteniilor pedepse dela Dumneđeŭ, se revoltă poporul și în urma minunilor, ce le făcu Elie, omori pre toți preoții lui Vaal; éra preoții Dumneđeului adevărat se întórseră și restabiliră cultul adevărat. Cu

Achav.
(III. Imp.
XVI—XXII).

Elie.

tóte acestea Elie trebui să mai fugă încă odată în pustie de persecuțiunile reginei mâniale. Cu Sirieniî avu Achav bătăi norocóse. Norocul lui însă se schimbà, când el, în contra consiliului, ce-l dădură prorocii, dăruí viața și libertatea regelui sirian prins. Acesta răsplăti lui Achav cu nemulțămire, neîmplinind condițiunile păcii. În războiul al treilea ce avu Achav aliat cu contimpuranul său, regele Iosafat din împărăția lui Iuda, contra Sirienilor, fiind rănit de mórte se bătutu de pe carul său, până când slăbind prin perderea sângelui muri. Micheea prorocise regelui, ce avea să i-să întêmples și de aceea fu aruncat în temniță.

După mórtea lui Achav urmà fiul lui Ochozia, și după finitul trist al acestuia urmà al doilea fiu cu numele Ioram. Sub el aú venit mari calamități asupra imperiului lui Israil. Capitala țerii fiind încunjurată de inimiți suferi fómets mare. Tóte aceste, după descoperirile prorocilor, erau pedepse dela Dumneđeú, căci Israil și împărății din Israil continuaú a se închina la idolí.

Elisei, capul prorocilor pe atunci, carele ca și Elie făcu multe minuni, unse și proclamà de rege al lui Israil pre un beliduce a lui Ioram, cu numele Iu, din altă familie. Ioram ședea în palatul său, când întrà Iu cu partida sa în cetate și încunjurându-l il omorí, pe când se încercà el și familia lui a fugi. Iesavel, femeea lui Achav, carea era încă în viață își aflà finitul cel mai trist, fiind aruncată de pre feréstră. Omoritorul crudel trecu cu carul preste cadavrele lor, ér' căpeteniilor armatei de mandà, ca să stîrpescă tótă familia lui Achav. Ca la 70 de capete tăiate aî acestei familii fură aduse la Iu. Persecuțiunea acésta se estinde și asupra dinastiei domnitoare în împărăția lui Iuda, căci prin căsătoria unei fiice a Iesavelei numită Atalia cu un fiú al lui Iosafat, rege-

Ochozia și
Ioram.
(IV Imp.
I—IX).

Elisei.

Iu.
(IV Imp. X).

lui din Iuda, se făcu și acolo regele nepopular și îl ajunse tot acel odiu din partea poporului ca și în împărăția lui Israil. Causa acestui odiu asupra familiei regesci din împărăția lui Iuda fu, că și aici se introdusesese cultul idolesc al lui Vaal, și că Atalia, fiica lui Achav, apucând în mână regimul stîrpi pre toți, cari 'i-să păreau a-'i sta în cale. Cu asemenea cruđime purcese Iu asupra preoților lui Vaal. Pre lângă tóte cruđimile comise, nu-'i succese lui Iu a stîrpi familia domnitóre preste împărăția lui Iuda și cu atât mai puțin a-'și realisa planul seű pentru o împreunare a ambelor împărății sub sceptrul seű. Din familia sa urmară încă în domnire preste Israil până în a 3-a generațiune. Prin atari sfășieri și crudelități interne decădu puterea Israelitenilor într'atâta, încât sub Iu și 2 următorii ai seı: Ioachaz și Ioaz perduse o parte însemnată a țerii la Ioachaz, Ioaz și Ierovoam II. Asirieni și puterea lor armată cădu la 10 miı soldați, (III Imp. XIII—XIV). 10 care, 50 călăreți. Abia sub Ierovoam II se reculese imperiul de noű. Cetățile perdute fură recăstigate; negoțul, bogățiile și bunăstarea se întórse.

După Ierovoam II urmă fiul seű Zacharia, care ca și antecesoriı seı muri de mórte silnică. Cu el se stînse și familia domnitóre a lui Iu. Pe tron ajunse omorítorul lui Zacharia, numit Selum, căruia încă după o lună 'i-să împărți aceeași sórte prin Manaim (Menahem). După Manaim urmă fiul seű, Fachesia (Peca I) care cădu după scurt timp sub sabia beliducelui seű Fachee (Peca II).

Zacharia
Selum, Ma-
naim, Fache-
sia, Fachee.
(Imp. XV).

§. 17.

Căderea împărăției lui Israil.

În cele precedente se oglindéză pe deplin decadența împărăției lui Israil. Lângă regenții cei miserı, cari domină în timpul ultim, mai vin de a se numera debilitarea și demoralisațiunea generală, ce erupse în poporul întreg.

Robia
asirică.
(722 a. Chr.)

Abătându-se poporul dela Dumneđeul cel adevărat și perđând simđuľ patriotic al părinđuľor lor sė încurcară ambele împărăđui, a lui Iuda și Israil, în rėsbóie civile, carı deschiseră pórtă inimicilor din afară.

În partea de cătră rėsărit sė ridică în seculul al 8-lea o putere însemnată a Asirienilor, cu capitala în Ninive. Întinderea și cuceririle acesteia luară direcđuine spre părțile munđuľor Livanuluı. Sub atarı împrejurări, în loc ca pericolul comun să împreune pre Evreı din ambe împărăđuile, fie-care parte sė certa între sine și sė alia cu inamicul comun una contra celeilalte ; în loc ca prin întórcere la religiunea și cultul cel adevărat al lui Iehova să sė însufle poporuluı putere morală și încredere în sine, căutaă ajutor și scăpare la altarele đeilor străinı, sė dedeaă lucsulı și desfrăuluı, și persecutaă pre profetıi inspirađu de Dumneđeă, când aceștia pe față și cu îndrăsnire prevesteaă căderea împărăđuilor lor, dacă în loc de Iehova sė vor închina idolilor și dacă vor mai continua în desbinare și fărădelegile lor. În mijlocul acestor persecđui tot mai tare creșea îndrăsnela prorocilor. În numele lui Iehova, Dumneđeul sfânt personificat într'o fiinđu mai înaltă spirituală și morală, căruia nu i-sė servește cu jertfe și altare, ci cu o viađu bună, nepătată, cu inima, nu cu buzele ; sė sileaă ei de a îndrepta viađu și moravurile, a-ı întórcere la vırute și la frica lui Dumneđeă ameninđundu-le cu pedepse aspre. Inimile Evreilor eraă acum împetrite. Înzadar sė sculă prorocul Amos, pre carele îl deșteptă Iehova din starea de păstor, de a păși în contra desfrăuluı boerilor lui Israil, în contra înșelăciunii și a împilării. Pređuı lui Vaal sė sculară asupra lui Amos și el trebui sė scape prin fugă. Înzadar demăntă Osia pre regele Manaim din Israil, de a nu cere ajutorul Asirienilor în contra Damasculuı, înzadar de-

scrise pericolele, ce vor urma din acéastă rătăcire. Manaim sè alià totuși cu Ful, regele Asirienilor. Acesta trecu Eufратul, dându-î ajutor, dar' îi răpi și luî mai multe cetăți, îi stórse o sumă mare de bani și il făcu și tributar. Fachee, următorul lui Manaim în împărăția lui Israil, a început răsboi în contra împărăției lui Iu. Spre scopul acesta s'a aliat cu inimiții săi de mai înainte, cu Damasceni și a ocupat Ierusalimul. În acéastă strimțore regele împărăției lui Iuda, Achaz, cădu în acelaș păcat ca și regele Manaim din împărăția lui Israil mai înainte, căci chiemà într'ajutor pre regele Asirienilor, pre următorul lui Ful, cu numele Talgat Felasar (Tiglat-Filesar) în contra desmântării prorocului inspirat de Dumneđeș Isaia. Talgat Felasar făcu împărăția lui Israil tributară și duse în robie o parte a locuitorilor. În contra lui Fachee, care aduse preste țară aceste nenorociri, sè sculară Israilteni și delăturându-l prin mórte, se aședà de rege Osie. Acesta voind să sè smulgă din starea tributară de sub Asirieni sè alià cu Sura, regele Egiptului, carele încă era amenințat de Asirieni. Următorul rege al Asirienilor, Salmanasar, supuse cu arma tóte cetățile maritime, Fenicia, țara Filistenilor până la Egipt, și încunjurà în decurs de 3 ani Samaria, capitala împărăției lui Israil, o cuprinse, și duse o parte mare a locuitorilor în robia asirică dincolo de rîurile Eufрат și Tigris, și din Asiria aduse alți locuitori păgânî în împărăția lui Israil. Din Israilteni rămași neduși în robie și din Asirieni colonisați aicea sè născu un popor nou, care este cunoscut sub numele de Samarineni.

§. 18.

În împărăția lui Israil aș domnit în timpul până la căderea ei 18 regi. În același timp aș succes pe

Osie.

Impărații
din Iuda.

tronul lui Iuda 11 regenți. Deși împărăția Iuda a fost, precum se vede și din numărul mai mic al regenților, mai stabilă și sub ordine mai bună, totuși și ea avu dila triste sub următorii lui Rovoam.

Sesonchis (Susachim) regele Egiptului ocupă sub Rovoam Ierusalimul și răpi bogățiile cele mari ale lui Solomon. Timpul domniei lui Rovoam este plin de lupte în contra împărăției lui Israil. Încă sub acest împărat și următorul său cu numele Aviū se încuibă idolatria și în împărăția Iuda dimpreună cu urmările cele rele ale ei.

Numai după ce sub Asa și fiul lui, Iosafat, s'au scos deitările străine din țara lor, veni un timp mai fericit în împărăția lui Iuda. Asa purtă continuu război în contra lui Vasa, contimpuranului său din împărăția lui Israil. Iosafat, cu deosebire, sciu să ridice vađa împărăției sale atât în intern prin întărirea poporului său în legile dumnezeesci, cât și în estern prin îmbunătățirea armatei sale, și prin ridicarea de cetăți. Mai ales însă însuflă el încredere în lăuntru și respect în afară prin pășirea lui în referință amicabilă cu Achav, împăratul din Israil, ér' cu următorii acestuia Ochozia și Ioram însoțindu-se de asemenea cu cel dintâi în trebii de negoț și cu al doilea pentru a bate pre Moabiteni. Prin căsătoria fiului și următorului său în domnie Ioram cu Atalia fiica lui Achav aruncă însă familia sa în odiul poporului și în nenorocirile, cari veniră preste casa lui Achav.

Ioram introduse la consiliul femeii sale Atalia, de nouă cultul păgănesc. Sub el aū venit nenorociri asupra împărăției sale năvălind Filistenii și Arabii în împărăția lui și jefuindu-o de nouă. Idumea, care până acum se afla sub împărăția lui Iuda își eluptă sub Ioram independința sa.

Rovoam.

(III Imp. XIV;
II paral.
X—XIV).

Aviū.

(II paral. XIII).

Asa și Iosafat.

(VI Imp. XV,
XXII. II paral.
XIII—XX).

Ioram.

(IV Imp. VIII,
II paralip.
XXI).

§. 19.

Ochozia, fiul și următorul lui Ioram, condus de muma-sa Atalia, a urmat pe calea cea rea a păgânătății; s'însotî cu Ioram, al doilea fiu al lui Achav, în răsboiul în contra Sirienilor (Damascului). Fugărit de Iu, omoritorul lui Ioram din Israil, și rănit muri în Megiddo. Muma lui, Atalia, delăturând prin mörte pre pretendenții legitimi, nepoții ei, a tras frânele domnirii la sine. Un fiu al lui Ochozia, cu numele Ioas, care mai scăpase și care într'ascuns fu crescut de preotul Ioaida, fu proclamat, la stăruințele acestuia, de rege, și usurpătorea Atalia fu omorită.

Ochozia.
(IV Imp. IX,
II paralip.
XXII).

Ioas.
(IV Imp. XI
și XII, II pa-
ralip. XXIII).

Cât a trăit preotul Ioaida a urmat și noul rege pe calea Domnului delăturând deii străini; după mörtea lui Ioaida rătăci și acest rege introducând la cererea poporului éra cultul lui Vaal.

Următorul preot Zacharia, fiul lui Ioaida, fu omorît între altar și biserică, căci înfruntă pre regele și pre popor pentru fărădelegile lor.

Nici Amasia, fiul și următorul lui Ioas, nici Ozia (Asaria) carele urmă după Amasia nu putură să respingă atacurile ce veniră preste împărăția lui Iuda din partea inamicilor din afară, precum din partea Idu-meilor, Filistenilor, Arabilor și Amonitenilor. Pre lângă acești inimeci numeroși din afară le veni în detriment și un răsboi, ce trebuiă să-'l pörte cu frații lor din cealaltă împărăție. Deși acești doi regi la început purtară cu noroc aceste răsboie și în parte le succese, mai ales celui din urmă, a ridica bunăstarea materială în împărăția lui Iuda, totuși mai pe urmă neascultând de proroci și nepunând preț pre ținerea în curățenie a lucrurilor religiöse își traseră finit trist.

Amasia,
Ozia (Azaria).
(IV Imp. XIV,
II paral. XXV
și XXVI).

Ioatam.
(IV Imp. XV).

După Ozia urmă fiul său Ioatam, sub care se întorse un timp mai fericit pentru împărăția lui Iuda; Ioatam scose din împărăția sa cultul ȳeilor străini.

Achaz.
(IV Imp. XVI).

Acastă stare dură însă puțin timp, căci urmând fiul său Achaz, a decădut împărăția în starea cea mai miseră. El jertfi lui Moloch trecând prin foc pre înșiși fiii săi. Sub domnirea lui a năvălit în împărăția lui Iuda inimiții ei; până și Fachee împăratul lui Israil se aliă cu Sirieniți și încunjurără Ierusalimul. Pentru ca să scape de aceste nevoi se aliă și Achaz cu Tiglat-Filesar, regele Asirienilor. Pre împărăția Israiltenilor a umilit-o el, căci aceea a trebuit curând să cadă sub jugul Asirienilor; însă împărăția lui Iuda încă 'și-a atras urmări rele din această alianță; căci în contra desmântărilor și admonițiunilor marelui și patrioticului profet Isaia, el întină templul lui Iehova cu servițiul păgân al Asirienilor, cari mai pe urmă le răpiră prețioșele din templul Ierusalimului.

§. 20.

Ezechia.
(IV Imp. XVIII;
II paralip.
XXIX-XXXII).

Sub următorul rege Ezechia, cădu împărăția lui Israil în puterea lui Salmanasar, regelui asiric; dar' și împărăția lui Iuda rămase în stare tributară la Asirieni. După-ce muri puternicul rege Salmanasar, cređu Ezechia, care fu un împărat temător de Dumneđu, restaurând cultul religiunii celei adevărate, că a sosit timpul eliberării. El fortifică Ierusalimul și încheie o alianță cu Egiptul. Sancherib următorul cel espert în răsbóie al lui Salmanasar, năvăli cu mare putere în țara Iudeilor și amenință Ierusalimul. Ință încă nu sosise óra; Iehova protegea cetatea sa, precum le prevesti Isaia. Inainte de a sosi ajutorul Egiptenilor, o bółă nimici armata asirică, și Sancherib se retrase părăsind țara înfiorat. Curând după aceea fu San-

cherib omorît, Ierusalimul scăpat și împărăția asirică se apropiă de finitul său.

Înainte de finitul secolului al 7-lea zăcea Ninive, capitala Asiriei în cenușe și ruine. Însă și împărăția lui Iuda cădu în orbă sa veche. Manase, fiul și următorul lui Ezechia se abătu dela Dumnezeu cel adevărat și servea la dăi păgâni, pe cari îi onorase mai înainte și moșul său Achaz. Precum Achaz, asemenea Manase jertfi pre fiul său lui Moloch. Sabia lui ucidea pre profeții, cari se împotriveauă fărădelegilor lui. Cu toate acestea vocea profeților de nouă se ridică și Isaia cu deosebire îmbărbăta pe neamul cel îndărătnic prin prorociile și promisiunile despre venirea Mesiei.

După Manase domni fiul lui, Amon, ca închinător de idoli, până-ce fu ucis în casa sa.

După Amon urmă de rege fiul lui cu numele Iosia ca minorean abia de 8 ani. Sub Iosia fu încă odată restabilită legătura cea veche cu Dumnezeu cel adevărat. Acest rege primi din mâinile preoților cartea legii lui Moise, sfărîmă altarele lui Vaal, goni pre vrăjitori, nimici cultul Astartei și al lui Moloch. Aceștia fură ani din urmă de fericire ai împărăției lui Iuda. Evlaviosul rege Iosia cădu în lupta dela Megiddo contra regelui Egiptului Neco (Necho).

§. 21.

După Iosia urmară doi fii ai săi unul după altul: Ioachaz și Ioachim ca tributari la regele Egiptului. Ușor de minte, cum era Ioachim, nu băga în samă nevoile și pericolul, ce amenința țara sa. El cădu la închinarea de idoli și persecuta pre îndrăznețul proroc Ieremia, carele păși energic contra fărădelegilor lui și a poporului, prorocind timpul, în care are să cadă cetatea lui David, templul lui Iehova și împărăția lui

Manase.
(IV Imp. XXI
II paralip.
XXXII).

Amon.

Iosia.
(IV Imp.
XXII; II paralip.
XXXIV
și XXXV).

**Ioachaz și
Ioachim
(Eliachim)**
(IV Imp.
XXIV; II paralip.
XXXVI).

Iuda. Perderea luptei, ce o avu Neco la Carchemisch în contra lui Navuhodonosor (Nabucadnezar), al cărui antecesor, un Chaldeu din Vavilon cu numele Navupolar, în alianță cu Medii, surpase domnia veche asirică și întemeiasă o împărăție nouă chaldeică în Vavilon — n'a adus nici o ușurință pentru Iudei — pentru că domnia egiptenă preste Iudea să substituie prin domnia chaldeică. Regele puternic și războinic Navuhodonosor al Vavilonului, ca eredele împărăției vechi asirice, din nou resusepu dincoace de Tigris cuceririle făcute odinioară prin Salmanasar și Sancherik. În decurs de 4 ani cuceri el Siria și Ierusalimul, pradă templul și duse pre următorul lui Ioachim în domnie, pre Iehonia (Ioachim) dimpreună cu armata sa și mulți locuitori din împărăția lui Iuda în esil la Vavilon.

Navuhodonosor aședă preste Iudei de rege în locul lui Iehonia pre Sedechia, unchiul lui Iehonia. Însă mai era încă simț în poporul evreesc, încă mai ardea scânteia simțului de libertate și independență în Iudei. Vocea profetică a lui Ieremia, carele îndemna pre Iudei a rămânea în supunere, nu fu ascultată. Încreduți pre ajutorul Egiptenilor să sculară Iudei încă odată cu regele lor în frunte, în contra domniei străine; această încercare însă avu puțin efect. Încercarea lor desperată atrase mânia lui Navuhodonosor asupra Iudeilor. Ierusalimul fiind cucerit de nou, fu pradat, vasele sfinte răpitate, templul ars, mulți locuitori omoriți dimpreună cu fiii regelui Sedechia; acesta lipsindu-se de vedere fu dus în captivitate la Vavilon, ca și antecesorul său, dimpreună cu mulți nobili ai poporului. Godolia, regele instituit de Navuhodonosor preste Iudei rămași în Ierusalim, fu curând omorât. Din frică pentru o nouă războinare, ce-î așteptă din partea lui Navuhodonosor

Ioachim sau

Iehonia.

(IV Imp.

XXIV, 6;

II paralip.

XXXVI, 9).

Sedechia.

pentru omorîrea regelui, emigrară mulți Iudei în Egipt și între aceștia și profetul Ieremia și Varuch, scriitorul lui Ieremia.

Esilul vavilonic (chaldeic).

Din Egipt, de unde nu se mai întorse, scrise Ieremia cu lacrimi căderea Ierusalimului. „Cum stă pustiită cetatea odinioară așa de împopulată; devenită ca o văduvă cetatea cu multe neamuri; regina între țări este sclavă. Plâns-a și a plâns noaptea cu lacrimi pe obraz și nu era cine să o mângăe. Căile Sionului plâng, pentru-că nu este cine să vină la prasnici“ ș. a. ¹⁾

CAP V.

Timpul dela esilul vavilonic până la nascerea Domnului Christos.

(Cărțile din perioada acesta: Varuch, Ezechil, Daniil, Ageș, Zacharia, Malachia, Esdra și Neemia, Tovie, Iudita, Sirach, cărțile Macaveilor).

§. 22.

În mijlocul nenorocirilor și strîmtoririlor, ce au ajuns pre Iudei în timpul acesta, se întorseră ei era la Dumneșul cel adevărat. La riul Vavilonului asculta Evreii la vocea preoților și a prorocilor lor. Ieremia prin scrierile sale îi consola; Ezechil, Daniil petrecînd în mijlocul lor îi îmbărbăta, prevestindu-le scăparea din robia chaldeică și întorcerea în patria lor. Ei aflară milă înaintea lui Iehova. După câteva decenii Vavilonul fu cucerit de cătră Cir, regele persic, carele îi dimise a se reîntorce în patria lor. Acestă concesiune o a făcut Cir în urma descoperirii unei prorocii a lui Ieremia, în care dîce: „Deșteptat-a Domnul Duchul lui Cir împăratul Persilor“, ca să strige: „Tóte îm-

Cir.
(I Esdra).

¹⁾ Plâng. lui Ieremia I, 2, 3 și 5.

părășiile pământului a dat mie Domnul Dumneșeu și el a poruncit mie să-î zidesc lui casa în Ierusalim ș. c. I.^a 1)

Cir le dădu înapoi toate vasele și prețioșele templului, ce le răpi Navuhodonosor, ba le concese a face și o colectă spre reedificarea bisericeî.

Zorovavel.
Esdra.
Neemia.

Sub conducerea lui Zorovavel și a arhierelui Iosua o parte din popor se întorse după o captivitate de 70 ani  ra în Ierusalim, și începu a-șî restaura cultul lui Iehova.

Samarineni  (Evrei  din  mp r ția Israil amestecaș  acum cu p g n ), cari nu se  nstr inar  încă de tot în privința religiei lor, se îmbiară a lua și ei parte la reedificarea biserice . Acesta li-se deneg  din partea Iudeilor; din ură și simț de răsbunare pentru acest  refusare, Samarineni  aduseră în suspiciune pe Iudei la regele persic, și  ntrigar  de a li-se opri Iudeilor reedificarea biserice . Sub Pseudo-Smerdis (la I Esdra IV greșit: Artacserse) următorul lui Cir, se opriră dela edificare; însă sub Dariu Histaspis li-s'a conces de nou a-șî fini biserica.

Pseudo-
Smerdis.
Dariu-
Histaspis.
Artacserse.

(I și II Esdra).

Sub conducerea lui Esdra și Neemia s'a  întors mai t rșiu pe timpul domniei lui Artacserse cete nouă de Iudei în patria lor; și în mijlocul luptelor necontenite — zidind cu o mână,  r' cu alta ap r ndu-se cu sabia, întăriri cetatea Ierusalim cu muri și porți tari. Esdra curăți cultul dumneșeesc și toate instituțiunile sociale de amestecul p g nesc, lu nd de  ndreptar  r  legea mosaic . Astfel Evrei  ajunseră în fine la convingere, că numai prin stricta observare a legii lui Moise și prin depărtare de idolatrie sunt scutiș ; pe basa aceste  convingeri se

1) I Esdra I, 1—3.

regeneră întreg poporul sub conducerea preoților. Sub domnirea regilor din urmă persiană, se bucurău Iudeii de o stare aproape independentă; ei erau neîmpedecați în exercicierea instituțiilor lor mosaice și naționale.

De sub Perși ajunseră ei, în urma cuceririlor și a surprării domnirii persiane prin Alecsandru cel mare, sub domnirea macedoneană. Alecsandru cel mare încă le lăsa lor religiunea și instituțiile lor naționale.

Alecsandru
cel mare.
(I Macavei-
lor D).

După mórtea lui Alecsandru, imperiul cel estins macedonean, în urma unor lupte interne între pretenzenți, se împărți transitorice în mai multe părți și mai pe urmă într'o tetrarchie, care consta din: a) Macedonia și Grecia; b) Asia mică (Pergam); c) Siria (sub Seleuciți); d) Egiptul (sub Ptolomei). Față de starea acésta nouă a lucrurilor Iudea a fost în timpurile următoare mărul de certă între Siria și Egipt.

§. 23.

Mai întâi ajunse Iudea ca provincie tributară sub domnirea Ptolomeilor, la cari rămase aproape 100 ani. Ptolomeii lăsară pre Iudei în exercițiul liber și neconturbat al religiunii, instituțiilor și tradițiilor lor, îndestulindu-se cu un tribut de 20 talanți în argint dela preotul cel mare.

Ptolomeii.

Ptolomei Lagi, comandant sub Alecsandru cel mare, duse la Egipt un număr însemnat de Iudei. Colonia acésta nouă evrească în Egipt, la care au mai emigrat succesive în decursul timpului și alții, s'a ridicat la o însemnătate prin averi, putere și știință. În Alecsandria se distinseră Iudeii ca bărbați învățați în studiile clasice, prin comerți însemnat, ba și în oficiile de stat ocupară ei locuri distinse. Sub Ptolomei Filadelful s'a tradus Sânta scriptură din limba

evrească în cea elină (veđi pag. 8 §. 8) spre întrebuințare la serviciul religios. O direcțiune nouă în cele religioase luară Evreii în Egiptet prin încercarea lor de a combina legea lui Moise cu filosofia elină. Și un templu nou își edificară ei în Eliopole, ca să nu mai fie siliți a merge în Ierusalim spre închinare; cu toate acestea ei întrețineau legăturile cu frații lor din Ierusalim.

Sub al 2-lea Ptolomaid, carele a fost Ptolemei Epifan a succes seleucidului Antioch III cel mare, care domnea preste Siria de a trage la sine domnirea și preste Iudea. Iudea a fost ruptă dela Egiptet și încorporată la Siria. Acésta s'a întâmplat în urma unei învingeri făcute de Antioch la Paneas asupra lui Ptolomei Epifan. Țara deveni sub un jug greu cu imposite mari. Apăsarea Iudeilor deveni insupportabilă mai ales sub Antioch Epifan, al 3-lea rege după Antioch III. Templul din Ierusalim fu prădat și era aproape a delătura religiunea și toate instituțiunile evreesci, și a introduce în locul lor cultura elinistă.

Lângă aceste porniri ostile din partea regilor se mai adause și corupțiunea internă. Bărbații, cari mai înainte prin poziția lor țineaū pe popor în curățenia cultului nealterat al lui Iehova, se degradară la nisce unelte venale.

La trépta de archiereu mare, care se dedea acum pe banī aceluia, care oferea mai mult, se întreceaū ómenī nechiemați, servindu-se chiar și de omoruri unul contra celuilalt. Bărbați de frunte, precum archiereul Onia, cari mai puneau preț pre sântenia demnității archieresci, cădură jertfa intrigilor și a cabalelor. Bêtrânul Eleazar, 7 frați dimpreună cu mama lor se tirănisară la mandatul regelui până la mórte pentru

Iudea sub
Seleucidii
(la Siria).

constanța lor în legea lui Moise ș. a.¹⁾ Când fu provocat Matatia, un Iudeu fruntaș din neamul Hasmoneilor din cetatea Modin, prin promisiuni și amenințări, a-și părăsi religia sa și a jertfi deităților păgănesci, se opuse la acesta și desmântă și pre alții a jertfi la altare păgănesci; pre un Iudeu, carele jertfi la idoli, îl junghiă el la altar. Prin acesta dădu signalul de revoltă în poporul adus până la desperare și cu cinci fii ai săi: Iuda, Ioan, Simon, Eleazar și Ionatan, — numiți Macavei, suscepu lupta de eliberare în contra regelui tiran.

Matatia și
fii lui.

§. 24.

Încă fiind Matatia în viață a dărîmat tóte capis-tile păgănesci ér' fiul său mai mare, Iuda Macaveul, susținend cu noroc mai multe lupte contra armatei regesci, ocupă Ierusalimul și restaură cultul divin mosaic în biserica din Ierusalim. El se făcu astfel domn preste Iudea și începu a combate cu succes și pre alți aliați ai lui Antioch, precum pre Amoniteni, Idumei ș. a.

Indepen-
dența elup-
tată prin fra-
ții Macavei.

După mórtea lui Antioch Epifan, care lăsă impe-riul său în disordinea cea mai mare, se continuă lup-tele și sub următorul rege Antioch Eupator tot cu acel bun succes pe partea Iudeilor. Pacea încheiată între ambele părți, prin care se asigură Iudeilor eser-cițiul liber al religiunii mosaice, nu dură mult, căci de nouă se începură inimițiunile între Sirieni și Iudei. Norocul armelor se părea a părăsi pre Iudei; Iuda Macaveul vedend, că-î sēcă puterea de rēsboi și 'i-sē micșoréză prin luptele cele dese numărul soldaților, nu mai vedu altă scăpare decât în alianța sa cu Ro-manii, cari ajunseră cu cuceririle până în Asia mică. Intr'una din luptele neegale, ce susținu el cu un număr neînsemnat de Iudei, muri mórte eroică — deplâns de toți ai săi.

Iuda.

¹⁾ II Mac. V, 34; VI, VII.

Ioan, Ionatan, Simon.

După mórtea lui Iuda Macaveul se puse în fruntea poporului fratele său Ionatan ajutat de frații săi Simon și Ioan, cari mai erau în viață. El, folosindu-se de ceretele de tron între pretendenții sirieni, sciu să asigure poporului său un grad de independință față de domnirea asirică; cădu însă jertfa unei tradări în Ptolomaida. După ce fratele lor Ioan fu omorit încă mai înainte prin Moabiteni, fu condus poporul evreesc de Simon. Acestuia îi succese a se pune de nou în posesiunea Ierusalimului și a ridica națiunea sa la o însemnătate, reînoid legătura cu Romanii și întrând în referință amicabilă cu ei.

an Hircan.

Poporul privi pre următorii lui Simon ca pre nise principii naționali ereditari. Simon și doi fii ai săi: Iuda și Matatia fură uciși prin un ginere respective cumnat al lor, care voia să tragă la sine egemonia preste Iudei. Scopul nu și 'l-a ajuns, căci Ioan, un alt fiu al lui Simon, răsbunând mórtea tatălui său și a fraților săi ajunse conducător al poporului și archiereu tot deodată. Sub acesta nunumai că se susținură cele câștigate prin multă vërsare de sânge, dară se estinseră și mai departe granițele Iudeii, preste Idumei; acest popor trebui să primescă legile iudeice, făcându-se un popor cu Iudeii. Ioan, numit Hircan, dela o învingere raportată contra Hircanilor, unu popor supus Partilor, a dat domnirii sale și un lustru intern prin ridicarea de edificii și alte înfrumșetări. Fiul său, Aristobul își luă și titlul de rege.

§. 25.

Aristobul.

Intărirea domnirii naționale, ce se câștigă prin luptele eroice ale Macaveilor, nu a avut statornicie. Certe interne, spirit de partide și secte, dar' mai ales înstrăinarea și ura Samarinenilor, Galileilor și Idumeilor față de Iudei făcu, ca să stagneze puterea proprie, până când

ajunseră Evreii sub domnirea Romanilor. Încă sub Aristobul a început decadența. După domnirea tiranică a lui Aristobul următorii lui cădură în certe pentru succesiune în domnire. Romanii pășiră ca făcători de pace între partide; în realitate însă își însușiră cu timpul pentru sine domnirea preste Iudea. După Aristobul, care omorî pre mamă-sa și pre trei frați ai săi, urmă în domnire un alt frate al lui, numit Alecsandru Ianeu, care fu scos din prinsóre. După o viață scurtă plină de vitejie, dar tot deodată și desfrînată muri și el lăsând domnirea soției sale, Alecsandra, carea domni nouă anî în numele filor ei minoreni: Hircan II și Aristobul II. După mórtea ei se născu o cértă pentru succesiune în domnire. Hircan II, care ocupă și funcțiunea de archiereu și era sprijinit de partida fariseilor, fu bătut la Ierichon de fratele său Aristobul II, care avea partidă în popor. Hircan II în urma acestei perderi renunță de tron în favorul fratelui său; dar' la consiliul Idumeului Antipatru se adresă pentru ajutor la Pompei, care reuși pe atunci în Asia și bătând pre Mitridate, regele din Pont, prefăcu imperiul siric în provincie romană. Pompei chiemă pre amêndoî frații înaintea sa. Aristobul nevrînd a se supune sentinței lui de judecător și mergînd la Ierusalim spre a lua pozițiune de apărare, fu persecutat de Pompei, până când curînd se supuse. Pompei luând prins pe Aristobul cuprinse Ierusalimul, fiind primit cu bucurie de partida lui Hircan II; puse apoi pre acesta în domnire, ér' pre Aristobul il duse prins la Roma dimpreună cu familia lui. Cu acésta se puse tot deodată capăt independenței domnirii Macaveilor (anul 63 a. Chr.)

Pe timpul certelor între Pompei și Cesar, eliberă acesta pre Aristobul, il trimise dimpreună cu fii săi Antigon și Alecsandru la Iudea, pentru a delătura din

Alecsandru
Ianeu.

Hircan II.
Aristobul II.

Antipatru.
Antigon.

domnire pe Hircan II. Hircan II află ajutor la Gabiniū, proconsulul preste Siria, ér' Aristobul II precum și fiul său Alecsandru fură otrăviți de partisanii lui Pompei; venind Cesar la Iudea, cu preterarea lui Antigon, fiului lui Hircan, puse domnitor preste Iudea pre Antipatru, care sciu să câștigue favorul lui Cesar; Antigon primind ajutor dela Parti, după mórtea lui Antipatru prin venin, luă Ierusalimul din mânilor lui Irod, fiului lui Antipatru; domnirea lui fu însă scurtă, pentru că Irod adresându-se la Romani, fu pus de senatul roman ca rege preste Iudea. Irod ajutorat de Romanii luă Ierusalimul și Antigon, cel din urmă rege dintre Macavei, fu omorit în Antiochia. Curênd după aceea fu Irod pus de împêratul August ca locotiitor roman preste Siria și cu acêsta ajunse la culmea puterii sale.

§. 26.

Irod I.

Irod, care ajunse pe tronul lui David prin viclenie, lingușire și trădare, căuta a și conserva și asigura domnirea sa tot prin astfel de mijlôce. La început desvolta o putere mare, istețime și vitejie în resboie și de aceea s'a numit de unii „mare“. Spre a se face plăcut și Evreilor, cari ca pre un străin îl uraū, mări și înfrumșetă templul; de altă parte înființă un amfiteatru în Ierusalim, întroduse pre gladiatorii după modul roman, făcu sieși un palat și ridică în Ierusalim și alte întărituri de resboi. In timpul din urmă însă domnirea sa a degenerat în patimă și tirănie. Veninul, perfidia și trădarea jucaū un rol însemnat la curtea lui Irod. Nicī familia sa nu rămase neatinsă de mânilor lui pline de sânge. Ura lui ajunse mai ales pre partisanii familiei Macaveilor. Socrul lui, Hircan II, soția lui Mariamne împreună cu frații ei și muma ei cădură jertfă calum-

niilor; mai târziu muriră trei fii ai lui Irod și fratele lui de mörte silnică. Sub Irod se născu domnul Iisus *Christos* din Maria feciöra din neamul lui David în cetatea Vitleem. Lângă multele fapte tiranice ale lui Irod se numără și omorirea pruncilor din Iudea cu scop a omori pre *Christos* din temere, ca să nu-și pördă domnirea. Urgisit de toți muri Irod de o bölfă dintre cele mai urite. Imperiul său se împărți între trei fii ai sei: Archelaü, care primi Iudea, Samaria și Idumea; Irod (II) Antipa preste Galilea și Perea; Filip preste Ituria și Trachonitis. Archelaü, care purtă titlul numai de Etnarch, fu pentru tirăniile sale depus și esilat, ér' țerile sale fură încorporate la provincia Siria, care se governa prin proconsuliï romanï și avea capitala în Cesarea. Intre proconsuliï romanï ai Siriei se numără și Pilat din Pont, sub care s'a röstignit *Christos*. După mörtea lui Filip a trecut și Ituria și Trachonitis la Siria pe timp scurt, până când fu dată de împëratul Caligula lui Irod Agripa, care era un nepot al lui Irod I. Irod Antipa, lucsurios și desfrënat, cum era, luà la sine pre Irodiada, soția fratelui său Filip și omori în temniță pre Ioan Botezătorul. El se încercà cu delăturarea lui Irod Agripa a câștiga pentru sine dela Caligula domnirea preste țerile lui Filip, fratelui său; însă nu numai că nu'i succese acësta, dar' fu lipsit în urma uneltirilor nepotului său, Irod Agripa, chiar și de tetrarchia sa și esilat de Caligula în Galia, ér' țerile sale fură date sub domnirea lui Irod Agripa. După-ce fu Caligula omorît, primi Irod Agripa dela Claudiü, următorul împërat roman, și Iudea, Samaria și Abilene; acum împreună el sub sceptrul său tôte țerile, care le avuse moșul său Irod I. Ca să se facă plăcut Iudeilor apëra el instituțiunile Iudeilor, din care causă omori pre Apostolul Iacov cel

Archelaü.

Irod (II)
Antipa.
Filip.

Irod Agripa.

mai bătrân, ér' pre Apostolul Petru îl puse în temniță; scuti pre Iudeiî din Ierusalim de imosite; întări și înfrumseță Ierusalimul cu murî și edificii. După domnire scurtă de trei anî murind el și fiind fiul lui Agripa II încă minorean, fu dată Iudea érá sub administrațiunea procuratorilor romanî ca provincie de sine; mai târđiú primi Agripa II dela împératul Claudiú tetrarchia de odiniórá preste Gaulonitis, Trachonitis și Batanea și apoi sub Nero încă nisce cetăți în Galilea. El se făcu prin despotismul său nepopular la Iudei. Nemulțămirea Iudeilor produsă prin arbitriul și tirănia procuratorilor romanî erupse în revoluțiune generală în contra domnirii romane (an. 64 d. Chr). Șase anî de dîle se luptară Iudeiî cu o vitejie impusă de desperațiune, la început cu óre-care succes; însă după ce luă Flaviú Vespasian și după el fiul său Tit comanda preste legiunile romane, trebuiă să se supună mai întâi resculațiî Iudei din provincie apoi să cadă și Ierusalimul, capitala Iudeilor (an. 70 d. Chr.) Iudeiî cari insistară cu cerbicositate până în momentele din urmă, trebuiă să recedă după perderea de 40 de miî luptători și a fortăreței lor Iosafat apêrată de Iosif Flaviú¹⁾ mărginindu-se pre lângă apêrarea Ierusalimului. În cetate se încinse pre lângă fómete și epidemia, carea încă a aruncat în mormênt miî de Iudei. Inzadar le îmbia agratiare Tit, fiul și următorul lui Vespasian. Furia și încrederea órbă în ajutorul lui Iehova, îi impinse până la nimicire; din templul lor se apêrau cu resignațiune, până când fu cuprinsă întrégă cetatea, și zidirile cele mai principale zăceaú sub flacări.

Cu căderea cetățiî se fini și împêrăția iudeică. Iudeiî, cari mai erau în viață — după o perdere de un

¹⁾ Scriitorul iudeic din timpul acela.

milion ómenī în răsboiul acesta, fură du i ca sclavi. In-
tre cei prin i a fost dus  i Iosif Flaviu  n Roma, unde
până ast d i s  văd pe o p rt  de triumf a lui Tit chi-
purile odórelor jidovesc , cari fură aduse în cetatea lu-
mii. S rtea lor deveni acum f rte miser . Ura lor asu-
pra Romanilor s  manifesta încă, când a e d  Adrian
după 60 an  dela risipirea Ierusalimului o colonie ro-
mană în muntele „S nt“, numită „Aelia Capitolina“,
 i  nstitui acolo cultul lui Iupiter. Fanatisa i prin un
Iudeu cu numele Simeon din partida națională (Zelo-
 ilor) s  opintir  Iudeii rămași în Ierusalim a scutura
jugul roman. Ac st  încercare însă aduse cu sine ni-
micirea de tot a lor; t te cet  ile Iudeii fură devastate.
Pu inii Iudei, cari mai erau în via   migrar ,  i de
atunci trăiesc ei  mpr stia i prin t te țerile  in ndu- i
religiunea, datinile dimpreună cu supersti iunile lor, p -
str ndu- i astfel caracterul lor național. — Esila ilor le
iertau Romani  numai pe l ng  o dare óre-care a mai
pl nge pe ruinele cet  ii lor s nte  i a- i aduce aminte
de mărirea lor perdut   i de speran ele lor nimicite.

Partea II.

Cunoscin e din Geografia Palestinei.¹⁾

 . 27.

Palestina s  numesce în Testamentul vechi numai
 ara locuită de Filistenii;  r  numele acesta pentru în-
tr ga țară locuită odiniórh de Iudei, nu să află în
nici un loc al sânteii scripturii, ci s'a dat numai mai

---

¹⁾ De geografia biblică s'ar ține geografia tuturor  erilor din orisonul
biblică, a a d. e. de geografia biblică s  ține geografia  erei dintre Eufrat  i
Tigris (Mesopotamia), Asiriei, Vaviloniei, Persiei, Arabiei, Egiptului,  nc t

târziu prin scriitorii greci și latini. Numirile biblice sunt:

1. *Chanaan* ¹⁾ dela Chananeii, un popor, ce se trăgea din Ham ²⁾, fiul lui Noe, și care locuia partea apusénă dela Marea mediterană până la Iordan ³⁾ și dela Sidon până la Gaza ⁴⁾.

2. *Țara Israiltenilor* ⁵⁾

3. *Țara Evreilor* ⁶⁾.

4. *Pământul lui Iehova* ⁷⁾.

5. *Țara Sântă* ⁸⁾.

6. *Pământul promisiunii* ⁹⁾.

7. *Iudea*, pe timpul domnirii romane.

Palestina este situată la marginea ostică a Mării mediterane între 31° 11' până 33° 15' lățime geografică nordică și 52° până la 54¹/₂° lungime ostică; ea este estinsă mai tare dela nord spre sud având 30 mile, și dela ost spre vest 20 mile; érá suprafata ei e de 460 mile □. În unele perioade, precum sub regiii David și Solomon s'aú mai adaus prin cuceriri și alte ținuturi.

După întórcerea Evreilor din Egipt, Palestina s'a împărțit după cele 12 neamuri. După mórtea lui Solomon s'a împărțit pământul în doué părți: împărăția Iuda

---

privesce Testamentul vechi; apoi a Asiei micé, Macedoniei, Greciei, Italiei, încât privesce Testamentul noi. Cu tóte acestea între marginile unui manual introducător, precum este cel de față, mi se pare de ajuns geografia Palestinei, care a fost scena revelațiunii devine.

1) Iudec. XIX, 29.

2) Fac. X, 6.

3) Lev. XXXII, 32.

4) Fac. XI, 19.

5) Matei II, 20.

6) Fac. XL, 15.

7) Lev. XXV, 23.

8) Zacharia II, 16.

9) Evrei XI, 9.

și Israil. După esilul vavilonean sub Perși a fost împărțită țara în mai multe cercuri administrate de câte un superior. Sub Romanii s'a împărțit de nouă în 4 provincii: Galilea, Samaria, Iudea și Perea. În secolul V după Christos s'a împărțit Palestina de nouă în 3 părți și adecă: 1. Palestina primă, care cuprindea partea cea mai însemnată a Iudeii și Samaria; 2. Palestina secundă, carea cuprindea Galilea și partea nordică a Perei; 3. Palestina terția, carea cuprindea Iudea sudică și Perea sudică, și o parte a Arabiei petreice. Astăzi formeză Palestina două pašalicuri turcesce: Ierusalim și Damasc.

Topografia.

§ 28.

Munții.

Palestina este o țară plină de munți și dealuri și este tăiată prin mijloc de riul și șesul Iordanului.

1. *Livanul*, despre partea nordică a Palestinei se deosebesce în Livanul propriu, ce se estinde spre sud-vest dealungul țărmurilor Mării mediterane, și Antilivanul, adecă ramul ostic, ce se estinde spre sud, terminându-se în Ermonul mare. Între ambe aceste ramuri se află șesul roditor al Livanului. În Sânta scriptură ambele aceste ramuri se numesc Livan¹⁾.

De ambele laturi ale Iordanului se ramifică ceilalți munți și adecă pe partea vestică:

2. *Muntele Neftalim*.

3. *Muntele Carmil*, cu un promuntor în mare și cu multe peșteri, cari dădeaș prorocilor asil²⁾. Acest

¹⁾ A doua lege XI, 24. Is. N. XI, 7. Iudec. IX, 15. III Imp. IV, 33. Esdra III, 7. Psal. CIV, 16.

²⁾ Amos IX, 3.

munte să distingea prin frumseța sa. Aici au jertfit preoții lui Vaal și profetul Elie. ¹⁾

4. *Muntele Gilboa*, aici cădu Saul și Ionatan în bătaie. ²⁾

5. *Muntele Efraim*, numit și muntele Israil, stă în legătură cu:

6. *Muntele Iuda*, ³⁾ care cuprinde toți munții din partea sudică a Palestinei.

Ér' de partea ostică:

7. *Muntele Abarim*, spre partea ostică a Mării morțe. ⁴⁾

8. *Muntele Gilead*. ⁵⁾

Culmile sau piscurile amintite mai adese-orî în Sânta scriptură sunt:

1. *Tavorul*, ⁶⁾ locul unde s'a schimbat Domnul Christos la față.

2. *Ermonul mic*, nu departe de Tavor. ⁷⁾

3. *Ebal*, o culme gólă și neroditoare spre nord dela Sichem.

4. *Garizimul*, ⁸⁾ unde Samarinenii își aveaú un altar ca loc de închinare.

5. *Muntele Maslinilor*, fórte aprópe de Ierusalim și despărțit numai prin ríul Chedrilor, să numesce așa pentru arborii de maslini, ce-'l acopereaú în abundență mare mai ales de partea vestică; aici se afla grădina Getsimaní; pe acest munte a mers Iisus de mai multe

¹⁾ III Imp. XVIII, 17—39.

²⁾ I Imp. XXVIII, 4; XXXI, 1; II Imp. I, 6, 21.

³⁾ II Paralip. XXVII, 4.

⁴⁾ Num. XXVII, 12; XXXIII, 47. Ier. XXII, 10.

⁵⁾ Fac. XXXI, 22 și 33.

⁶⁾ Iudec. VI, 12. Psalm. LXXXIX, 12.

⁷⁾ Psalm. LXXXIX, 12.

⁸⁾ II Mac. VI, 2. Ioan IV, 20.

orî; de pe acest munte vorbesce Iisus despre risipirea Ierusalimului; ¹⁾ de aici s'a înălțat Iisus la cer. ²⁾

6. *Nebo (Navar)* ținător de munții Abarim în fața Ierichonului, de unde a arătat Dumnezeu lui Moise pământul promisiunii și unde Moise a și murit. ³⁾

Ăpele.

§. 29.

Mările, lacurile și riurile.

1. *Marea mediterană*, care spală totă laturea vestică a Palestinei (Marea mare).

2. *Lacul Merom*, prin care trece Iordanul, se află în partea nordică a Palestinei. Acest lac este însemnat pentru învingerile lui Iisus Navi asupra a 5 împărați ai Chananiților. ⁴⁾

3. *Lacul sau Marea Genezaretului* ⁵⁾ ocură în testamentul nou și sub numirea *Marea Galileii* ⁶⁾ și *Marea Tiberiadei*; ⁷⁾ este lung de 3 mile și lat $1\frac{1}{2}$ mile. Prin el își face Iordanul cursul său spre sud; apa lui este rece, curată, sănătoasă și bogată de pesci. Șesul de lângă lac despre laturea vestică se numește pământul Genezaretului.

4. *Marea-moartă* lungă de 10 mile și lată de $2\frac{1}{2}$ mile. Acesta este apa cea tristă, împrejurul căreia pentru sărătura ei puțină vegetațiune se află. În apro-

¹⁾ Mat. XIII, 3; XIV, 3, 33.

²⁾ Luca XXIV, 51. Fapt. apost. I, 9.

³⁾ A doua lege XXII, 49.

⁴⁾ Isus Navi XI, 5, 7.

⁵⁾ Luca V, 1.

⁶⁾ Mat. XV, 29. Marcu VII, 31. Ioan VI, 1.

⁷⁾ Ioan XXI, 1.

pierea acestei mări s'aũ aflat odiniórã cetãțile : Sodoma și Gomora și alte 3 cetãți, ¹⁾ cari dupã biblie aũ fost nimicite prin foc. ²⁾

5. *Rîul Iordanului*, cel mai însemnat rîu în Palestina, isvoresce din muntele Ermonului, curge spre sud tãind țara în douë părți, trece prin lacurile Merom și Genezaret și dupã un curs de 35 ore se varsã în Marea mórta. Apa lui este turbure, darã bunã de beut. Despre Iordan se face de multe-orî amintire în Sânta scripturã. In acest rîu s'a botezat Iisus de cãtrã Ioan ³⁾ și anume la Vitavara. ⁴⁾

6. *Rîul Chison*, isvoresce dela pólele vestice ale Tavorului, curge spre vest și se varsã prin șesul dela Acco în Marea mediteranã; lângã acest rîu a ucis Elie pre preoțiĩ lui Vaal. ⁵⁾

7. *Rîul Chidron* sau *pěrëul Chedrilor*, este amintit de multe-orî în istoria lui David. ⁶⁾ Iisus trece de multe orî acest rîu mergënd din Ierusalim în muntele Maslinilor și chiar și spre locul patimeĩ sale; pěrëul acesta n'are isvor propiũ, ci se formezã numai din plóie; de aceea pe timpul vereĩ sécã de tot.

8. *Iarmut*, de partea osticã a Iordanului.

9. *Iaboc*, ⁷⁾ se varsã în Iordan.

10. *Arnon*. ⁸⁾

---

¹⁾ Fac. XIV, 3—10.

²⁾ Fac. XIX, 24.

³⁾ Mat. III, 6, 13. Marcu, I, 5, 9.

⁴⁾ Ioan I, 28.

⁵⁾ III, Imp. XV, 40.

⁶⁾ II Imp. XV, 23; III Imp. II, 37.

⁷⁾ Isus Navi XII, 2. II Iud. XI, 13.

⁸⁾ Lev. XXI, 13.

Cetăți.

§. 30.

I. In Iudea.

I. *Ierusalimul* numit și cetatea sântă ¹⁾ este mărginit spre nord și ost de „valea Iosafat“ și pârâul Cherdrilor. Ierusalimul numit pe timpul lui Avraam până la David, Salim, a fost cetatea Iebusiților și reședința regelui Melchisedec pe timpul lui Avraam. Cetatea 'și-a ținut un grad de independență și după cucerirea pământului Palestinei prin Iudei, și numai sub David a fost pe deplin ocupată. David s'a mutat din Evron cu reședința în Ierusalim; a mărit și înfrumșețat cetatea; a proiectat aci edificarea templului renumit, care a fost sêvêșit de fiul sêu Solomon; a adus aici sicriul legii și astfel a devenit cetatea acêsta centrul cultului dumnezeesc până la nimicirea ei prin Vespasian și Tit la an. 70 după Christos. Dela însemnătatea, la care o a ridicat David, Ierusalimul sê numesce și cetatea lui David.

Adrian, împêratul roman, carele o ridică din ruină pre la anul 135 după Christos o numi *Aelia Capitolina*.

După descrierea lui Iosif Flaviu, Ierusalimul era încunjurat de 3 muri, afară de locurile, cari dela natură erau fortificate prin coste prețepise; în aceste părți sê afla numai un mur. Cetatea însăși era zidită pe două culmi, ce staū fațā în fațā una cu alta și erau despărțite printr'o vale, unde sê înșiraū casele pe marginea ambelor coline. Partea cetății, care sê estindea pe colina cea mai înaltă sê numea „cetatea de sus“, care pentru fortificațiunea ei sê numi de David „fortărêțā“. Preste colina cealaltă cu forma semilunei sê estindea „cetatea de jos“ numită și „Acra“, unde sê afla templul. Valea dintre ambele coline sê estinde până la lacul Siloamului. Pe partea din afară a colinelor nu putea întra nimenea în cetate, pentru-că

¹⁾ Isaia XLVIII, 2. Neemia XI, 1 și 19. Mateiu IV, 5.

să mărgineau de prăpăstii. Lângă cetatea vechie mărindu-se populațiunea, s'ă formă „cetatea nouă“ (Bezeta), care s'ă aduse prin murul al treilea în legătură cu cetatea vechie. Preste muri erau o mulțime de turnuri (90 pe murul al treilea). Cetatea s'ă putea încunjura în $1\frac{3}{4}$ ore.

2. *Vitania*, un orășel pe partea ostică a Muntelui maslinilor aprópe de Ierusalim, a fost locuința familiei lui Lazar, unde a fost Iisus de multe-orî. ¹⁾

3. *Emaus*, unde a fost cunoscut Iisus de doi în-vățăcei (Luca și Cleopa) la frângerea pânei.

4. *Ierichon*, cu o câmpie fórte roditóre și frumósă ²⁾ a fost luat, și d'erimat, după aceea restaurat prin Iisus Navi după trecerea preste Iordan. ³⁾ In Ierichon merse Christos în casa lui Zachei a vameșului; ⁴⁾ aici vindecă Iisus pre orbî. ⁵⁾

5. *Vitleem* (Vifleem), care s'a numit și Efrat, ⁶⁾ a fost locul nascerii familiei lui David ⁷⁾; cetatea acésta căp'etá o însemnătate mai mare prin aceea, că aici s'a născut Mântuitorul. ⁸⁾

6. *Evron* numit și *Mamvre* este de însemnătate încă în perioda patriarhilor, cari au fost aici îngro-pați; ⁹⁾ de aici emigrá Iacov cu fiii s'ei în Egipt. Aici a fost uns David de împ'erat, ¹⁰⁾ și a avut reședința 6 anî.

7. *Gaza*.

¹⁾ Mat. XXI, 17; XXVI, 6. Marcu XI, 1 și 12. Luca XIX, 29; XXIV, 50.

²⁾ A doua lege XXXIV, 3. Iisus Navi IV, 13; V, 10.

³⁾ Iisus Navi XVIII, 21. II Imp. X, 15.

⁴⁾ Luca XIX, 1—10.

⁵⁾ Mat. XX, 29. Marcu X 46—52. Luoa XVIII, 35.

⁶⁾ Fac. XXV, 16, 19. Mich. V, 1.

⁷⁾ Rut I, 1 și 5. Iudec. XXVII, 9. I Imp. XVII, 12.

⁸⁾ Mat. II, 5.

⁹⁾ I Fac. XIII, 18.

¹⁰⁾ II Imp. V. 1—3.

8. *Ascalon*.
9. *Asdod*.
10. *Accaron*.
11. *Ioppe*, unde Petru a înviat pre Tavita. ¹⁾

II. In Samaria.

1. *Cesarea Palestinei*, spre distingere de Cesarea lui Filip a fost una dintre cele mai mari cetăți în Palestina cu un port însemnat spre Marea mediterană. Pavel, mergând la Tars, trecu prin Cesarea ²⁾ și după prinderea lui a fost aici închis 2 an. ³⁾ Aici a botezat Petru pre sutașul Corneliu. ⁴⁾

2. *Tersa*, a fost capitala vechie a Samariei.

3. *Samaria*, capitala țării până la căderea împărăției lui Israil.

4. *Sichem*, locul dat de Iacov întru moștenire fiului său Iosif cu fântâna lui Iacov, la care Iisus călătorind spre Galilea a vestit Samarinenilor cuvântul evanghelic.

III. In Galilea.

1. *Nazaret*, este o cetate mică în Galilea; aici a viețuit Maria Fecióra și Iisus până la timpul, când a început a vesti Evanghelia. ⁵⁾

2. *Acco*, cetate însemnată de negoț, este situată spre Nord dela muntele Carmil în un sîn al Mării mediterane. Cetatea acésta se numesce și Ptolomaida după un Ptolomeu.

3. *Tiberiada*, cetate situată lângă lacul Genezaret, ⁶⁾ dela care primesce acesta și numirea de Marea Tiberiadei. Cetatea acésta fu ridicată pe timpul lui Tiberiu,

¹⁾ Fapt. Ap. IX, 36—43.

²⁾ Fapt. Ap. IX, 30.

³⁾ Fapt. Ap. XXIV—XXVI.

⁴⁾ Fapt. Ap. X, 1.

⁵⁾ Mat. II, 23. Luca IV, 16.

⁶⁾ Ioan VI, 1.

dela care 'și-a împrumutat numele; ea a fost scurt timp sub Irodî, capitala provinciei.

4. *Cana*, este un orășel în Galilea, în care Iisus luând parte la o nuntă sêvêrși cea dintâi minune, prefăcând apa în vin. ¹⁾

5. *Vitsaida*, după Ioan Evangelistul ²⁾ cetate,  ră după Marcu ³⁾ un sat lângă lacul Genezaretului, a fost locul naserii apostolilor Andrei, Petru și Filip; ⁴⁾ aici a petrecut de mai multe-orî Mântuitorul.

6. *Capernaum*, situat pe laturea nord-vestică a lacului Genezaret, era un loc de predilecțiune al Domnului Christos, pentru care să și numesce în mai multe locuri „casa sa“ și „cetatea sa“. ⁵⁾ Aici inv t  Christos în sinagogă ⁶⁾ și vindecă pre mai mulți. ⁷⁾

IV.  n Perea.

1. *Vitavara*, ⁸⁾ unde Ioan Botezătorul a început a boteza.

2. *Gadara* și *Gergese* sunt două cetăți  vecinate, dintre cari cea dint i a fost capitala provinciei Perea.  n ținutul acestor cetăți a vindecat Christos pre doi ⁹⁾ îndrăciți.

3. *Cesarea lui Filip* ¹⁰⁾ este situată aprópe de unul din isvórele Iordanului; s'a numit mai întâi Paneas și după aceea mărindu-s  prin Tetrarchul Filip s'a numit după numele acestuia.

¹⁾ Ioan II, 1.

²⁾ I, 45.

³⁾ VIII, 23.

⁴⁾ Ioan I, 44. XII, 21.

⁵⁾ Mat. IX, 1.

⁶⁾ Luca IV, 31.

⁷⁾ Mat. VIII, 5—13; 14—16. Marcu II, 1—10. Luca IV, 33—35.

⁸⁾ Ioan I, 28; X, 40.

⁹⁾ Mat. VIII, 28. Luca VIII, 27.

¹⁰⁾ Mat. XVI, 13. Marcu VIII, 27.

Clima și produsele.

§. 31.

Clima Palestinei preste tot e stêmpărată. Căldura mai mare mai ales din Iuniu până în Septembrie domnesce în valea Iordanului și în apropiere de Marea mórta.

Anutimpuri se socotesc numai două, adecă vara și érna. Vara se începe cu Aprile, când încetă ploile și durează până în Novembre, când se începe érna érá cu plóie, care se numesce *plóia timpurie*, spre deosebire de plóia din Februarie și Martie numită *plóia târzie*. Prin Ianuarie și Februarie ninge câte puțin, dar' néua nu stă decât câte 1—2 zile. Vara mai ales pe timpul secerișului, care se începe cu finea lui Aprile, ploile sunt ceva de tot rar. Locul ploilor îl suplinesce roua abundantă, ce cade nóptea. Pămêntul Palestinei este fôrte roditor, mai ales pe lângă Marea Galileii și în văile riurilor; de aceea Palestina se numesce în sfânta scriptură „pămêntul din care curge lapte și miere“; acésta a făcut, că țara a devenit împopulată cu multe cetăți și sate. Productele țerii sunt afară de cele de pe la noi: olivî, palmî, smochinî, granați, cedri, balsamî ș. a.

Partea III.

Anticități biblice.

CAP I.

Desvoltarea culturală a omenimei după biblie.

I. Raportul omului către natură.

§. 32.

Deși Moise în cartea Facerii atinge numai pe scurt genașa omenimii și trece fôrte repede preste diferitele

stadii de dezvoltare având în vedere pre Israil, totuși el ne-a lăsat și unele scurte notițe, cari cu privire la dezvoltarea omenimei împacă rezultatele așa numitei științe pozitive. Omul în starea sa primitivă, stând față în față cu natura, a trebuit ca din natură să-și procure întâi și mai întâi nutremântul, apoi să se scutască contra elementelor, prin îmbrăcăminte și locuință.

Primul stadiu de nutremânt a trebuit să-i fie aceea, ce 'și-a putut câștiga mai ușor. Acesta a fost fructele arborilor.¹⁾ Natura însă a constrâns pre om să se îngrijască și de alt soi de nutremânt. Pre acesta îl află mai întâi în pescuit și vânat. Despre acestea biblia ne-a păstrat notițe prea puține și prea nesigure.

Un stadiu însemnat în dezvoltarea omului este stadiul păstoririi. Ajungând omul, împins de recerînțele sale, la îmblândirea animalelor, deveni păstorul și îngrijitorul lor. Viața de păstori este viața patriarhilor Avraam, Isaac și Iacov. În stare nomadică de păstori s'a dus Israil cu fiii săi în Egipt. În sclăvia egiptenă și după reîntorcere învățară Israilitenii dela popóarele din Chanaan agricultura. Acesta 'i-a făcut capabili la formarea statului lor.

Fiind Palestina o țară foarte mănósă — numită pământul, din carele curge lapte și miere — agricultura a stat pe un nivel foarte însemnat. În timpurile mai vechi fie-care familie își avea moșia sa, pre care o cultiva, și care se socotea ca isvorul principal de subsistență și de venit. De sine se înțelege, că unii conducători meritați căpătară domenii mai estinse, orî 'și-le cuceriră înșiși.²⁾ Mai târziu avu cu deosebire familia imperială latifundiilor estinse; chiar despre Saul

¹⁾ Fac. I, 29. II, 16. III, 2.

²⁾ Is. Navi XIV, 18.

aflăm acésta. ¹⁾ Cu deosebire în timpurile mai vechi proprietatea de pământ a fost considerată ca proprietatea principală și isvorul principal de venit pentru susținerea familiei. Cu dezvoltarea vieții cetățenesci însă a fost acésta posibil numai în măsură mai restrânsă.

Față cu proprietatea acésta familiară următoarele două principii erau normative: a) Proprietarul țării este și rămâne Dumneđeș. ²⁾ Familia are așa dară moșia numai cu un soț de arêndă. Din acest principiu urmară pentru proprietarul singuratic un șir de datorințe precum: pârga saș primitiile, primogenitura, ³⁾ decimele, daruri aduse lui Dumneđeș, apoi darurile la săraci și anul Sâmbetei; b) fiind proprietatea de pământ considerată ca un dar al lui Dumneđeș: titula de proprietar nu se pôte înstrăina nici perde. ⁴⁾

§. 33.

Moșiile erau bine deosebite unele de altele, și marginile însemnate prin semne, probabil petri, a căror mutare era considerată ca un sacrilegiu. ⁵⁾ Impărțirea era făcută după juguri, conținând un jug atâta suprafață, cât puteau ara în o ȝi 2 boi prinși la jug. Deși lucrarea cea grea a agrilor la familii mai bogate cădea în sarcina servilor și ȝilerilor, preste carți era un supraveghietor, ⁶⁾ totuși ómenii din societatea mai alésă nu ȝinură sub demnitatea lor a lucra înșiși în moșia lor. ⁷⁾ Ba și unii regi arătară un deosebit interes spre agricul-

¹⁾ II Imp. IX, 7.

²⁾ Leviți XXV, 23.

³⁾ Eșire XXII, 29.

⁴⁾ III Imp. XXI, II Imp. XVI, 4; XIX, 29.

⁵⁾ II Lege XIX, 14; XXVII, 17. Pild. XXII, 18. Iov XXIV, 2.

⁶⁾ Rut. II, 5.

⁷⁾ I Imp. XI, 5; III Imp. XIX, 19.

tură. ¹⁾ Agrii se adăpau prin plôie și rouă. În acesta avea Israelteanul un mare avantaj față de Egipt. Cu toate acestea Irsailtenii sciură apretia valoarea isvórelor, văile și lacurile pentru agricultură. ²⁾ Fructiferitatea naturală a agrilor fu înmulțită parte prin instituțiunea anului sabbatic, parte prin aprinderea de paie, miriște ³⁾ și a pleveii rămase pre agru, parte prin gunoire. ⁴⁾ Grâul și orzul fură mai des cultivate. Pre lângă ele, ⁵⁾ mai este încă un fruct spicos, tradus de comun cu alac. Unii archeologi pretind a fi un soi de măzărliche. Dintre păstăioase Evreii cultivară linteaa, ⁶⁾ bobul ⁷⁾ și meiul ⁸⁾. Două soiuri de chimin, diferite de chiminul nostru comun, fură cultivate în agri; ⁹⁾ tot asemenea crastaveții. ¹⁰⁾

Plugul la Evreii a fost fără îndoelă de o construcțiune simplă. Póte mai simplă de cum sunt plugurile noastre cele mai primitive. Plugul se trăgea de comun de 2 boi, ¹¹⁾ sau vaci. ¹²⁾ Jugul era un lemn simplu vertical legat de rudă și apoi la fruntea boilor. Dar' și asiniii încă fură folosiți spre acest scop. Legea însă opresce înjugarea bouluși cu asinul. ¹³⁾ În Palestina de astăzi aratul se face în trei rânduri. Probabil că așa s'a făcut și în vechime. După aratul din țelină, de érna ¹⁴⁾, urméză

---

¹⁾ I Paral. XXVII, 26. II Paralip. XXVI, 10.

²⁾ II Leg. VII, 7.

³⁾ Isaia V, 24.

⁴⁾ IV Imp. IX, 37. Ierem. IX, 22. XVI, 4.

⁵⁾ Esdra IX, 32. Is. XXVIII, 25 și Ezechil IV, 9.

⁶⁾ II Imp. XXIII, 11.

⁷⁾ II Sam. XVII, 28.

⁸⁾ Ezech. IV, 9.

⁹⁾ Isaia XXVI, 25.

¹⁰⁾ Isaia I, 8.

¹¹⁾ III Imp. XIX, 19.

¹²⁾ Iov. I, 14.

¹³⁾ II Leg. XXII, 10.

¹⁴⁾ Pilde XX, 4.

primăvara al doilea și vara al treilea, ba agricultorul diligent ară spre finea verei și a patra-ora. Sămēnatul urmēză abia tōmna. ¹⁾ Sē face amintire de grapă. Cum a fost construcțiunea ei, nu sē pōte sci.

§. 34.

Sēmēnatul de érnă (tōmna), după premergerea plōiei îndatinatē sē făcea mai întāi la începutul lui Novembre cu păstăiose; cam 14 đile mai târđiū sē sēmēna orzul și după 3—4 sēptēmānī grāul. Aci trebuia observatā sfințenia legiī, care opresce sēmēnatul a douē soiuri de sēmēntă în unul și același agru. ²⁾ Procedura la sēmēnat a fost probabil ca la Egiptenī. În o mână ținea un vas cu sēmēntă, cu cealaltă luānd sēmēnta din vas o arunca pe brazde. Isaia ³⁾ ne-a păstrat frumosul testimoniū despre diligința Israilteanului, care spre a avē un seceriș mai îmbelșugat sēmēna grāul în rēnd. Acēstă procedură să fi fost în us și la Vavilonenī.

Spre finea lui Ianuarie și în Februarie sē seceraū păstăiosele și orzul.

Când fructele daū în cōcere, sē păziaū de vighietorī. ⁴⁾ Era însă iertat fie-căruī călător a-și stimpēra fōmea rupēnd spice și frecēndu-le în palme. ⁵⁾ Secerișul grāului urma 8—14 đile după cel al orzului. ⁶⁾ Începutul sē sfinția prin aducerea primițiilor — pārgēi — la altar. ⁷⁾ Nu preste tōtă țara era unul și același timp de seceriș. Pe cānd în ținutul Ierihonului secerișul începe cu începutul lui Aprilie și în jumētatea a doua

¹⁾ Is. XXVIII, 24, și Iov XXXIX, 10.

²⁾ Leviți XIX, 19. A II lege XXII, 9.

³⁾ XXVIII, 25.

⁴⁾ Ier. IV, 17.

⁵⁾ A II-a lege XXIII, 25. Mat. XII, 1.

⁶⁾ Rut. I. 22; II, 23; II Imp. XXI, 9.

⁷⁾ Eșire XXII, 29; XXIII, 19; XXXIV. A II-a lege XXVI, 1.

a lunei lui Mai se termina: în ținuturile muntóse se căra fructele cu 8—14 ȃile, ba une-orí și cu 4 sęptęmâni mai târziu.

Fiind-că cu seceratul era împreunat și treeratul (imblătitul), în fața locului, seceratul dura câte 7 sęptęmâni. La sęrbătórea Rosaliilor, fiind-că atunci se implineau cele 7 sęptęmâni ale seceratului, se sfinția folosirea cerealelor culese. Seceratul se făcea cu secerea, ¹⁾ cât se putea de sus; spicele secerate rămneau în urma secerătorilor, și apoi se legaú în snopi de legătoriú puși anume spre acęstă ocupațiune. ²⁾ Bucuria seceratului este proverbială. ³⁾ În acęstă bucurie trebuia să cugete fie-care și la sęraci. De aci legea, că fructele dela marginea agrului, apoi cele rămase în urma secerătorilor, cum și cele din întęmplare uitate pe câmp, să se lase sęracilor și străinilor. ⁴⁾

Treeratul sau imblătitul se făcea de comun pe agru sub cerul liber. Cantități mai mici de cereale se imblăteau și se imblătesc și astăđi numai cu ajutorul unui beț. ⁵⁾ Acęsta era procedura și la păstăiose și chimin. ⁶⁾ Pentru însași imblătirea, dacă nu erau anii statornicii, se improvisau pe locuri netede, cu deosebire pe coline, arii cam de comun în formă rotundă. Aci se aduceau fructele cu asini sau încărcate pe care. ⁷⁾ Imblătirea se esecuta în 3 forme: a) Snopiú se așędaú pre arie și preste dęnșii se mânaú 4—5 boi legați alătura până atunci, până când grăunțele erau cu desęvirșire eșite din spice,

¹⁾ A II-a lege XVI, 9.

²⁾ Ier. IX, 22. Ps. CXXVIII, 7. Fac. XXXVII, 7.

³⁾ Isaia IX, 3. Ps. IV, 8. CXXV, 5.

⁴⁾ Leviți XIX, 9. XXIII, 22. A doua lege XXIV, 19. Rut. II, 2.

⁵⁾ Rut. II, 17. Iud. VI, 11.

⁶⁾ Isaia XXVIII, 27.

⁷⁾ Amos II, 13.

ér' paiele prefăcute în plévă.¹⁾ Față cu această operațiune sunt semnificătorele cuvinte: „să nu legi gura bouluī, ce treeră“.²⁾ Pre monumentele egiptene se află desemnată această procedură (boiī totdeuna fără botniță). *b)* Procedura a doua la îmblătit era cu o formă de sanie (tribulum), constătătoare din 2—3 scânduri gróse înțepenite bine una lângă alta, în partea de desubt provădută cu găurī, împlute cu petri ascuțite. Aparatul acesta, pe care adesea se puneau petri sau ședeă conducătorul boilor — spre a avé mai mare greutate, tras de boī se ducea preste cereale, prin ce grăunțele se scoteau afară din spic, ér' paiele se tăiau mărunt.³⁾ Și aceste săniī de treerat sunt în us și astăđī în Palestina și Siria. *c)* În locul saniei de treerat se întrebuița în Egiptet alt aparat: carul de treerat. Acesta a fost în us și la vechiī Evreī. El consta din un pedestal de car provădūt în interior cu 2—3 sularī paralele. Fie-care din acestea era provădūt cu 3—4 discurī de fier în formă de róte. Aceste discurī ager ascuțite erau așa aședate, încât fie-care tăia în întrespațiul rămas de cele două premergătoare. Și această mașină se trăgea de boī, ba pe timpul lui Isaia de caī, făcând serviciī mai avantagióse ca sania de treerat. De un atare car de treerat este vorba la Isaia XXVIII, 27. Ambele aceste mașine, după datina crudelă a purtării răsboiului din vechime, se întrebuițau a tăia în bucăți pre captiviī cei urgisiți.⁴⁾ După îmblătit, urma vânturatul, o lucrare mult mai grea ca cele precedente, din această cauză se esecuta numai de bărbați. Vântu-

¹⁾ Osia X, 11. Mich. V, 12.

²⁾ A II-a lege XXV, 4.

³⁾ II Imp. XXIV, 22. Isa XLI, 15. Iov XLI, 21.

⁴⁾ II Imp. XII, 30; IV Imp. XIII, 7. Amos I, 3. Isaia XXV, 10; XLI, 15.

ratul se făcea sara și nóptea¹⁾ precând sufla vântul, de comun dela 4 óre după amédî până cam la o óră înainte de răsăritul sórelui. De sine se întelege, că acésta se făcea numai dacã nu era vântul prea vehement.²⁾ „Nu vântura în tot vântul“. ³⁾ La vânturat se folosea o furcã cu 5—6 córne, lungi și cam încovoiate. Pre lângã acésta a fost în us și o lopată de lemn, provédută cu un stil cam de 1½ metru de lung. ⁴⁾ Paiete și plevele împreună cu miriștea se ardeau, ⁵⁾ sau se mânau de vânt. ⁶⁾ Grãul se cernea și făcea grãmadã. Proprietarij petreceau și nóptea lângã arie ⁷⁾ spre a-și asigura cerealele contra furtului. Terminatã fiind operațiunea cu alesul grãunțelor, acestea se puneau pre care orj vite și duceau în jitnițã.

§. 35.

Fructiferitatea Palestinei și diligența locuitorilor furã în stare nu numai a satisface trebuințelor populațiunii celei dese, de preste 4 milioane, așa darã mãi mult de 9000 ⁸⁾ suflete la 1 m□ —, ci presta și un articol de esport fórte considerabil. Precum Solomon distribuea regelui Iram pe an 20,000 cor (adecã cam 80,400 mësuri — mierțe) de grãu, ⁹⁾ tot așa mãi târziu Fenicienii își trãgeau cerealele în mare parte din Palestina. ¹⁰⁾ Rodirea sëmënăturilor a fost în timpj favo-

¹⁾ Rut. III, 2.

²⁾ Ierem. IV, 11; VI, 1.

³⁾ Sirach V, 11.

⁴⁾ Ier. XV, 7. Isaia XXX, 24.

⁵⁾ Mat. III, 12.

⁶⁾ Ps. I, 4; XXXIV, 5. Osie XIII, 13.

⁷⁾ Rut. IV, 7.

⁸⁾ II Imp. XXX, 9.

⁹⁾ III Imp. V, 11.

¹⁰⁾ Ezech. XXVII, 12. Fapt. ap. XII, 20. Esdra III, 7.

rabilî înşasedecită şi chiar însutită, de comun însă să pare a fi fost întredecită. ¹⁾

Când însă plóia timpurie saú târðie nu uda agrii, nu-’i uda la timp şi în cantitate recerută, când obvenea vre-o secetă neîndatinată lipsită de rouă, când vântul ferbinte de orient (Chamsin) pârllea spicele ²⁾ așa, încât să făcea tăciunos, orî înainte de cócere să pâlea, ³⁾ când țara era cercată de flagelul lăcustelor saú devastată de armate inimice, o scumpete enormă și fómote înfricoșată se încuiba în sînul populațiunii celei dese — certări, pre cari profetiî le consideraú de pedepse și judecăți ale Dumneșeului celuí drept, și adese ca atari le prevesteaú.

Nutremêntul principal al Evreilor a fost pânea. Pregătirea ei ca și măcinatul ⁴⁾ era încredințată femeilor saú în case maî grele servitórelor. ⁵⁾ Un aluat preparat din făină și apă și întărit prin ferbințelă constituia pânea, carea, prospătă, se consuma cu predilecțiune. Numai în timpurile maî târðie se desvoldà pităritul la o meserie proprie. ⁶⁾ În Egipt, după cum arată monumentele vechi, pităritul a trebuit să fie ajuns un stadiú fôrte înalt de desvoldare. Aci regele își avea pe Archipitariul seú. ⁷⁾ Cuptorul pentru copt avem să ni-’l închipuim cam de aceeași formă și din același material ca și al nostru. Pânea avea formă rotundă, și arare-orî era maî grósă de un deget. Azima avea de comun grosimea unuí cușit. Decî nu era trebuință ca pânea să se taie, ci

¹⁾ Fac. XXVI, 12. Mat. XIII, 18.

²⁾ Fac. XLI, 6. A II-a lege XXVIII, 22.

³⁾ III Imp. VIII, 37. Am. IV, 9.

⁴⁾ Mat. XXI, 41.

⁵⁾ I Imp. VIII, 13. Leviț XXVI, 26. Mat. XIII.

⁶⁾ Strada pitarilor în Ierusalim, Ierem. XXXVII, 21.

⁷⁾ Fac. L, 16.

să frângea. ¹⁾ Ca material pentru înferbântarea cuptórelor și cócerea pogacelor, în lipsa lemnelor ²⁾ să folosea baliga uscată ³⁾ și cotóre de florí. ⁴⁾

Pre lângă pâne, nutremântul Evreului consta mai mult din vegetabile, lapte, miere și prea puțină carne. Carnea se mânca saú fértă ca la ospetele de sacrificii, ⁵⁾ saú friptă — modul cel mai vechi de pregătire — ca mielul paschalic. ⁶⁾ Cea mai multă carne o prestaú oile și în specie mieii. ⁷⁾ Afară de acestea erau căutate și selbătéciile, ca cerbiú, gazela și sburátóarele. ⁸⁾ Pre lângă carne de vită și sburátóre se consumaú în mare cantitate pescii. În ținutul lacului Genezaret și al Iordanului, pescii aú fost nu numai ca nutremânt ci și un isvor de câștig. ⁹⁾ În Ierusalim era în partea nordică pórtá pescarilor, semn că acolo era piața, în care se vindeaú pescii. ¹⁰⁾

Nu însă ori-ce soí de animale, paséri și pesci era ertat a se mânca. În acéstă privință legea face deosebire între animale curate și necurate. ¹¹⁾ Nicí cele curate nu era iertat a le mânca decât după scurgerea sângelui. ¹²⁾ De aci máncarea cadavrelor, adecă a acelor corpuri de animale, cari n'aú fost junghiate și nu

---

¹⁾ Isaia LVIII, 7. Mat. XIV, 26. Fapt. ap. XX, 11.

²⁾ III Imp. XVII, 12. Isa. XLIV, 15. Ps. CIX, 4.

³⁾ Ezech. IV, 12—25.

⁴⁾ Matei VI, 30.

⁵⁾ Eșire XXIX 31. Lev. VI, 28.

⁶⁾ Eșire. XII, 8

⁷⁾ Isaia LIII, 7. Amos VI, 4. apoi I Imp. XXV, 11. 18. II Imp. XII, 4.

⁸⁾ Neem. V, 18.

⁹⁾ Ier. XVI, 16. Ezech. XLVII, 10. Mat. VII, 16; XIV, 17. Luc. XXIV, 32.

¹⁰⁾ II Paralip. XXXIII, 14. Neem. III, 3; XII, 39.

¹¹⁾ Levit. XI.

¹²⁾ Lev. XVII, 13.

li-s'a scurs sângele, era considerată ca unul din cele mai mari păcate. ¹⁾

Spre potolirea setei Iudeul folosea mai cu samă apa, câte-odată oțet. ²⁾ Afară de acestea era în us și vinul, care se bea ca și la Greci și Romani, amestecat cu ceva apă. Pre lângă vinul natural, Evreii cunoseau și vinul artificial; ³⁾ mai aveau și un soi de bere. ⁴⁾

§. 37.

A doua necesitate absolută a omului pus în față cu natura a fost îmbrăcămintea și locuința. Și aci omul a trebuit să procedă ca și la nutremânt dela cel mai simplu, mai ușor de procurat și de aci să trecă progresiv la cele mai complicate și mai anevoios de procurat. In stadiul primitiv vedem pre om acoperindu-se cu frunze de arbori. ⁵⁾ Al doilea stadiu de îmbrăcăminte a fost cel pregătit din piei de animale. ⁶⁾ Când a ajuns omenirea la prelucrarea lânii și a inului pentru îmbrăcăminte, a fost ajuns deja la un anumit grad de cultură, a trebuit să fie trecut prin stadiile primitive și să se fi aflat cel puțin în cel de păstori.

Evreii, după datina orientală purtau vestminte lungi până la călcâie, preparate din diferite materii, ca lână și mătase. Arta țesutului ajunsese în un timp la un grad așa de înalt, precum în timpurile noastre nu este. Despre acesta ne dau dovadă cu deosebire îmbrăcămintele sacre descrise în c. Eșirii XXXIX. Cămașa Mântuitorului ⁷⁾ nu era cusută, ci țesută de

¹⁾ Lev. XVII, 15. Ezechil IV, 14.

²⁾ Rut. II, 14 Ps. LXIX, 22.

³⁾ Lev. X, 19. Numeri VI, 3.

⁴⁾ Is. XIX, 10.

⁵⁾ Fac. III, 7.

⁶⁾ Fac. III, 21.

⁷⁾ Ioan XIX, 23.

sus până jos, având de-asupra o apertură — asemenea lucrul țesătorului. Ce privesce locuința, biblia ne descrie pre cea mai primitivă: cortul. Patriarhiî, ca nomadii au locuit în corturi. ¹⁾ S. scriptură ²⁾ ne spune că al optulea dela Adam, Iaval, fiul lui Lamech, a fost protopărintele locuitorilor în corturi și al păstorilor de vite; ér' fratele acestuia, Iuval, al cântătorilor cu harfa și cimpoi; apoi un alt frate din a doua muiere a lui Lamech, Tubal-Cain a fost măestru de tot soiul de unelte de aramă și de fier. Aci se dovedesce ceea ce s'a ȃis mai sus despre un anumit grad de cultură, ce a trebuit să aibă omenimea, când a ajuns la prelucrarea materiilor brute spre îmbrăcăminte și locuință.

Opt generațiuni, ce după viața cea lungă și născerile cele târziî, presupun un timp de cel puțin 1200 ani, nu este timp așa scurt, ca omenimea să nu fi putut ajunge la stadiul de păstori, ba și de agricultori. Esperința și praca ómenilor primitivi, cari au avut o viață lungă de aproape 1000 ani a trebuit să influințeze în modul cel mai avantajos asupra desvoltării fiilor, nepoților și strănepoților lor.

§. 38.

Deși încă despre Cain se ȃice, ³⁾ că edifică cetate fiului său Enoch, de cetăți în sens strîns nu pôte fi vorba până mai târziu. Cetatea, de care e vorba acolo, pôte fi numai un loc anumit, pre carele Cain 'l-a destinat pentru fiul său Enoch, unde aședându-se acesta ca agricultor se puse pétra fundamentală la edificarea cetății.

La Iudei însă nu pôte fi vorba de case, până duseră viață nomadică. În Egipt, unde Iudei au avură lo-

¹⁾ Fac. XIII, 5; XVIII, 3; XXIV, 67; XXVI, 17; XXXI, 25.

²⁾ Fac. IV, 20.

³⁾ I. Mois. IV, 17.

cuințe stabile se face pomenire de case, în cari locuia. 1) Indată după eșirea lor din Egiptet locuința lor este cortul. 2) Cortul este locuința lor până la ocuparea Palestinei, 3) când își făcură locuințe stabile, adevărate case. În decursul călătoriilor lor până în Chanaan se serviră de cortul mărturiei.

Ajunși în Chanaan și căpătând fie-care familie moșia sa, Iudeii deveniră agricultori, și ca atari cu locuințe stabile, punând basa statului lor.

Locuințele stabile sau casele la început aũ trebuit să fie foarte simple. Numai după un anumit timp a putut fi vorba de ore-care tehnică. La Iudei, cari în privința caselor împrumutară arhitectura dela Egipteni și poporele chanaane, nu se află urme de astfel de case; casele de prin sate aũ trebuit să fie de o construcțiune tare simplă. În cetățile încunjurate cu murii naturalminte trebuie să presupunem încă dela început case mai bine zidite și ordinate ca în sate. În lipsa lemnului, se edifica cu pãtră, cu deosebire însă cu cărămidă parte arsă, parte uscată numai la sóre. Ruinele ce se află de pe timpul Iudeilor, dovedesc, că ei sciaũ folosi pãtră pentru edificii masive. Casele frunțașilor erau probabil cu câte 2 sau 3 contig-nații. Pre lângă case, se face amintire și de palate, ca palatul lui Solomon. 4) Atât la casele de pãtră masivă, cât și la cele de cărămidă se puneau în colțuri petri, deoparte spre întărirea edificiului, de alta spre a feri partea cea slabă a casei prin un fel de scut. De acéstă pãtră vorbesce 5) Mântuitorul ase-

1) Eșire XII, 7; XIII, 15; XXII, 27.

2) Eșire XVI, 16.

3) Is. N. III, 14.

4) III. Imp. VII, 1—12.

5) Mat. XXI, 42.

mănându-se cu dênşa. Coperișele caselor, ca preste tot în orient, erau foarte puțin ridicate la mijloc sau dela o margine a edificiului spre cealaltă. Acesta era numai pentru scurgerea ploii. Ele constaū la cei mai săraci numai din scândurī; cei mai cu stare le cimentaū sau întrebunțaū cărămidă spre obducerea lor. Jur împrejur erau provēdute cu un fel de cerdace spre a împedeca căderea de pre dênsele. Pre coperișe nu numai sē îndeplineaū diferite lucruri casnice, dar' în timp de vară și dormiaū pre ele.¹⁾ Coperișul servea și spre rugăciune tainică;²⁾ pre el sē celebra sērbătórea corturilor;³⁾ el era locul tânguirilor.⁴⁾

II. Raportul ómenilor între sine.

§. 39.

Căsătoria s'a ținut și la Evrei de o instituțiune sfântă. „Bărbat și femeie, i-a făcut pre ei“.⁵⁾ Căsătoria este basa vieții familiare și sociale. Ca legală s'a privit numai monogamia; totuși din casurī singuratice sē vede, că și poligamia a fost suferită în timpurile dintâi. Din timpurile patriarhale începēnd, bărbatul s'a privit ca domn al femeii.⁶⁾ Moise opresce⁷⁾ a avé multe femei; în mijlocul popórelor págâne poligame, monogamia nu s'a putut manținé cu destulă rigurozitate; cu tóte acestea poligamia s'a privit totdeuna ca ceva contrar legii, deși era tolerată. Femeea legală sta față de femeile nelegale (concubine) pe o tréptă mai înaltă și în drepturī mai

¹⁾ Iisus N. II, 6; I Imp. IX, 25; II Imp. XI, 2; I Imp. IX, 26.

²⁾ Fapt. ap. X, 9.

³⁾ Neem. VIII, 16.

⁴⁾ Isa. LIII, 3. Ier. XLVIII, 38.

⁵⁾ Fac. V, 2.

⁶⁾ Fac. XVIII, 12.

⁷⁾ A doua lege XVII, 17.

marî.¹⁾ Concubine se luaă mai ales din cauza nefructificării femeii legitime.²⁾ Femeea prin căsătorie intra în proprietatea bărbatului.³⁾ Femeea este supusă bărbatului ca domnului său; ⁴⁾ dar' tot deodată îi este ajutor.⁵⁾ Căsătoria este un legământ sânt încheiat înaintea lui Dumnezeu.⁶⁾ Prin acesta se restringe esențial conceptul de proprietate față de femei.

Pășirea la căsătorie nu era arbitrară, ci pentru sănțenia ei cu ore cari restricțiuni. Acestea erau cu referință la consăngenitate.⁷⁾ În timpul înainte de Moise aflăm nisce excepțiuni; așa: Iacov are deodată două surori de muieri. Chiar Moise e născut din căsătoria nelegiuită a unui nepot cu o mătușă a sa.⁸⁾ Altă restricțiune în privința căsătoriei este oprirea căsătoriei cu chanaaniene spre evitarea idololatriei.⁹⁾ Căsătorie nouă a văduvilor și văduvelor era iertată cu singura excepțiune a Arhichiereului, carele nu putea lua în căsătorie văduvă.¹⁰⁾ În contra espresului impediment ordinar prin lege ¹¹⁾ se impune căsătoria cu femeea fratelui mort, dacă acesta a murit fără ereji.¹²⁾ Cel întâi născut din această căsătorie purta numele mortului. Acestă datorie în lipsa de frate al mortului se estindea și asupra consăngenului celui mai de aproape, care putea face pretensiune la ereditatea averii repausatului.

¹⁾ Iud. XIX, 1; II Imp. III, 7.

²⁾ Fac. XVI, 1.

³⁾ Eșire XX, 17.

⁴⁾ Fac. III, 16; XVIII, 12.

⁵⁾ Fac. II, 18.

⁶⁾ Pilde II, 17. Mal. II, 14.

⁷⁾ Lev. XVIII și XX.

⁸⁾ Eșire VI, 20. Num. XXVI, 59. Lev. XVIII, 12.

⁹⁾ Eșire XXXIV, 16. A doua lege XVIII, 1.

¹⁰⁾ Lev. XXI, 14.

¹¹⁾ Lev. XVIII, 16; XX, 21.

¹²⁾ A doua lege XXV, 5.

Căsătoria filor era exclusiv afacerea părinților și mai de aproape a tatei. Ei aleg mirésa pentru fecior. Pre lângă consensul părinților miresei era în us și cel al fratelui ei celui mai mare.¹⁾ Consensul miresei nu se recerea. Adesea mirele și mirésa nu se vedeau până după cununie, căci și după încredințare mirésa, dacă convenea vre-o dată cu mirele ei, trebuia să fie învălită.²⁾ Mirésa în timpurile mai vechi se rescumpăra dela părinții și frații ei prin anumite daruri sau servitii.³⁾ Zestrea era excepțiune și se da numai de părinții mai avuți, și consta de comun din câte o sclavă⁴⁾ sau o bucată de moșie.⁵⁾

Despre etatea capabilă de căsătorie s. scriptură nu stătoresce nimic. In timpurile patriarhale anul de căsătorie al bărbatului ocura mai des anul al 40-lea,⁶⁾ totuși și înainte de al 29-lea.⁷⁾ In timpurile mai târzii conform desvoltării celei grabnice la orientali pentru fecior este în genere statorit dela al 13-lea până la al 18-lea, pentru fete minimul de 12 ani.

§. 40.

Căsătoria era un act privat, cetățenesc fără preot. Ea dura de regulă 7 zile,⁸⁾ dar' excepționalmente se întindea până la 14 zile.⁹⁾ Intre nuntași aflăm pre soții sau amicii mirelui,¹⁰⁾ al căror conducător funcționa ca pețitor și ordinator al festivității.¹¹⁾ Insoțit de amicii

¹⁾ Fac. XXIV, 50; XXX. 3.

²⁾ Fac. XXIV, 65.

³⁾ Fac. XXIV, 22. Eșire XX, 16. I Imp. XXIII, 22.

⁴⁾ Fac. XXIV, 24, 29.

⁵⁾ Is. N. XV, 18. III Imp. X, 16.

⁶⁾ Fac. XXV, 20; XXVI. 24.

⁷⁾ Fac. I 24.

⁸⁾ Fac. XXIX, 27. Iud. XIV, 12, 17.

⁹⁾ Tab. VIII, 20.

¹⁰⁾ Iud, XIV, 11. I Macav. IX, 39. Mat. IX, 15.

¹¹⁾ Ioan III, 29.

săi și incununat sərbătorește mergea la casa părintescă a miresei, de unde o ducea la sine între cântări, musică și joc.¹⁾ Dacă ducerea miresei se întâmpla séra, acesta se făcea la lumina lampelor și faclelor.²⁾ In ce preț mare s'a socotit căsătoria și cât de mare pond s'a pus pe castitatea familiară se vede de acolo, că adulterul se pedepsea cu mórte.³⁾ Din pozițiunea femeii, care se socotea ca proprietate a bărbatului, urma, că bărbații puteau a se despărți cu ușurință de femeile lor; și femeea putea însă cere despărțire din motive ponderóse. Dacă un bărbat voia să-'și foloséscă dreptul de dimitere, avea să dea femeii sale o carte de despărțire,⁴⁾ ca document, că el a abđis de dreptul său conjugal asupra ei. Femeea era liberă și se putea mărita de nou. Femeile dimise erau în starea cea mai tristă; la neajutorarea veduvei se adăuga rușinea și disprețul. — Profetiți timbréză dimiterea femeii ca o nedreptate comisă asupra ei.⁵⁾ Christos, opunénd pracei celei lacse doctrina sa despre nedesființarea căsătoriei, restringe despărțirea căsătoriei la cazul adulterului. —

Raportul între părinți și fii la Evreii vechi a fost esemplar. Era recunoscut, că tocmai acest raport este stâlpul cel puternic al moralității poporului și al bunăstării statului. In decalog este impusă pietatea și ascultarea față de părinți. Autoritatea părintescă represintă pre cea dumnezeéscă. Părinții sunt pentru prunciilor lor, cei dintâi și cei mai de aprópe reprezentanți ai lui Dumnezeu pre pământ. Binecuvântarea și blăstémul

¹⁾ Isaia LXI, 10. Cant. III, 11. Fac. XXIV, 20. Tov. VIII, 12 și Ier. VIII, 34; XVI, 9; XXV, 10.

²⁾ Mat. XXV, 1.

³⁾ Lev. XX, 10; A noua lege XXII, 22; Ioan VIII, 5.

⁴⁾ A doua lege XXIV, 1. Ier. III, 8 Isaia L, 1.

⁵⁾ Mat. II, 13.

părinților erau considerate ca normative asupra destinului fiilor.¹⁾ Deși femeea în căsătorie nu era la deplina ei demnitate, față de copii era asemenea cu tatăl lor. Autoritatea părinților față de fii este întărită și scutită juridice. Pre când în legea mosaică, ca și în a lui Solon, nu se face amintire de patricidiu sau matricidiu, vătămarea părinților din partea fiilor²⁾ se pedepsește cu mörte. Pedepșa cu mörte era și pentru acei prunci, față cu cari autoritatea părintescă nu era suficientă intru îndreptarea moravurilor lor stricate.³⁾ Legea însă restringe și potestatea părintescă. După lege părintele n'are putere peste viață și mörte.⁴⁾ Altmintrelea potestatea părintescă era binișor estinsă. La crescerea și disciplina severă se întrebuița bâta.⁵⁾ Mai târziu supunerea și pietatea fiilor față de părinți a fost subminată de doctrinele cele scâlciate ale cărturarilor. Despre acesta Mântuitoriul ne dă un astfel de exemplu; ⁶⁾ tatăl constrins de sërăcie avea dreptul să vëndă pre fiica sa.⁷⁾

Feciorii legitimi aveau, afară de primogenitul, drepturi egale, pe când cei născuți din concubine n'aveau nici un drept la ereditate.⁸⁾ Fetele nu puteau face pretenziune decât la susținere până a nu se mărita; ér' la măritat primeau örecare zestre; ⁹⁾ totuși aflăm și escepțiuni, după cari tata împarte averea sa și la fete.¹⁰⁾ Intre fe-

¹⁾ Fac. IX, 24; XXVII. Sir. III, 11.

²⁾ Eșire XXI, 15, 17; Lev. XX, 9. A doua lege XVII, 16. Prov. XX, 20.

³⁾ A doua lege XXI, 18.

⁴⁾ Prov. XIX, 18.

⁵⁾ Prov. XIII, 24; XXIII, 13. Sir. XXX, 1.

⁶⁾ Mat. XV, 13.

⁷⁾ II Mac. XXI, 7.

⁸⁾ Fac. XXI, 10; XXIV, 36; XXV, 5.

⁹⁾ Is. N. XXIII, 18.

¹⁰⁾ Iov. XLII, 15.

ciorii îndreptățiți la ereditate primogenitul primea parte dublă din totă ereditatea; el primea însă și însărcinarea a îngriji de familia rămasă. Dreptul de ^{prin născut} primogenit se putea vinde (Isav) sau perde prin vre-o abatere grea (Ruin). Dacă după mórtea părinților nu rămâneaū feciorī, ci numai fete, ereditatea trecea în posesiunea acestora.¹⁾ Sântenia legăturii de sânge, iubirea și credința reciprocă, apoi interesele comune făceaū, ca frații să fie în strînsă legătură unul cu altul. Conțelegerea între frați este cel mai frumos ornament familiar; „Ce este bun, ce este frumos — fără numai a locui frații împreună.“²⁾

În totă anticitatea ospitalitatea era în mare onóre; tot asemenea și la vechii Israilteni. Sânta scriptură ne păstréză esemple fórte frumoșe despre ospitalitatea din timpul patriarchal.³⁾ Nu mai puțin laudabilă este ea și pe timpul lui Christos. Acésta însușire a popórelor orientale făcea de prisos casele de óspeți, și dacă totuși aflăm⁴⁾ amintire despre case de óspeți; acésta se esplică prin ura ce esista între Iudei și Samarineni. Aceștia nu erau primiți de Iudei în casă; de aceea erau siliți a avea case de ospétarie.

CAP II.

Constituțiunea și instituțiunile civile.

§. 41.

Din istoria poporului evreesc se póte observa, că instituțiunile sociale de totă natura ale acestuī popor sunt strîns întrețesute cu religiunea lor. Tocmai acésta a

¹⁾ Is N. XVII, 3. Num. XXVII, 1.

²⁾ Ps. XIII, 2.

³⁾ Fac. XVIII și XIII.

⁴⁾ Luca X, 34.

fost cauza de poporul evreesc s'a conservat așa îndelungat și a putut trece prin atâtea vicisitudini. Istoria nu ne mai arată nici un popor, carele cu atâta tenacitate să 'și fi păstrat individualitatea sa. Aū fost Grecii, aū fost Romanii ș. a. aū dezvoltat o putere mare; dar' aū dispărut și individualitatea acestor popóre, saū că s'a pierdut cu totul, saū, dacā s'a conservat, s'a conservat numai în proprietăți modificate. Dacā vom cerceta însă, cum un popor, care după numerositatea sa, după puterile sale, a putut avé numai un rol secundar, s'a putut ridica când-va la o valóre și a putut să se susțină din vechime până în ziua de astăzi, ne vom convinge, că numai instituțiunilor lor religioase se póte atribui acéstă aparițiune rară.

Iehova este Domnul cerului și al pământului, ér' preoții și împérații sunt numai miniștrii și imputerniciții lui. Iehova este protectorul poporului până când ascultă de preceptele lui, și pedepsitor înfricoșat e asupra neascultătorilor. Aceste principii de credință aū insuflat încredere poporului evreesc și 'l-aū făcut tare. În pericole ridicău Evreii capul cătră Iehova și învingeău; convinși de păcatul comis făceaū penitenție prin rugăciuni și jertfe și Iehova le erta lor. Reînouiți în suflet se avêntău de nou la eroism și se reculegeău.

§. 42.

Constituțiunea de stat a Evreilor a fost din început până în fine teocratică. Ea a trecut în decurs de 2000 ani prin mai multe faze. La început s'a rădăimat ea pre conducerea capilor de familie, precum aū fost Avraam, Isac ș. a. până la Moise. După aceea prin Moise a luat o formă mai determinată; Moise investit

cu autoritate dela Dumneđeū a dat poporului cele 10 precepte însuflate lui de Dumneđeū pe muntele Sinaī.

Aceste precepte au servit pentru toate timpurile următoare ca substrat religios și moral, ca regulator al vieții Evreului în toate direcțiunile.

Sub regii evreesci până în timpul din urmă legea lui Moise a suferit felurite esplicări și interpretări. Constituțiunea evrească a început mai târziu a se modernisa și a se conforma după forma de stat, cum era la alte popore; în specie au început încât-va a se separa lucrurile religiunii și moralei de cele de stat.

Din vechime Iehova se socotea a fi domn și împărat; voia lui o descoperea prin legile sale. Archie-reul și preoții sunt esplicătorii legii. Demnitatea arhierescă s'a concrețit de moștenire lui Aron și urmaților lui; ér' pentru serviciul comun preoțesc erau chemați cei întâi născuți de partea bărbătescă. La intrare în pământul promisiunii s'a consacrat pentru serviciul preoțesc neamul lui Levi, din care se trăgeau Moise și Aron.

Capii familiilor și bătrânii neamurilor purtau regimul civil în numele lui Iehova. În fruntea fiesce cărei seminții ședea un principe având sub sine pe capii familiilor, triburilor și al rudeniilor.

Fie-care seminție avea pre judecătorii și consilierii săi.

Conclusele, ce priviau pre o seminție întregă, se aduceau în adunarea tuturor din aceeași seminție prin strigare aprobătoare.

Principii semințiilor și căpeteniile familiilor forma sinedriul cel mai înalt al poporului și consta din 70, respective cu Moise și Aron din 72 membri.

Cetățenii între sine erau egali. Dreptul cetățenesc avea însemnătate religioasă. Cel mai însemnat drept era a face parte din comunitatea lui Iehova prin tăierea împrejur și a participa la sêrbarea pascilor. Fiecare cetățean, afară de preoție, avea dreptul a ajunge la ranguri și onoruri, ba și la culmea împărăției. Pre lângă anumite restricțiuni și străinul se putea bucura de dreptul cetățenesc al Evreului.¹⁾

Insemnătatea politică socială a dreptului cetățenesc pentru Iudeu sta într'aceea, că *a)* prin legea teocratică într'atâta îi era asigurată libertatea persoanei, întrucât nu se putea vinde pentru totdeauna²⁾ și se putea rescumpăra; ³⁾ *b)* îi era asigurată dreptul moștenirii de moșie, dela care de regulă străinii erau eschiși, și *c)* dreptul a participa la adunările poporale în afaceri comune, în cari aveau dreptul de vorbit și decis.

După ajungerea Iudeii sub Romani și dreptul de cetățean roman vine a se considera. Acest drept cu deosebire dela Cesar August se dădea cu liberalitate numai persoanelor singurate, ci și cetățitorilor și provinciilor, ba se și vindea.⁴⁾ Dreptul de cetățean roman trecea dela tată la fiu. Pe ce cale a dobândit tatăl lui Pavel dreptul de cetățean roman, nu se știe. De dreptul cetățenului roman între altele se țineau scutirea de pedepse trupesci desonoratorice, ca bătaia de vergi, cu bice ș. a. precum și scutirea de mărte rușinosă, crucificare ș. a. Cetățenul roman nu era iertat să se pună în lanțuri, până nu i se va fi constatat vina. Sub republică, sentința de mărte asupra unui cetățean roman

¹⁾ Eșire XII, 48. A doua lege, 1.

²⁾ Leviți XXV, 39.

³⁾ Leviți XXV, 48.

⁴⁾ Fapt. ap. XXII, 18.

o enunța numai poporul în adunările numite „comitia centuriata“; acest drept și-l însușiră împărații; de aceea „eū sum cetățean roman“ era de ajuns, ca înculpatul să scape de arbitriul și silnicia judecătorului.¹⁾

§. 43.

Ocupațiunea principală a Evreilor era dela început păstoritul. Acastă ocupațiune 'i-a ținut în stare nomadică. Moise făcu din poporul evreesc un popor agricultor și prin acăsta puse baza unei vieți sociale mai consolidate și mai perfecte.

Fundamentul legilor civile și politice sunt 10 precepte ale legislațiunii mosaice, prin cari se regulază tótă viața cu privire la drept și moralitate. Lângă acestea se grupază și alte legi rituale, civile și polițiene, ca o desvoltare mai detaiată a legii lui Moise.

Iehova este creatorul, îngrijitorul și domnul lumii. Idololatria se socotea ca o rupere a legăturii încheiate cu El, prin urmare ca perjuriū majestatic și se pedepsea cu mórte. Înaintea lui Iehova sunt toți egalī; sclavismul era eschis între Iudei; sclavi erau numai dintre străini și aceștia numai sub anumite condițiuni. Servituțile civile între Iudei erau numai transitorice și se puteau desface prin despăgubire.

Anul al 7-lea sabatic, și mai ales anul al 50-lea jubilar era timpul, când obligămintele încetaū; și mai ales în ceea-ce privesce posesiunea pământului se întorceaū tóte în starea primitivă. Pământul era al lui Iehova și Iudeul nu putea înstrăina nimic, ce era al lui Iehova. Putea esarênda, opemnora venitul, însă nici decum nu putea înstrăina proprietatea.

¹⁾ Fapt. ap. XVI, 37; XXII, 25; XXV, 10.

Pe aceste principii se băsa în detaliat referințele de proprietate.

Pentru judecarea crimelor și preste tot a călcărilor de lege erau în toate cetățile judecători. Mărturiile aveau rol însemnat; pentru condamnare la mărte se recerea mai mult de o mărturie. Mărturiile mincinoase se pedepseau cu pedepsa, ce s'ar fi dat pârîtului dovedindu-se de vinovat.

Isbânda era permisă cu măsura întocma. Pedepsa furtului era pedepsită prin despăgubiri civile multiple, îndoit și împătrit.

Pedepsele consta și din batere cu bețe, sau vine de bou, fără ca se degeneze în torturi; apoi din închisori, eschidere din sinagogă și din comunitatea religioasă; în fine și mărte. Mărtea se esecuta cu sabia, uciderea cu petrii; pârîtorul arunca cea dintâi pētră. Sub Romani era în întrebuintare spândurarea și rēstignirea pre cruce.

Mărtea se dicta numai pentru pēcate grele, precum pentru sacrilegiu, omor, pentru pēcatul curviei. Esista la Evrei și dreptul de asil.¹⁾

CAP III.

Religiunea.

§. 44.

Intre poporele anticității aflăm pre unicul popor, al Evreilor, conservându-și religiunea în Dumneđeul cel adevărat. Pentru-că precând toate celelalte popore ado-

---

¹⁾ Veđi mai special Leviți: V. VI, XIX, XX, XXVI. Numeri: XXVII, XXXVI. A doua lege: XIII—XV, XVII—XIX, XXV.

rau ȃeităȃile lor mai mult în făpturi, puteri și fenomene ale naturei, pe atunci poporul evreesc credea în unul Dumneȃeu, carele este creatorul și îngrijitorul tuturor făpturilor și care este mai pe sus decât puterile naturei.

Consultând istoria popoarelor păgâne din punct de vedere cultural, între religiunile acestora se arată o graduaȃiune în privinȃa depărtării mai mari sau mai mici de adevăr.

Clasificarea religiunilor deosebite după graduaȃiunea perfecȃiunii lor induce la rezultatul istoric, că în vechime religiunea poporului evreesc a fost o lumină aprinsă în marea întunerecului.

Pe trépta cea mai inferióră a stat:

1. Fetișismul, care este închinarea la fiinȃe fără viaȃă, la materie brută, la chipuri cioplite, numiȃi idolii, făcuȃi din argint, aur ș. a. Pre lângă alte popóre, ce au avut atari ȃeităȃi, aflăm în unele timpuri de decadenȃă chiar și pe poporul evreesc ajuns cu religiunea lui până la acest grad inferior al fetișismului.

2. Zoismul. Nu departe de fetișism, totuși cu un grad mai sus stă zoismul, sub care se înȃelege închinarea la animale, precum: paseri (colibru), șerpri, tauri ș. a. Pe acéstă tréptă aflăm pe poporul vechi al Egiptului.

3. Sabaismul, sub care se înȃelege închinarea la corpuri ceresci, precum: sóre, lună, stele ș. a.; de acéstă religiune s'au ȃinut Persiia, Medii, Arabi ș. a. De acolo se esplică înaintarea sciinȃelor astronomice la aceste popóre.

Precum zoismul stă pe un grad mai sus decât fetișismul — pentru că în zoism omul s'a ridicat dela îndumneȃirea materiei brute la onorarea materiei cu

viață și spre acesta a fost condus de folosul, ce-l aveau ómenii dela animale, saũ de respectul ce-l însuflau unele animale, — întocmai asemenea stă sabaismul pe un grad mai superior decât zoismul, pentru că, ca să se ridice omul la sabaism, a trebuit să cunoscă nimicitatea ființelor pământene.

La producerea acestei religii a conlucrat și un grad de raționament despre folosul, ce are omul dela sóre, lună ș. a. *Individualisarea* puterilor naturale și *personificarea* acestor puteri au ridicat sabaismul pe o tréptă mai înaltă. *Unificarea* acestor puteri personificate ne prezintă sabaismul pe o tréptă și mai înaltă, precum se află la Indieni în forma Bramaismului și Budaismului.

4. Antropomorfismul, care constă în deități, ce au chip omenesc, precum au fost la Greci, Romani ș. a. Antropomorfismul stă pe trépta cea mai înaltă între religiunile păgâne; pentru-că deitatea se ridică cel puțin la demnitatea omului, personificându-se și atribuindu-i-se și însușiri sufletesci, rațiune și încă în măsură mai însemnată ca la om.¹⁾

Pe un grad cu mult mai înalt se află *religiunea și cultul evreesc*. Aici n'au decis fantasia, dispozițiunile individuale și naționale ale ómenilor, nu influințele locale, climatice și de tot felul, ci a conlucrat un spirit mai pre sus de om.

¹⁾ În antropomorfism încă aflăm graduri mai mici, așa d. e.: Grecii la început inchipuiau pre deii lor întocmai ca pre ómeni cu aceleași virtuți și slăbiciuni. Deitățile lor se luptau în război alături cu ómenii luând parte pentru favoriții lor. Deitățile lor se certaũ între sine; Joe făcea pace ș. a. Cu înaintarea culturii și a științei s'au idealizat mai în urmă și deitățile lor. Joe nu mai venea între ómeni, ci trimitea numai fulgerile din Olimp. — Idealizarea acesta a dat naștere la opere însemnate de artă mai ales în sculptură și pictură; pentru-că după ce deitățile s'au idealizat, omul a simțit necesitatea religioasă de a da prin artă deităților érá formă plastică.

Religiunea mosaică nu este numai o religiune naturală ci o religiune pozitivă și descoperită de însuși Dumneșeu. —

Dumneșeu se descoperi de mai multe ori, și arată poporului irsailtean voia sa în punctuațiunii positive, după cari să se îndrepteze.

Religiunea Israiltenilor a fost dela început mono-teistică. Dumneșeu Israiltenilor este Domnul cerului și al pământului; El este sânt; remunerază binele și pedepsește răul; El face cu poporul israiltean legătură: legătura acésta se făcu și se susținu prin bărbații plăcuți, pre cari El îi alese din sinul poporului. Acești bărbați, precum aũ fost Avraam, Isac, Iacov, pörtă numele de patriarhă.

Moise primi pe muntele Sinaï 10 porunci (decalogul), pe cari se rașimă tótă viața religiósă și morală a poporului israiltean. Aceste 10 porunci se păstrău într'o ladă (siciu) a legii; lada acésta se păstra în partea cea mai dinlăuntru și mai alésă a templului (Sânta sântelor — altar), unde numai archiereul avea dreptul a intra odată într'un an. Până la Solomon, când călătoriau, saũ mergeau în răsboie, purtau siciul legii înainte ca pe un signal; legile acestea se ceteau și se șplucau tot la șapte ani poporului prin preoți, preste cari era un archiereu mare. Luï Aron și următorilor lui s'aũ încredințat de moștenire acésta chiemare. Afară de preoți erau leviții ca învățători, medici și îngrijitori preste jertfe.

§. 45.

Cultul.

Alătura cu religiunea era și cultul, prin care în semne din afară se manifestază cele din lăuntru. De cult se țineaũ:

a) Jertfele.

Ideea fundamentală a jertfelor era împăcarea omului cu Dumnezeu. Jertfele erau de multe feluri, precum: sângerose și nesângerose. Cele sângerose se făceau cu animale curate, ér' cele nesângerose se făceau cu vegetale nutritore, între cari pânea și vinul ocupaă locul de frunte. Jertfele erau publice și private, pentru espiarea vre-unui păcat, de mulțamită ș. a.; ordinare și estraordinare. Eraă jertfe arse de tot saă fripte pentru a se puté mânca de preoți, leviți, popor și sêraci.¹⁾

b) Sêrbătorile.

1. *Sâmbăta* (Sabat) era ziua a șeptea, în care Dumnezeu la facerea lumii a încetat a lucra. Acéstă zi s'a ținut ca o zi sântă, în care omul să se deprindă cu cinstirea lui Dumnezeu, să mulțămescă lui Dumnezeu pentru binefacerile lui. La serviciul dumnezeesc pre lângă cetirea din lege și proroci — jertfele ocupaă un loc însemnat. Pădirea Sâmbetei ca o instituțiune religiósă s'a impus prin Moise în cele 10 precepte. În acéstă zi nu era iertat nimenui a lucra ceva. Dela ținerea Sâmbetei putea se dispenseze numai Dumnezeu prin descoperirea sa.²⁾ În timpul din urmă, s'a dezvoltat o direcțiune esagerată în privința acésta. Pre timpul Domnului Christos fariseii de repetite ori aă invinuit pre Christos, că nu ține Sâmbăta. Domnul Christos apêră spiritul legii și îndemnă a nu se ținea de litera legii.

2. Pre lângă ziua Sâmbetei era *anul sabatic* — sêrbătoare la șapte ani. În anul al șaptelea nu se să-

¹⁾ Veđi formele speciale: Leviți I—X, XXI—XXIV.

²⁾ Dumnezeu demândă lui Iisus Navi în 7 zile una după alta a purta siciul legii imprejurul Ierichonului, când 'l-a aședat.

măna pământul, ci ce răsăria de sine, era bun comun pentru săraci și străini. În anul acesta se prevedea trebuințele cu prisosul celor 6 ani premergători; anul acesta avea și o însemnătate civilă, căci nu era iertat a cere datoriile dela debitorii.

3. *Sărbătorea jubilară* tot la 50 ani adevădat după șapte ani sabatică avea asemenea însemnătate civilă. La serbarea jubilară serviți din neamul evreesc se eliberau; pământurile zălogite se întorceau la posesorul primitiv; datoriile se ștergeau de tot.

Afară de acestea mai erau 3 sărbători principale.

4. *Sărbătorea Pascilor* întru aducerea aminte de scăparea minunată a Evreilor din Egipt prin Moise. Totă familia trebuia să junghie un miel spre aducerea aminte de mielul, cu al cărui sânge au mânjit Israiltenii pragurile caselor lor în Egipt înainte de eșirea lor. Sărbătorea aceasta se începea cu 14 ale lunii Nisan și ținea șapte zile, în care se mânca numai pâine nedospită (azimă); de aceea sărbătorea aceasta se numea și sărbătorea azimilor.

5. *Rosalile* se serbau după 50 zile (Pentecoste) întru aducerea aminte de darea legii lui Moise după 50 de zile dela eșirea Israiltenilor din Egipt. Cu sărbătorea aceasta s'a mai împreunat sărbătorea secerișului.

6. *Sărbătorea corturilor*, care ținea 8 zile, era întru aducerea aminte de călătoria Israiltenilor prin deșertul Arabiei.

În 7 zile locuiau Evreii prin corturi afară, ér' a 8 di era cea mai însemnată ¹⁾ și încheia sărbătorea prin

---

¹⁾ Ioan XII, 37.

întorcerea la Siloam, unde jertfeaă. Prin fie-care din zile și prin fie-care moment al sărbătorii simbolisau ei vre-una din întâmplările lor mai însemnate în decurs de 40 ani, până au ajuns în Chanaan. Cu sărbătorea acesta s'a împreunat mai târziu și sărbătorea culesului de pome.

Afară de aceste sărbători principale mai erau și alte introduse mai târziu precum sărbătorea *Sorșilor* (*Purim*) spre aducerea aminte de scăparea Iudeilor prin Estira de sortea, ce li se pregătise prin Aman la curtea regelui persic; apoi *ziua împăcării* și *luna nouă*.

e) Biserica (Templul).

Cât a petrecut poporul israiltean în Egiptet nu s'a bucurat de exercițul liber al religiunii lui; îndată ce a trecut Marea roșie au început a servi lui Iehova prin rugăciuni și jertfe.

Recerința acesta internă religiósă a provocat necesitatea a face cortul, carele se purta prin îngrijirea leviților dela un loc la altul, pe unde călătoriaă. Cortul acesta a fost un aparat mobil, care era lucrat prin cei mai aleși măiestri. Materiile cele mai alese erau întinse pe stîlpî de aur garnisite cu petrii scumpe, cu cari a contribuit poporul întreg. Tot cu aceeași pompă erau cusute vestmintele pentru întrebuințare din partea preoților la cultul dumnezeesc.¹⁾ Cortul avea mai multe părți, cari desfăcându-se se puteau purta cu ușurătate. Părțile principale ale Cortului erau 1. „Locul prea sânt“, unde se păstra sicriul (chivotul) legii și unde numai Archiereului mare era iertat a intra odată pe an. 2. „Locul sânt“, unde se afla altarul tămâierii, masa pentru punerea pânilor și un candelabru cu 7 brațe; 3. Lo-

¹⁾ Egiptet XXV—XXX.

cul de jertfire spațios pentru a pute asista și poporul la cultul dumnezeesc. După-ce au ocupat Israilteniî Chanaanul, s'a mutat sicriul legiî de mai multe-orî dela un loc la altul și cu el și centrul cultului.

După-ce împăratul David a dat împărățieî Iudeilor o formă constantă și solidă, s'au îngrijit Israilteniî pentru edificarea unui templu. Solomon esecută ideea mărăță a tată-său și edifică templul cel mărăț pe muntele Sion.

Templul acesta a rămas pentru tôte timpurile următore centrul cultului dumnezeesc. David a adus o ordine în serviciul divin, întocmind singur cele mai multe innuri religiöse, ce aveau să se cânte la serviciul divin. Solomon a înfrumșetă biserica cu cele mai scumpe ornamente așa, încât opera sa era un model de admirațiune al arteî pentru atuncî și pentru timpurile următore la tôte poporele orientului. Ceea-ce fusese cortul mai înainte, aceea era acum în formă mai mărăță templul din Ierusalim.

Aci veneau a se închina la serbătorele cele mari toți Israilteniî nu numai din Iudea, ci și din țerile îndepărtate, pe unde se aflaî; aci și Christos venea după obiceiul legiî a se închina în tot anul. După-ce a intrat scisiunea și după-ce și alte nenorociri a ajuns pe Israilteniî, se mai ridicară și alte biserici spre închinare, precum pentru Samarineniî în muntele Garizim, éra pentru Iudeiî din Egipt, sub Ptolomei, în Eliopole. Însă acestea nu s'au privit de Iudei, ca locul închinării adevărate.

d) Sinagoga.

O instituțiune fôrte însemnată a fost la Israilteniî sinagoge. Despre timpul, când s'au introdus sinagogele Evreilor esistă nechiaritate. Nascerea acestui în-

stitut să pune de cătră cei mai mulți după esilul vavilonean. Unii susțin însă că și înainte de esil să fi fost sinagoge. Adevăr rămâne însă că ele au venit în întrebuințare cu mult mai târziu decât templul. Sinagogele Evreilor se pot privi ca un adaus al templului. Templul fiind numai unul, nu putea să îndeplinescă toate recerințele religioase și culturale ale tuturor. După încetarea prorocilor era de lipsă, ca pre altă cale să li se lărgescă și esplice legea.

În sinagoge învățau rabinii (învătători). Lipsa sinagogelor s'a simțit în timpul mai din urmă, când Iudeii necărturară nu-și mai cunosceaă limba scrisă. Rabinii esplicaă poporului legea în limba poporală sau în cea elină, care la mulți Iudei era întrebuințată. Așa se născură sinagoge, de cară erau multe, nunumaî în fie-care oraș, dar' și în sate în Palestina și în alte țeri, pe unde locuiaă Evreii.

Fie-care sinagogă avea pre mai marele său cu un consiliu de bătrâni. În sinagogă se adunaă Evreii în totă sâmbăta și la sărbători pentru rugăciuni și cetirea unor capete din lege și proroci, ceea-ce se și esplica mai pe larg. Din sinagogă se impuneaă și pedepse privitoare la disciplina religioasă. După acestea am puté dice, că templul a rămas ca loc pentru săvârșirea jertfelor, éra sinagogele au devenit loc de rugăciuni și învățarea poporului; sau cu alte cuvinte templul era locul de cult (cerimonial) și sinagoga era locul de învățatură.

e) Preoții.

Scriptura ne arată pe timpul lui Avraam pre Melchisedec, regele Salimului, că jertfescce pentru Avraam pâne și vin.

Acest preot a închipuit pre Christos, carele încă, ca împărat și preot s'a adus pre sine jertfă și se aduce

de creștinii sub chipul pâinei și al vinului.¹⁾ Avraam pentru acest serviciu preoțesc a dat lui Melchisedec decimă din toate ale sale. Moise dădu statului preoțesc o formă precisă. Fratele său Aron se înstitui de Arhiepiscop și această demnitate se dădu de ereditate celor născuți din neamul lui Aron.²⁾

Într'un grad mai inferior erau preoții de rând, cari asemenea se alegeau din neamul lui Aron (Levi). Afară de Arhiepiscop și preoți mai erau în serviciul de rând religios toți leviții, cari se trăgeau din Levi, fiul lui Iacov. Arhiepiscopul cel mare servia la jertfele cele mai însemnate; numai lui i era iertat a intra odată pe an în „Sânta Sântelor“; el se îngrija pentru îndeplinirea celorlalte oficii preoțesci, priveghia pentru rându cel bun ș. a.

Preoții sêvêrșiau de asemenea jertfe, învêțau poporul ș. a.; êr' leviții erau într'ajutor la toate serviciile religioase.

După eșirea din Egipt institui Moise spre serviciul divin, pe lângă Aron și următorii lui, ca ajutori — pe cei întâi născuți de partea bărbătescă, (ca mulțămintă lui Dumnezeu pentru salvarea celor întâi născuți în Israil, când au omorît pe cei întâi născuți din Egipt); êră la reocuparea Chanaanului se înstitui în locul celor întâi născuți ai tuturor neamurilor sêmînția lui Levi.³⁾ Statul preoțesc al Evreilor pe lângă deosebite aparate, ce le avea în biserica lor spre întrebuințare la jertfe, mai avea și anumite vestminte la serviciul dumnezeesc, precum cămașe, brâu, mitră ș. a.

¹⁾ Evrei VI—VIII.

²⁾ Num. XVII.

³⁾ Num. III, 5—13.

Sânțirea preoților se făcea după un rit anumit după esemplul lui Moise, care a așezat pre Aron în această demnitate.¹⁾ Preoții și leviții aveau beneficiile lor ficșate dela celelalte neamuri pentru a nu fi împedecați în diregătoria lor. Leviților nu s'a dat pământ la împărțirea Chanaanului, ci li s'a asigurată anumite venituri prin contribuiri regulate și li s'a dat în posesiunea lor 48 cetăți.

Sub David și Solomon s'a regulat statul preoțesc împărțindu-se în mai multe clase, după cum cerea necesitatea serviciului pompos din timpul strălucirii împărăției iudeice.

David anume a împărțit statul preoțesc în 24 clase²⁾ afară de archiereu. Fie-cărei clase era împărțită prin sorți ocupațiunea sa.³⁾ Altcum clasele preoților se perondau la serviciul divin cu săptămâna începând Sâmbăta și finind Vineri seara. Afară de prescisele forme ale serviciului divin, preoții trebuiau să se conformeze și în viața lor privată unor recerinte prescise, ca astfel „să pôtă deosebi între lucrul sânt și profan, între curat și necurat“.⁴⁾ Preoții erau și medicii poporului evreesc, mai ales pentru curățirea leprei.⁵⁾

§. 46.

Facțiunile religioase-politice (sectele) la Iudei.

1. *Samarinenii*. Desbinarea cea dintâi a poporului israelitean s'a făcut cu ruperea celor 10 seminții ale poporului evreesc de sub Royoam și cu formarea unei împărății noue sub Ierovoam. Desbinarea acêsta poli-

¹⁾ Leviții VIII; Numeri VIII.

²⁾ I Paralip. XXIV, 5—18; II Paralip. VIII, 14. Neemia XIII, 30.

³⁾ Luca I, 9.

⁴⁾ Leviții X, 8—12. Lev. XXI și XXII.

⁵⁾ Leviții VIII și XIV.

tică, ér' mai ales sórtea, ce a ajuns în timpurile următóre pre una și cealaltă împărăție, a tras după sine consecința de desbinare și în cele religióse.

La început numirea de Samarineni se da Evreilor de sub împărăția lui Israil, fiind-că capitala acestei împărății a fost Samaria. După căderea împărăției lui Israil însă atâta se înstrăinară Samarinenii de Evreii din împărăția lui Iuda, încât cei din împărăția lui Iuda nu mai priviaū pre Samarineni de frați ai lor de aceeași origine; ba a întrat o ură neîmpăcabilă între Iudei și Samarineni. Spre acésta aū contribuit următórele împrejurări:

a) Indată după desbinare Ierovoam a ridicat pentru 10 neamuri altare deosebite pe muntele Ebal și Garizim, pentru-ca să nu fie siliți supuși să se merge spre închinare în Ierusalim și astfel să se întórcă și la unitatea politică: succesive Samarinenii aū primit elemente păgânesce în cultul mosaic, încât mai în urmă din scriptura sântă mai aveaū comun cu Iudeii ortodocși numai pentateuchul.

Ducând Salmanasar, împératul Asiriei, pre Samarineni în robia asirică, a adus în Samaria coloniști din tre Asirieni, mai ales din ținutul Hut, de unde se numiaū acești coloniști și Huteni; aceștia, amestecându-se cu Samarinenii cei rămași îndărét, aū produs amestecare și înstrăinare mai mare și în cele religióse. Năvălirea de lei înfricoșăți preste locuitorii Samariei — făcu ca Asirienii să se témă de Dumneđeul Israiltenilor și să primescă preoții și cultul israiltean ținând totdeodată și pre al lor păgânesc. ¹⁾

b) Mai târziu, după esilul vavilonic, când căpétară Iudeii esilați în Vavilon voie dela Cir, regele Persilor, a

¹⁾ IV Imp. XVIII, 24—34.

să reîntorce în patria lor și a-și reedifica templul lor, să îmbiară Samarinenii a să împărtăși și ei la lucrul acesta și a face érá causă comună în cele religiose; Iudeii însă în egoismul și disprețul lor față de Samarineni respinseră cererea lor. Măchniți pentru acéastă refuzare, căutară tot felul de mijlóce de răsbunare asupra Iudeilor. Ei aducând pre Iudei la Persi, stăpânitorii lor, în suspiciuni politice aũ îndemnat pre următorul lui Cir a sista reedificarea templului.

c) Lângă tóte aceste maĩ adause la ura lor încă și un episod familiar. Preotul Manase luà în căsătorie pe fíca lui Sanavalat, domnitorului Samariei,¹⁾ din care causă lui Manase 'i-sé puse de cătră Iudei alternativa, saũ să-și dimită fémeea, saũ să se lipsască de demnitatea preoțescă. Manase a preferit a fugi în Samaria; acolo purificând el cultul samarinean de elementele păgâne a ridicat un templu pe muntele Garizim și el s'a făcut acolo arhieréu. De aci încolo treceaũ și alți Iudei la Samarineni și se încinse o întrebare teologică despre aceea, că unde este locul închinării celei adevérate, în Ierusalim saũ în muntele Garizim.²⁾ Urmarea acestor proselitisme și frecări religiose a hrănit ura până la atâta, încât, precum aflăm pe timpul lui Christos pe pământ, Iudeii într'atâta desprețuiaũ pre Samarineni, încât își țineaũ prea de jos a primi ceva dela Samarineni.³⁾ In timpul criselor de tranșițiuni politice, ce urmară preste Palestina, Samarinenii se arătară maĩ cosmopolitiți, și pentru aceea fură maĩ cruțați decât Iu-

¹⁾ Neem XIII, 23—34.

²⁾ Până și o femeie din Samaria, ce intimpină pre Christos la fântâna lui Iacov, cere dela Christos, ca să-ı spună, unde se cade a se închina. Ioan IV, 20.

³⁾ Ioan IV, 9.

dei: Acésta purtare a lor îndemnă pre Ioan Hircan a-’și rēsbuna asupra lor dārāmându-le templul de pe muntele Garizim; însă și după aceea tot pe Garizim se închinau. Samarinenii ca și Iudeii așteptaū venirea lui Mesia, și când Christos merse la ei¹⁾ se arătară mai accesibili pentru învățăturile evangelice decât Iudeii.

2. Fariseii. După esilul vavilonic luară lucrurile religioase și politice la Iudei direcțiunii diferite. Religiozitatea cea adevărată începu a degenera cu încetul în ceremonii și fățarnicii din afară, punēndu-se tot prețul pre minuțiosității de formă.

Preoții și cărturarii aū desvoltat tot mai mult acéstă direcțiune prin adause și espicări false ale legii. Ca loc de învățătură se înființară sinagoge, unde se hrănia particularismul și egoismul tradițional al Iudeilor. Reprezentanții acestei direcțiunii erau Fariseii, a căror aparință se pōte deriva din timpul, când Esdra începu a restaura cultul divin iudeic — reformând unele datini vechi ale legii, cari numai corēspundeau timpului. Față de aceste înoiri se nāscu o reacțiune a conservativilor, cari stāruiā a rēmāné strict pe lângă legile basate pe tradițiunea vechie, pe lângă espicările și pe lângă învățăturile rabinilor. Mai pregnant se ivi acéstă direcțiune în seculul al 3-lea în. de Christos, când Saduch, un școlar al lui Socho, mai marelui sinedriului și reprezentantului direcțiunii fariseilor, păși ca oponent al acelei direcțiunii.

Numele de fariseu și Saducheu (vedī mai jos sub 3) ca prototipurī a duor direcțiunii opuse, ocură numai pe timpul Macaveilor, deși aceste direcțiunii în realitate esistaū de mai înainte. Fariseii aveaū popularitatea cea

1) Ioan IV, 5—42.

mai mare, căci ei se înfățișau ca stricți observatori ai legii; ei făceau mai mult, decât cerea legea scrisă, căci se baza și pe tradițiune; erau patrioți fanatici; de aceea au fost contrari și Macaveilor; eschideau tot ce era străin; de aceea au fost inimizii neîmpăcați ai Iroșilor și ai Romanilor.

Fiind favoriți de massa poporului predomnau totdeauna în sinedriu și în sinagoge; ei aplica legile, când după înțelesul verbal, când după înțelesul alegoric. Ei cu scăparea din vedere a părții morale a faptei ținea cu strictetă la ceremoniile din afară, precum: post, rugăciune, spălări, milostenie, dajdie ș. a. Christos biciu-ese foarte aspru această direcțiune — arătând, în ce stă meritul faptei.¹⁾ Prorocia despre venirea lui Mesia o interpretau ei în înțeles lumesc fanatisând poporul cu ideile naționale despre o împărăție mare iudeică și despre chiliasm. Intre ei încă se nascu disparitate de păreri, ceea-ce aduse cu sine, că pe timpul Domnului Christos erau două școle, a lui Hillel și Siammaï, dintre cari cea dintâi era mai rigurosă, ér' a doua mai liberală.

3. Saducheii erau o sectă contrară fariseilor având principii epicureice. Ei prin învățăturile lor erau străini de spiritul poporului evreesc și afla întrare numai în clasele mai avute, mai ales în afară la păgâni și la Romanii; primeau de îndreptar al vieții religioase și morale legea scrisă, și lăpădau tradițiunile și toate adausele și explicațiunile alegorice. Principiul moralei lor era, că binele și virtutea trebuie făcute, fără să se aștepte vr'o răsplătire, conținând virtutea prețul ei și vițiul pedepsa în sine înseși. Ei combăteau credința fariseilor despre învierea morților și o răsplătire transcendentală după morțe, care după ei nu există.

¹⁾ Matei V—VII și XXIII.

Christos combate credința acésta a lor arătând, că este rătăcită. ¹⁾ Ei credeaă însă asemenea cu Iudeii în un Dumnezeu, carele este o persoană spirituală. Afară de Dumnezeu nu credeaă în ingeri și demoni răi. Cerimonialul din afară era la ei cu totul eschis. Fiind ei astfel nepărtiniți de popor cu anevoie puteaă să ajungă membrii ai sinedriului. Cu tóte acestea erau și dintre ei, carî ajungeaă mai ales prin sprijinirea autorităților civile.

4. *Cărturarii* nu se pot privi atâta ca o sectă cât mai mult ca o clasă de ómeni învățați, carî aveaă de a învăța legea în sinagogă. Spre scopul acesta ei trebuiaă să aibă o cualificațiune specială în scripturile vechi iudeice, ca astfel să pótă esplica poporului, carele nu mai înțelegea scrierile (limba) vechi. Ei cădură în aceleași erori ca și fariseii; de aceea Christos muștrându-²⁾ și pre ei îi pune într'o categorie cu fariseii.

5. *Esenii* se pot privi ca o sectă proprie, desvoltată din Iudaism. Despre începutul acestei secte nu există date positive; încât cei mai mulți scriitorî convin în o părere, esenii s'au desvoltat din clasa leviților. Ideea fundamentală a lor a fost crearea unei clase de preoți de ordine mai perfectă, decum erau leviții. Ei se ocupaă decî cu tóte lucrurile leviților făcênd una saă alta altmintrelea, după cum credeaă ei a se distinge de leviți prin potențarea sânteniei în lucrările lor. Petrecerea sufletului omenesc în corp, viața de pre pământ o priviaă ei ca o temniță a sufletului, și mórtea ca pre o eliberare a sufletului din acéstă temniță. Ei formaă o reuniune comunistică avênd averile într'una și mâncând la olaltă. Până intra cineva în reuniunea lor, trebuia să

¹⁾ Mat. XXII, 23—33.

²⁾ Mat. XXIII.

petrecă 3 ani ca novici. Ei erau între sine frați egali și eschideau sclavismul. Nu se căsătoriau, fără excepționalmente; nu mâncau carne și nu beau vin, îngrijau de copiii altora, erau și medici. Mâncările lor prin rugăciuni se prefăceau în jertfe; nu jertfeau animale — precum nici nu mâncau carne; la mâncare ca la o jertfă se îmbrăcau în un vestmânt alb ș. a.

Pre lângă aceste esenii totuși nu s'au rupt de tot de Iudaism. Ei trimiteau în continuu jertfe în Ierusalim spre a ține legătura comună, deși Evreii cei adevărați 'i-au escomunicat pre ei, căci nu fac jertfe și de carne. Mai tare își manifestară ei patriotismul în luptele contra Romanilor; în cari luară parte cu mare înverșunare. ¹⁾ Esenismul s'a ridicat la o însemnătate mare prin seculul I înainte și după Christos mai ales la Greci și Romani, când cădură aceștia cu sistemele lor teogonice și cosmologice în un scepticism neliniscitor.

În Egipt sunt mai târziu cunoscuți esenii sub numele de Terapevți — medici — cari posteau și duceau o viață retrasă prin grădini și locuri pustii, ca mai târziu eremiții creștini. Din secta acesta s'a dezvoltat sistemul mistic religios al lui Filo, care se basa pe iudaism sprijinit de filosofia păgână, apoi sistemul religiunii nouă-pitagoreice, care se basa pe filosofia păgână sprijinită de iudaism. Mai departe în creștinism tot esenismul a dat naștere și sistemelor mistice-religioase ale gnosticilor; ba unii susțin, că chiar creștinismul se fi primit în sine unele elemente din esenism. Acastă părere devine probabilă prin adevărul istoric, că monachismul (călugăria) creștin și-a luat începutul în Egipt și de aci s'a lătit mai întâi în orient și numai mai târziu în occident.

¹⁾ Istoria bisericească de Kurtz, tomul I. §. 27.

Partea IV.

Privire generală în istoria bisericeii creștine.

§. 47.

Iisus Christos.

Domnul și Mântuitorul Christos s'a născut în Vit-leemul Iudeii. Muma lui a fost fecióra Maria, căreia i s'a vestit mai înainte dela inger primirea în pân-tece din Duchul sânt.

Lui Iisus ca prunc Magii dela resărit i-aŭ prezentat daruri: aur, smirnă și tămâie; păstorii 'i-s'aŭ închinat, ér' Irod, domnitorul Iudeii, aflând despre nascerea lui Iisus și înțelegând rău misiunea lui ca împărat, — a voit să-'l omóre. Spre scopul acesta a ucis pre toți prunciții din Iudea mică până la doi ani. Iisus însă a fost dus de Maria, muma Lui și de Iosif logodnicul Mariei în Egiptet, unde a rămas până la mórtea lui Irod. Murind Irod, Iisus a fost dus în Nazaret, unde a petrecut până la timpul, când a început a învăța.

Dela nascerea lui Iisus până la anul al 30-lea al etății sale puține momente istorice aŭ însemnat evangeliștii. Din acelea se numără: 1. După opt zile dela nascerea sa a primit tăierea împrejur; 2. la patruzeci de zile a fost dus în biserică spre închinare Domnului, după cum era prescrierile legii mosaice pentru cei întâi născuți de partea bărbătéscă; 3. încă ca copil arăta Iisus însușiri sufletesci esttraordinare; 4. Mergând ca copil de 12 ani cu părinții săi în Ierusalim la sərbătórea Pascilor a rămas de părinții săi în Ierusalim, unde s'a aflat apoi vorbind cu învățații bisericeii, pe cari 'i-aŭ pus în mirare prin învățatura sa.

§. 48.

Lucrarea publică a lui Iisus.

În anul al 30-lea al etății Iisus s'a inaugurat solemn în misiunea sa dumnezească. Acesta o făcu prin primirea botezului în Iordan dela Ioan. Aici se arată Treimea Dumneșirii ca Tatăl, Fiul și Sântul Duch.

Iisus își alege 12 apostoli spre îndeplinirea misiunii sale, pentru care — Dumneșeu fiind — luase trup omenesc, ca să mântuiască pe oameni. El în decurs ceva peste 3 ani lucră pentru lățirea învățături sale sublime evanghelice. Spre scopul acesta străbătu prin toate provinciile Iudeii învățând poporul și făcând multe minuni.

Pe învățăturile sale, cari s'a au depus în Sânta scriptură a legii nouă, se rașimă creștinismul său religiunea (*legea*) creștină, spre deosebire de legea mosaică.

§. 49.

Profețiile din legea veche despre Mesia s'a au împlinit cu venirea lui Christos pe pământ. Christos încă constată împlinirea aceloră în persóna sa. ¹⁾ Împlinirea profețiilor despre Mesia n'a urmat conform așteptării Iudeilor, cari credea au, că Mesia va avé domnire lumescă și-i va elibera de sub jugul străin. Scopul principal al venirii lui Christos a fost a împreuna toate popóarele pământului în o împărăție cerescă, al cărui cap este Christos. Fundamentul acestei împărății este împlinirea voiei lui Dumneșeu pe pământ. Christos, adevăratul fiu al lui Dumneșeu, luând trup omenesc și descoperind oamenilor legea evanghelică răscumpără pe oameni din robia păcatului și împacă pre om cu Dumneșeu.

¹⁾ Mat. XXVI, 56; XXII, 41—45; XVII, 10—13; XI, 14.

Christos provăcă pe ómenī la pocăință și îndreptare prin botez, căci numai așa vor fi părtași împărăției cerurilor și vor fi fii ai lui Dumneđeș.

Christos însuși se numesce pre sine Mesia, ¹⁾ fiul omului, fiul lui Dumneđeș. ²⁾ Dumneđeirea sa 'și-o a probat prin pășirea sa plină de încredere dumneđeescă, prin învățăturile și mai ales prin minunile și învierea sa din morți. Christos este profetul cel mai mare. Profetiile lui privesc mai ales la sórtea apostolilor săi, ³⁾ la sine și învățăturile sale, la învierea sa din morți, ⁴⁾ la sórtea împărăției evreesci ⁵⁾ ș. a. Tóte profetiile lui Christos s'aú împlinit. Christos ca învățător a predat învățăturī morale; învățăturile morale le baséză pe cunoscința de Dumneđeș, și în specie pe credința în El, și Cel ce 'l-a trimis pre El.

Christos învață în un mod natural, folosindu-se de exemple alese cu privire la auđitorī și la împrejurările locale. El învața în deosebite moduri: în forma de dialog, în cuvântări mai lungi, saú în propoziții sentențioase, în parabole și esplicând unele locuri din testamentul vechi. ⁶⁾

În învățăturile religioase ale Domnului Christos, Dumneđeș se numesce Tată. Christos numesce pe Dumneđeș Tată ceresc ⁷⁾ nu numai cu privire la începutul său din Dumneđeș Tatăl prin nascere, dar' și cu privire la ómenī; ómenii prin venirea lui Christos pe pămênt și prin lucrarea Duchului Sânt întră cu Dumneđeș în referință de fii, spre deosebire de legea vechie, când erau

¹⁾ Mat. XVI, 13—26.

²⁾ Mat. XXVI, 63.

³⁾ Mat. XVI, 18; V, 10—12; X, 18—20.

⁴⁾ Mat. XII, 38—40; XVI, 1—4; XVII, 10—13; XIV, 21; XXVI, 6—13.

⁵⁾ Mat. XI, 12; V, 17.

⁶⁾ Mat. XXII, 31—40; XIX, 3—6.

⁷⁾ Mat. V, 16—45, 48; VI, 1—4.

sclavî. Dumnezeu este perfect,¹⁾ a tot ştiutor,²⁾ întru tot bun,³⁾ îndurat,⁴⁾ providențial și se îngrijesce de toate.⁵⁾ Dumnezeu răsplătesce fie-cărui după faptele lui, celor buni cu bine, celor răi cu rău, atât în lumea acesta cât și în cea viitoare.⁶⁾ Iubirea de Dumnezeu și a deapropelui e legea cea mai înaltă.⁷⁾ Christos învață, că sufletul nu móre⁸⁾ și va fi învierea morților cu trupul.⁹⁾

Christos móre aducându-se pre sine jertfă pentru ómeni.¹⁰⁾ Înainte de mórte întocmesce cina cea de taină.¹¹⁾ După înviere Christos îndemná pre ómeni fără deosebire a crede și a se boteza în numele Tatălui, al Fiului și al Sântului Duch.¹²⁾

Impărăția sa pre pământ o numi biserică,¹³⁾ care fiind sub îngrijirea lui Dumnezeu,¹⁴⁾ va învinge și va dura până în finitul vécului.¹⁵⁾

§. 50.

Despre Iisus ca om se póte dice, că învățăturile Lui erau în armonie deplină cu viața și faptele Lui; morala lui Christos represintă caracterul Lui; ér' în caracterul Lui erau reprezentate învățăturile Lui morale. Evange-liștii spun de Iisus, că a dus ca om o viață cumpetată,

¹⁾ Mat. XIX, 16.

²⁾ Mat. VI, 4, 6, 18; X, 29.

³⁾ Mat. V, 45; VII, 9—11; XVIII, 10—14.

⁴⁾ Mat. VI, 14; XVIII, 21—35.

⁵⁾ Mat. VI, 24—34; X, 29.

⁶⁾ Mat. X, 15; XI, 20—24.

⁷⁾ Mat. V, 8, 12; VI, 20—25; XXI.

⁸⁾ Mat. X, 28.

⁹⁾ Mat. XXII, 23—32.

¹⁰⁾ Mat. XX, 28; XXVI, 28,

¹¹⁾ Mat. XXVI, 26—28.

¹²⁾ Mat. XXVIII, 18—20.

¹³⁾ Mat. XVI, 18.

¹⁴⁾ Mat. XVIII, 19; XXVIII, 21.

¹⁵⁾ Mat. XVI, 18.

a postit de mai multe ori, a petrecut mai de multe ori în singurătate făcând rugăciuni, a luat parte și la unele plăceri nevinovate; vorbea cu tot felul de ómenī, dar' mai ales cu ómenī nestricățī din clasa mai de jos și com-bătea moravurile și rětăcirile căpeteniilor poporului evreesc. El era amic bun și sincer, era simțitor față de nedreptățirile ómenilor, dară suferia cu umilință după voia Tatălui ceresc. Iisus laudă nevinovăția pruncilor, pre care o recomândă ómenilor ca mijloc a câștiga împărăția cerurilor. Învățaturile cele mai însemnate morale sē află în cuvântarea,¹⁾ pe care o-a ținut Iisus pe munte înaintea mulțimii mare de popor. Iisus învață a fi desē-vērșit ca și Tatăl ceresc²⁾ și a implini voia Tatălui.³⁾

Celor ce împlinesc voia lui Dumnezeu promite El împărăția cerurilor și fericirea eternă.⁴⁾ Iisus nu strică legea lui Moise, ci numai o întregesce. În cuvântarea de pe munte pune în paralelă învățăturile sale morale cu legea lui Moise. Cuvântarea sa nu este îndreptată în contra legii vechi, ci numai în contra adauselor și esplīcării false a legii; în ea Iisus biciuesce cu deosebire morala dubiósă a fariseilor și pune în loc morala sa perfectă. Iisus învață a nu iubi numai pre cei de un neam cu noi și pre cei-ce ne iubesc pre noi, ci pre tot omul și pre inimiciii noștri; învață despre înfrênarea poftelor, despre jurământ, despre căsătorie și despărțenie, despre modul, cum trebuie făcută milostenia, despre fățarnicie, rugăciune, post, despre bunurile adevărate și neperitoare, despre încrederea în provedința dumnezească ș. a.

1) Mat. V—VII.

2) Mat. V, 48.

3) Mat. VII, 21—23.

4) Mat. XI, 29; VI, 14; XVIII, 35; VII, 24—27.

Pecatul ese din inima omului ¹⁾ și constă nu numai în fapta rea, dar' și în cugetul rău și în lăsarea binelui. ²⁾

Virtutea nu se pôte sevêrși fără luptă grea și fără a se învinge omul pre sine. ³⁾ Ea constă în asemnarea omului cu Dumneđeũ, și se esercézá nu prin formalitãți din afarã, ci ea trebuie sã éså din lãuntru.

Între datorințele omului cãtrã sine însuși învață Iisus a cultiva lumina în noi, rațiunea, și lucrurile a le judeca dupã prețul lor intern; ⁴⁾ a se esamina omul pre sine, a-și cunósce și îndrepta scãderile sale. ⁵⁾

§. 51.

Religiunea creștinã și legea lui Moise.

Misiunea lui Christos pe pãmênt și prin urmare religiunea creștinã nu stã isolatã singurã pentru sine. Ea se aflã în corelațiune cu legea mosaicã; ambele aceste religiuni, ca cele mai perfecte își au isvorul lor dela Dumneđeũ mijlocit și nemijlocit. Ideea fundamentalã la amêndouë este una și aceeași, adecã cunósckerea și cinstirea de Dumneđeũ și urmarea preceptelor lui. Legea vechie a avut pre Moise de mijlocitor al ei pentru ómenĩ; érá legea nouã pre însuși Christos, fiul lui Dumneđeũ, carele este Dumneđeũ adevêrat.

Legea vechie se pôte privi ca o pregãtire a ómenilor pentru legea evangelicã; poporul israiltean a avut misiunea pregãtirii pentru creștinism, la care nu a fost chieimat numai un popor ci întréga omenime.

Din sinul poporului israiltean a ales Dumneđeũ bãrbați, pe cari 'i-a luminat cu daruri sufletesci — pentru

¹⁾ Mat. XV, 19.

²⁾ Mat. XXV, 41—46.

³⁾ Mat. XVIII, 8.

⁴⁾ Mat. VI, 20—23.

⁵⁾ Mat. VII, 3—5.

ca să descopere poporul lui voia sa. Bărbații aceștia sunt patriarhi și profeți, prin gura cărora s'a vestit încă înainte venirea lui Mesia.

Cu nascerea lui Christos se împlinesc toate acele profeții; împlinirea și a altor împrejurări legate de venirea lui Christos, care asemenea au fost prevestite, a întărit și mai tare credința despre misiunea dumnezească a lui Christos.

Christos nu numai ca prunc împlinesce toate prescrierile legii lui Moise, dară și în pășirea sa publică, ca învățător respectă întru toate legea mosaică, pentru-că și acesta este lege dumnezească.

Cu toate acestea legea veche nu era destul de perfectă, mai ales în urma direcțiunii, ce luaseră fariseii și cărturarii în esplicarea ei. De aceea Christos nu lucră pentru dărîmarea legii lui Moise, pe care în esența El o susține, ci numai în contra esplicării celei false a legii, precum se făcea de farisei. El însuși dăce, că n'a venit să strice legea, ci ca să o îndrepteze; de aceea se și îndreptă cu toată energia contra fariseilor și cărturarilor, pe cari înfruntându-î le arată scăderile și patimile lor. Acesta este cauza, pentru care fariseii nu se liniștiră, până când au prins pre Christos și l'au crucificat. Christos pentru susținerea principiilor sale mōre de bună voie — după natura sa omenescă, răstignit pe cruce, pentru-ca după puterea sa dumnezească să învieze a 3-a zi.

Pe cât dătătorul legii evangelice, Christos, este mai pre sus decât mijlocitorul legii vechi, care a fost Moise, pre atît mai perfectă este religiunea creștină în asemănare cu legea lui Moise; de aceea legea veche cu neajunsele ei a încetat față de legea evangelică; aceea se

socotesce în asemănare cu legea evanghelică ca o umbră pe lângă lumină.

§. 52.

Christos și ómenii.

Religiunea creștină a fost pentru ómenime un eveniment istoric dintre cele mai însemnate; ea a influențat în toate direcțiunile vieții sociale; influința ei a fost binefăcătoare nu numai în partea religioasă și morală, dară și în privința promovării culturii preste tot. Societatea ómenescă avea lipsă de un regenerator și mântuitor. Păgânismul cu toate sistemele sale religioase și filosofice, devenise pentru ómenime nesuficient. Iudaismul în urma scisiunilor și a direcțiunii greșite, ce luase, pierduse esența sa și devenise o formă gólă; societatea ómenescă cădând astfel într'un scepticism religios, plutea ca o corabie lipsită de cărmaci în nesiguranță. Era lipsă ca societatea ómenescă să se smulgă din această stare nesuferibilă. Dumnezeu trimite între ómenii pre însuși fiul său, Domnul Iisus Christos. „Lumina într'un întunec luminéză și întunecul nu o a cuprins.“¹⁾ Orî cât a fost de perfecte învățăturile evanghelice și orî-cât de sublim a fost învățătorul Christos, totuși ómenimea fiind cuprinsă de prejudiciile timpului, s'a arătat cerbicosă și nedemnă de darul adus prin Iisus Christos. Obiecțiunea această, căreia însuși Christos îi dă espresiune în mai multe locuri — se póte referi mai tare asupra Iudeilor. Religiunile păgâne sunt în asemănare cu legea evanghelică ca întunecul față de lumină. Nu pe aceeași tréptă a neperfectiunii se află legea lui Moise față de legea evanghelică; poporul iudeic a fost ales de Dumnezeu și pregătit pentru lucrul mântuirii prin Christos.

¹⁾ Ioan I, 5.

Cu toate aceste Iudeii față de Christos s'aŭ arătat mai răi ca păgânii, căci atât pre Christos, cât și pre apostolii 'i-aŭ prigonit până la mörte. Causa la acésta este de a se căuta în cerbicositatea poporului iudeic, în decădinta religiósă și morală, și în înțelegerea rea a prorociilor despre venirea Mesieii.

§. 53.

Invingerea Creștinismului.

Domnul Christos pentru învățăturile sale suferă mörte pe cruce — îmbărbătând prin acésta prin exemplul său pre apostolii și pre următorii lor a fi statornici în credința lor până la mörte. Acest exemplu împreună cu speranțele întărite prin învierea lui Christos din morți, prin înălțarea lui la ceruri și prin pogorirea Sântului Duch — aŭ îmbărbătat pre apostolii a păși cu îndrăsnélă pentru lățirea evangheliei lui Christos. Cea dintâi comunitate creștinésă a fost în Ierusalim; de aci imprăștiindu-se creștinii în urma omorării archidiaconului Ștefan, se întemeiază mai multe biserici creștine în Palestina și în țările învecinate Filip conlucră în Samaria. Petru călătorește prin Palestina și botéză în Cesarea pre cea dintâi familie păgână. Varnava ajutat de Pavel, care prin conlucrarea dumnezeésă a fost convertit la creștinism, întemeiază biserica din Antiochia Siriei, unde mai întâi s'aŭ numit următorii lui Christos cu numele de *creștini* (mai înainte se numiau Nazarieni și Galileenii). Pavel, în misiunea sa apostolésă, face mai multe călătorii prin Asia-mică, Macedonia, Grecia până la Roma. Iacov cel mai bătrân și Iacov, fratele Domnului, conduc biserica din Ierusalim, unde amândoi aŭ suferit mörte de martiri. Ioan a fost antestătătorul bisericeii din Efes; după tradițiunea bisericeésă, Toma

a lătit evangelia lui Christos în Partia, Andrei în Scitia, Vartolomei în India, Marcu în Egipt (Alecsandria). Pre lângă toate persecuțiunile ridicate în cei trei seculi dintâi de către inimicii bisericei lui Christos în contra creștinilor, biserica lui Christos a eșit totuși învingătoare. Ca împrejurări favoritoare pentru lățirea creștinismului se pot număra :

1. Perfectiunea și superioritatea legii evangelice față de celelalte religii. Puterea adevărului exprimată în învățăturile lui Christos a trebuit mai curând sau mai târziu să străbată mințile și inimile oamenilor.

2. Provedința dumnezească, care a îngrijit ca lucrul mântuirii oamenilor să se îndeplinescă. Christos nu numai pe cât a petrecut cu trupul pe pământ s'a îngrijit a da oamenilor mijlocele mântuirii, dară și după înălțarea sa la cer încredințază pre apostoli și biserica sa — îngrijirii Tatălui,¹⁾ promite a trimite pre alt mângăitor, Duchul adevărului,²⁾ și însuși îi încredințază, că unde vor fi doi sau trei într-un nume al lui, acolo va fi și el cu dînșii.

3. Pentru lățirea creștinismului au contribuit mult scrierile apostolilor și ale bărbaților apostolescă, prin cari s'a păstrat în curățenie Evangelia lui Christos, și s'a ușurat învățarea multor popore.

4. Limba elină și latină generalisate la toate poporele imperiului roman.

5. Risipirea Iudeilor, prin care prorociile despre Mesia au devenit cunoscute și la alte popore — și astfel creștinismul a fost înțeles ușor și de păgâni.

---

¹⁾ Ioan XVII, 6—26;

²⁾ Fapt. Ap. I, 3—9.

Linii generale din istoria bisericii creștinești. Precât religiunea creștină a influențat asupra societății omenesci în dezvoltarea ei civilă, politică, morală și culturală preste tot, pe atât de altă parte și creștinismul a fost influențat de acestea.

Pentru a cunoște istoria dezvoltării și lătirii creștinismului este neapărat de lipsă a cunoște factorii, de cari a fost influențat creștinismul. Cunoștința dezvoltării creștinismului și a factorilor, ce au influențat asupra lui, este problema istoriei bisericesci. Pentru a da o iconă generală despre istoria bisericii creștine se va împărți materialul istoric în perioade. Din punct de vedere al bisericii răsăritene împărțirea cea mai corespunzătoare a istoriei bisericesci dela început se poate face în următoarele patru perioade.

I. Period. Dela întemeierea bisericii creștinești până la cel dintâi sinod ecumenic (1—325 d. Chr.)

Periodul acesta de timp se caracterizează prin suferințele cele mari ale creștinilor. A fost ceva natural, că aceia, cari au crucificat pe Christos, să estindă ura și persecuțiunile asupra credincioșilor lui Christos. Iudeii au ridicat gône contra acelor, cari mărturisiau pe Christos. Intr'una din gónele acestea archidiaconul Stefan, în alta Iacov, fratele Domnului, pe care Pavel îl numesce stîlpul bisericii din Ierusalim,¹⁾ fură omoriți cu petrii. Góne și mai cumplite, de cari istoria bisericescă numără 10, se ridicară din partea păgânilor, și în specie din partea Romanilor. Impărații romani, precum Nero, Domitian ș. a. pentru tirânia și vanitatea lor, erau alții din motive politice au băgat teróre în creștinii și au cerut jertfirea a decii de miș martiri. Persecuțiunile cele mai mari asupra bisericii s'au ridicat în decursul celor trei seculi dintâi ai creștinismului. Romanii la început socoteau pe creștinii ca o sectă fanatică iudeică; în această suspiciune cădură creștinii mai ales prin separarea lor în cele religioase și sociale, după cum pretindea spiritul vieții creștinești. Creștinii duceau o viață retrasă,

---

¹⁾ Galat. II, 9.

nu jertfeau cu păgânii, nu adorau pre împărații romanii ca pre ȃei; de aceea se socoteau ca cetățenii necredincioși și periculoși statului roman, ca nepretinii ai împăraților romani; la acesta au contribuit la început Iudeii, cari în neputința lor de a mai persecuta ei de a dreptul pre creștinii îi suspicioau înaintea Romanilor. După nimicirea Ierusalimului și risipirea Iudeilor prin Romani, privind Romani creștinismul ca o sectă a iudaismului și prin urmare socotindu-se creștinii în același grad periculoși statului roman, ridicară gone și mai cumplite asupra creștinilor. Pre lângă toate aceste persecuțiuni creștinismul nu numai nu s'a stins, ci din contră lățirea lui a luat dimensiuni tot mai mari.²⁾ Christos a pregătit pe apostolii și pe învățăceii săi la neplăcerile, ce avea să-î întimpine. Aceștia vedeau în mórtea pentru evanghelie împlinirea prorociei lui Christos. Toți apostolii, afară de Ioan, muriră ca martirii. Următorii apostolilor vedeau un triumf a primii cununa de martirii pentru numele lui Christos. Tăria și statornicia acesta în credință făcu cu atât mai mult să se mărescă numărul marturisorilor; pe drept se pôte ȃice despre fie-care picătură din sângele martirilor, că a fost sēmēnța bisericeii. Strimtorirea creștinilor mărea încrederea în Dumnezeu. Creștinii persecutați se ascundeau în peșteri suterane la mormintele celor omorâți înainte de ei pentru numele lui Christos. Erau și de aceia, cari terorisați de chinurile ce amenințau pe creștinii, cădeau dela credința în Christos și se făceau trădători ai creștinilor și ai scrierilor lor; însă numărul acestora dispărea pe lângă luptătorii pentru Christos, cari sigilau cu mórte statornicia lor în credință.

Afară de calamitățile aduse bisericeii lui Christos în cei trei seculii dintâi de cătră inimiciei din afară ai bisericeii sunt a se numera și cele aduse de cătră inimiciei cei dinlăuntru ai bisericeii. Aceștia sunt învățătorii rétăciți ai bisericeii, cari s'au numit *eretici*; a fost lucru natural, ca, până s'au desvoltat dogmele bisericeii și li s'a dat o formă determinată, — unii dintre creștinii, după mărginita lor minte și după părerile individuale să se încerce

---

¹⁾ Fapt. Ap. IX, 26—27.

a da învățăturilor evanghelice espicării greșite. De aici urmară eresuri, precum a fost al montaniștilor, novațianilor, arienilor ș. a. Biserica a trebuit până să pôtă lua caracterul universalității (catolic), să se lupte mult în contra la astfel de învățături greșite.

Deci pre lângă Sânta scriptură, care a fost scrisă de apostoli, s'a arătat lipsa de scrieri, pentru dezvoltarea și espicarea ulterioară a sântei scripturii. Literatura bisericescă, ce s'a dezvoltat în acest period este mai ales de caracter apologetic (de apărare) și polemic. Apologeții s'aŭ luptat contra Iudaismului și păgânismului, érá polemicii contra eresurilor; Apologeții mai însemnați ai bisericeii se arată mai ales în seculul al 2-lea precum: Codrat, Aristid, martirul Iustin, Tațian Atinagora, Teofil al Antiochiei, Apolinar; érá în seculul al 3-lea se formară mai multe școli creștine, precum: cea *Alecsandrină*, reprezentată prin Climent, Origene, cea *nord-africană*, (din *Cartaginea*) reprezentată prin Tertulian, și cea din Asia-mică având în frunte pe Irineu ș. a.

Alătura cu lățirea creștinismului și dezvoltarea dogmelor se dezvoltă și ierarchia bisericescă și ritualul. Christos trimițând pe apostolii săi să învețe pe tôte popórele adevărul evangelic le dá lor tot de o dată puterea legărei și a deslegării. Apostolii transpun puterea acésta la următorii lor; aceștia prin „punerea mânilor“ aședă peste comunitățile creștinescî — episcopii, presbiterii și diaconii. În modul acesta s'a pus basa ierarchiei bisericescî, care, precum se vede, se deriva dela apostolii. Conform învățăturilor bisericescî, cari succesive se formulară în dogme precise (simbol) — se dezvoltă o viață proprie bisericescă (cultul), al cărei centru eraŭ tainele (misteriile creștinescî). Încă în perioda acésta căpătă cultul bisericesc o formă determinată care a servit de basă pentru tôte timpurile următóre. Viața creștinilor și în afară sta în contrast mare cu viața păgânilor; și tocmai acésta a fost cauza, că în periodul acesta de timp, creștinii, fiind suspiționați și priviți cu neîncredere de păgâni, aŭ suferit gónele cele mai cumplite. În periodul acesta de mari suferințe pentru creștinii se presentéză în simplitatea cultului bisericesc frumosul și subli-

mul în viața creștinilor; și astăzi voind cineva să afle simburile din côle — pe terenul bisericesc, trebuie să recurgă la viața primitivă bisericescă.

II. Period. Dela cel dintâi sinod ecumenic până la desbinarea bisericeî în a răsăritului și a apusului (a. 325—1053 după Chr.)

În periodul acesta creștinismul ia un avânt mare. Posițiunea bisericeî creștine se asigură pentru tôte timpurile. După ce a susținut ea în periodul trecut probele de sânge, acum în acest period ocupă biserica creștină un loc de frunte pre lângă alte religiuni. Constantin, împăratul roman, primesce creștinismul ca religiune a statului; păgânismul numaî pe furis își mai ridică capul, precum s'a întemplat sub Iulian apostatul; după doi seculi împăratul Iustinian proclamă religiunea creștină de unica religiune și suprimă cu totul rămășițele păgânismului în imperiul roman; de aci înainte împărații romani sunt creștini. După esemplul domnitorului au îmbrățișat succesive creștinismul tôte popóarele, cari au emigrat în Europa începând din seculul al 4-lea până în seculul al 9-lea.

Creștinii în acest period nu mai trăiesc ascunși și prigoniți ca în periodul trecut; ei pășesc în sinóde generale; în sinóde reguléză creștinii lucrările bisericescî prin aducerea unor norme (canóne) rădimate pe sânta scriptură și pe tradițiunea bisericescă. Biserica creștină suprimă eresurile, ce se iviră în sinul ei și primesce caracterul de unica biserică adevărată, universală (sobornicéscă, ecumenică, de a tótă lumea). În periodul acesta se arată un număr mare de bărbați însemnați bisericescî. Sânta scriptură își află espicatoriî sêi luminați de Duchul Sânt. Seculul al 4-lea cu deosebire este bogat de nume strălucite ale sântilor părinți ai bisericeî creștine, precum a fost: Atanasiu, Ciril, Vasiliu, Gregoriu din Nazianz, Gregoriu Teologul, Ioan Gură de aur ș. a. Cu seculul al optelea biserica creștină 'și-a completat organismul sêu întreg.

Dogmele credinței s'aú espicat și statorit pe basa sântei scripturî pentru tôte timpurile. Cultul și ritualul bisericesc s'a desvoltat și amplificat, după cum a pretins lățirea și mărirea bisericeî lui Christos: Administrațiunea și jurisdicțiunea

bisericăscă, referința între stat și biserică s'a regulat prin canoanele sinódelor locale și ecumenice.

Pe lângă momentele favoritoare creștinismului nu lipsesc nici în perioada acésta unele momente, cari au fost împedecătore pentru desvóltarea bisericeí. Intre acestea se numără:

1. Emigrațiunea popórelor barbare în lăuntru Europeí. Stratul cel dintâi al bisericeí creștine a fost conturbat în desvóltarea lui. Biserica lui Christos a suferit mare sguduire prin năvălirea popórelor barbare, până când a strălucit lumina evangelică și la aceste popóre, al căror nume și caracter, sub influința cultureí europene, la mai multe au dispărut cu totul, contopindu-se în alte popóre. Cu seculul al 10-lea se incheie procesul creștinării la tóte popórele europene emigrate; judecând după rezultate se póte cu dreptul díce, că pagubele, ce au ajuns biserica în decursul emigrării popórelor, au fost momentane, pentru ca cu atât mai mărăță să se ridice biserica pe basa nouéi constelațiunii. Nu tot aceea se póte díce și despre năvălirile popórelor turco-arabice. Fanatismul mohamedan a adus creștinismului pagube simțitóre mai ales în părțile orientale și în Africa. Din seculul al 7-lea începând până astăzi biserica creștină în Asia, pe unde nu s'a stins cu totul, geme sub influința mohamedanismului și numai ici coela a început a se reculege.

2. Rămășițele eresurilor vechi și nascerea altor eresuri noué în sinul bisericeí au împedecat în multe privințe desvóltarea bisericeí. Cu deosebire la biserica din orient eresul monofisiților a produs multe desbinări nu numai religioase, dar' și politice; eresurile preste tot au avut altecum indirect și o parte bună, căci au provocat după sine scrieri bisericesci, prin cari dogmele bisericesci s'au lămurit și asigurat pentru tóte timpurile.

3. Cérta pentru icóne (iconodulí și iconoclaști) a bânuit în decursul unui secul biserica creștină în părțile orientului.

4. Incercările de suprematisare ale patriarchilor Romeí față de ceilalți patriarchi au fost simburile de cértă în sinul bisericeí, până la desbinarea ei de tot în o parte a apusului și alta a răsăritului.

Imprejurările favoritoare, sub cari a fost biserica din Roma, precum nimbul vechi, ce 'l avea cetatea acésta, sporul material și spiritual al bisericei, estinderea însemnată a cercului episcopal și protecțiunea din partea împăraților frânci, cari au conces papilor și domnire lumescă, a produs în papă o mândrie și un dor a se înălța peste ceilalți patriarhi ai răsăritului. Autoritatea, ce episcopiî Romii își câștigară prin împrejurările politice, favorabile și prin pozițiunea lor din afară, se încercară a o baza și pe un drept intern — divin. Decî se desvoltară teorii dogmatice nouă despre primatul lui Petru între apostoli și încât nu ajungea esplicarea tendențioasă a unor locuri din Sânta scriptură, s'a luat de temeî unele scrieri apocrife, precum: clementinele, donațiunea lui Constantin, pseudo-isidorianele — scrieri neautentice. La desbinarea bisericei au contribuit mai departe dogmele cele nouă, ce s'au ivit în sinul bisericei apusene. Desbinarea acésta și polemiile, ce au fost provocate de o parte și cealaltă au adus pagube însemnate bisericei lui Christos.

III. Period. Dela desbinarea bisericei până la căderea Constantinopolei sub Turci (a. 1053—1453 d. Chr.)

Periodul acesta se caracteriséză prin direcțiunea idealistică a societății omenesci. În periodul al doilea dominase sabia și focul.

Lupta între popóre purtată în periodul precedent este o luptă pentru esistența pământénă; scopul, pentru care se luptău popórele este materialistic; popórele se siliră a-'și acuirea țeri cu supunerea altor popóre. Ceea-ce se întempla în mare cu un popor față de alt popor, se urma și în mic. Cel mai tare esercia domnire preste cel mai slab; de aici au rezultat referințele feudale; de aici deosebirile de clase sociale, de domn și sclav ș. a.

Nici biserica n'a rămas neinfluițată de aceste aparințe ale timpului; în loc ca ea să țină sus drapelul egalității după învățătura iubirii evangelice, ea încă a fost trasă în nomolul obscurantismului caracteristic evului mediū. Acésta se póte dice în totă puterea cuvântului despre biserica din apusul Europei.

Obosite în fine de lupta îndelungată au început popóarele europene a ridica ochii de pe pământ la cer. Cu finitul seculului al XI se începe o luptă pentru o idee; și această idee era a elibera mormântul cel sânt și cetatea Ierusalimului de sub domnirea păgânilor. Pentru această idee s'a făcut în decurs de doi seculi mai multe expedițiuni numite *cruciate* în orient, spre a lupta pentru crucea lui Christos. O cuvântare a unui eremit, o provocare din partea papilor pune occidentul Europei în mișcare; poporul de jos fanatisat, érá clasele de sus până la regi și împérați setoși de a-'și sătura ambițiunea lor prin lupte și acuisițiuni în țeri depărtate lăsaú tot și sub drapelul crucii porneaú spre Ierusalim. Succesele directe ale acestor expedițiuni cruciate au fost de tot neînsemnate pe lângă jertfele aduse; cu atât mai mari au fost urmările indirecte ale lor.

Aceste expedițiuni au avut de urmare, că biserica apusului 'și-a acuirat avuții și bunuri enorme; s'a ridicat la o putere atât de mare, încât împérații și regii trebuiră într'un timp să cerșéscă corónele lor dela pați.

Puterea științei, puțină câtă era, se afla exclusiv în mâ-nile clerului și în serviciul teologiei. Invéțații evului de mijloc, cari se numesc școlastici, se încercară a rădima tótă știința teologică pe filosofie; din acesta încercare cădură ei de pe terenul logicei în cel al sofistăriei, și de aceea edificiul lor cădu la cea dintâi atingere de lumină, fără să aibă vre-o urmare pentru știință.

Biserica apusénă ajungénd la o putere atât de mare abusa de pozițiunea ei în multe privințe. Din seculul al XIII, când ajunse biserica apusénă punctul de culminațiune al puterii sale, trebui societății omenesci tot atâta timp, opintiri și jertfe până a reduce competența bisericeii între marginile destinațiunii ei, cât a trebuit bisericii până s'a ridicat la aceea putere. Biserica apusénă a văduț dela un timp, că trebuie să cedeze torentului și a promis reforme în întreg și în părți; însă fiind-că procesul înapoi mergea încet în direcțiunea reformelor, ba încă biserica apusénă persista în abuzuri, se provocară desbinări în sinul ei.

Intorcându-ne la biserica răsăritenă, care în periodul acesta își avea prototipul ei în biserica patriarhală din Constantinople, deore-ce celelalte patriarhii ale răsăritului de mult gemeau sub jugul turcesc, aflăm, că în măsura, în care împărăția bizantină era strîmtorită din afară, în aceeași măsură și biserica a suferit strîmtoriri, până când în fine și una și alta a trebuit să sucumbe despotismului turcesc. Impărații bizantini strîmtoriți tot mai mult de Turci erau aplicați într'un timp a jertfi independența bisericeii, învoindu-se și înduplicând și pe unii archiereii din sinul bisericeii răsăritene a recunoște primatul papei; că papei n'a succes totuși a stôrce recunoșcerea primatului său prin promisiunile de a mijloci ajutor dela apus în contra Turcilor, este a se mulțami tăriei de suflet și caracterului solid al unor archiereii ai bisericeii răsăritene.

IV. Period. Dela căderea imperiului bizantin până astăzi.

Ideile reformatorice, cari 'și-au luat începutul în sinul bisericeii apusene încă în seculul al XIV-lea, a erupt în seculul al XVI cu mai mare putere. Incercările reformatorice ale lui Viclif în Anglia (1360) n'au avut pentru moment rezultate mai însemnate; sêmînța pusă însă de Viclif în Anglia răsări după jumătate de secul în Boemia; Hus și Ieronim de Praga încercară de nou în deceniul al II-lea al seculului al XV a introduce reforme în sinul bisericeii apusene. Terenul însă nu era pregătit din destul; puterea papii și a bisericeii apusene era încă cu mult prea mare, decât a nu puté se înece ideile reformațiunii în nascerea lor. Hus și Ieronim mor arși pe rug la Constanț în a. 1414; au trebuit adevărat a mai trece încă un secul, până cu pășirea lui Luter să se realizeze ideile reformatorice în sinul bisericeii apusene. O parte însemnată a credincioșilor se rupseră de sinul bisericeii apusene. Ruperea acésta cunoscută în istorie sub numele de „reformațiune“ au avut consecuințe mari și pe terenul politic și social preste tot. Cu privire la momentul bisericesc ideea fundamentală a reformațiunii a fost: a aduce biserica lui Christos la starea primitivă a ei, precum a învățat Christos și apostoliș și prin urmare a o purifica de tôte adausele făcute în detrimentul societății omenesci și în contra spiritului evangelic.

Astfel dacă reformatoriî ar fi rămas conduși de această idee fundamentală, ar fi trebuit să se apropie de biserica răsăritenă; căci, după cum mai mulți scriitori reformați au recunoscut, în biserica răsăritului creștinismul și-a păstrat mai bine caracterul său primitiv. Reformatoriî însă întocmai ca nisce chirurghi nu destul de precauți voind a tăia cangrena, au tăiat și din părțile cele sănătoase, cădând într'altă extremitate.

Procesul reformațiunii, se poate dice, că nici astăzi nu este încheiat; încă și astăzi se ivesc secte nouă în sinul bisericeî apusene.

Reformațiunea, pe lângă toate încercările papilor a o paraliza mai ales prin înființarea ordului Iesuiților, a slăbit puterea papilor și a contribuit mult la aceea, ca pații să fie astăzi aceea, ce-au fost dela început adevă patriarhii ca ceilalți patriarhii ecumenici.

Biserica răsăritului față de acele, ce se petreceau la apus, a rămas mai mult pasivă; starea, în care ajunsese după căderea Constantinoplei, nu-î ierta a lua acțiune în afară, căci necazurile ei din lăuntru o ocupaă din destul. Istoria periodului acesta încât pentru biserica răsăritului se poate subîmpărți în alte două perioade mai mică, și adevă: periodul decadenței bisericesci și periodul renascerei ei. În periodul decadenței bisericesci intră istoria bisericeî răsăritului dela căderea Constantinoplei până la finea secolului XVIII; ér' în periodul renascerei intră istoria din secolul al XIX.

Timpul din urmă cu drept cuvânt se poate numi pentru biserică timpul de renaștere; în acest timp biserica răsăritului se reculege mai ales de apăsările politice, sub cari a gemut mai mult timp. Sôrtea bisericeî a atârnat mai totdeauna dela bunăstarea politică, în care s'a aflat statul. Basa pe care se reculege, este naționalitatea.

Biserica rusescă dela înființarea ei a avut caracter național.

În secolul al XIX biserica din regatul de astăzi al Greciei în urma eluptării îndeependinței politice s'a reconstituit ca biserică națională.

Biserica sêrbescă cu emanciparea politică de sub Turci s'a reconstituit pe basa națională.

Biserica din România cu scóterea fanarioților din țară, —
'și-a recâștigat caracterul sėu național.

Biserica română ortodoxă din Transilvania și Ungaria
deși fórtė târđiú, și ea s'a reconstituit ca biserică națională
sub metropolia ei vechie.

Biserica bulgară 'și-a căștigat și ea ierarchia națională.

Procesul de renaștere al bisericeii rėsăritene încă nu este
incheiat; sė sperėză, că emancipându-se tóte părțile ei — va
puté odată ajunge și la o unitate formală, întrunindu-se în
sinóde generale.

